

UNIVERSITATEA DE STAT «ALECU RUSSO»
DIN BĂLȚI, REPUBLICA MOLDOVA

Limba și context

Revistă
de lingvistică,
semiotică
și știință literară

Volumul se consacră aniversării a 55-ea de la fundarea
Facultății de Limbi și Literaturi Străine
a Universității de Stat «Alecu Russo» din Bălți

Anul I, nr.2, 2009

«ALECU RUSSO» STATE UNIVERSITY OF BĂLȚI,
REPUBLIC OF MOLDOVA

Speech and Context

**Journal
of Linguistics,
Semiotics
and Literary
Science**

This volume is dedicated to the 55th foundation anniversary
of the Faculty of Foreign Languages and Literatures
of "Alec Russo" State University of Bălți

Year I, no.2, 2009

COLEGIUL DE REDACȚIE AL REVISTEI:

Redactor-șef:

Angela COȘCIUG, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova).

Comitet onorific:

Adriana-Gertruda ROMEDEA, profesor universitar, doctor în filosofie (Universitatea din Bacău, România);
Ana BONDARENCO, profesor universitar, doctor habilitat în filologie (Universitatea de Stat din Moldova);
Bernard Mulo FARENKIA, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea din Cape Breton, Canada);
Catherine KERBRAT-ORECCHIONI, profesor emerit, doctor habilitat în lingvistică (Universitatea Lumière Lyon 2, Franța);
Daniel LEBAUD, profesor universitar, doctor habilitat în lingvistică (Universitatea din Franche-Comté, Franța);
Dominique MAINGUENEAU, profesor universitar, doctor habilitat în lingvistică (Universitatea Paris 12 Val-de-Marne, Franța);
Gheorghe GOGIN, profesor-cercetător, doctor habilitat în filologie (Academia de Științe a Republicii Moldova);
Ion DUMBRĂVEANU, profesor universitar, doctor habilitat în filologie (Universitatea de Stat din Moldova);
Iuri MOSENKIS, profesor universitar, doctor habilitat în filologie, membru-corepondent al Academiei de Științe a Ucrainei (Universitatea Națională „Taras Șevcenko” din Kiev, Ucraina);
Lelia TROCAN, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea din Craiova, România);
Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România);
Natalia HALINA, profesor universitar, doctor habilitat în filologie (Universitatea de Stat din Altai, Rusia);
Nicanor BABĂRĂ, profesor universitar, doctor habilitat în filologie (Universitatea de Stat din Moldova);
Sanda-Maria ARDELEANU, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România);
Sophie MOIRAND, profesor universitar, doctor habilitat în lingvistică (Universitatea Paris 3 Sorbona Nouă, Franța);
Thomas WILHELMI, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea din Heidelberg, Germania).

Comitet de lectură:

Ala SAINENCO, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Ana BONDARENCO, profesor universitar, doctor habilitat în filologie (Universitatea de Stat din Moldova);
Ana POMELNICOVA, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Angela COȘCIUG, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Bernard Mulo FARENKIA, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea din Cape Breton, Canada);
Daniel LEBAUD, profesor universitar, doctor habilitat în lingvistică (Universitatea din Franche-Comté, Franța);
Elena DRAGAN, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Georgeta CÎȘLARU, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea Paris 3 Sorbona Nouă, Franța);
Iulia IGNATIUC, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Lace Marie BROGDEN, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea din Regina, Canada);
Lelia TROCAN, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea din Craiova, România);
Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România);
Marin POSTU, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat din Moldova);
Mioara DRAGOMIR, cercetător științific superior, doctor în filologie (Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași, România);
Natalia HALINA, profesor universitar, doctor habilitat în filologie (Universitatea de Stat din Altai, Rusia);
Nicanor BABĂRĂ, profesor universitar, doctor habilitat în filologie (Universitatea de Stat din Moldova);
Sanda-Maria ARDELEANU, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România);
Solomia BUK, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea Națională „Ivan Franko” din Lvov, Ucraina);
Tatiana POTÎNG, lector superior, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Thomas WILHELMI, profesor universitar, doctor în filologie (Universitatea din Heidelberg, Germania);
Valentina ȘMATOV, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Victor SCHIBA, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova).

Republica Moldova).

Comitet literar:

Alexei CHIRDEACHIN, lector superior, doctor în filologie, Academia de Studii Economice din Moldova;
Ana POMELNICOVA, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Elena DRAGAN, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Georgeta CÎȘLARU, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea Paris 3 Sorbona Nouă, Franța);
Ioana-Crina COROI, doctorandă, lector universitar (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România);
Iulia IGNATIUC, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Valentina ȘMATOV, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Victor SCHIBA, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova).

Secretari de redacție:

Oxana CHIRA, lector universitar (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Silvia BOGDAN, lector universitar (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);
Tatiana GOREA, lector universitar (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova).

Tehnoredactare:

Liliana EVDOCHIMOV, lector universitar (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova).

Machetare:

Angela COȘCIUG, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova).

Coperta:

Angela COȘCIUG, conferențiar universitar, doctor în filologie (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova).

Adresa colegiului de redacție:

Catedra Filologie franceză,
Sala 412, Bloc 4,
Universitatea de Stat „Alec Russo”,
38, str. Pușchin,
3100, Bălți,
Republica Moldova

Telefon: +37323124195

Fax: +37323123039

E-mail: acosciug@yahoo.com

Tiparul: Tipografia Universității de Stat „Alec Russo”.

Pagina electronică a revistei: <http://libruniv.usb.md/publicatie/limbaj.files/limbaj1-2009.pdf>

Revista apare de două ori pe an.

Revista publică materiale în limbile română, franceză, engleză, germană, spaniolă, portugheză, rusă și ucraineană.

Materialele incluse în volum au fost recenzate în prealabil.

ISSN 1857-4149

© Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova, 2009

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Editor-in-chief:

Angela COȘCIUG, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova).

Honorary Board:

Adriana-Gertruda ROMEDEA, Professor, Ph.D. (University of Bacău, Romania);
Ana BONDARENCO, Professor, Ph.D. (Moldova State University);
Bernard Mulo FARENKIA, Professor, Ph.D. (Cape Breton University, Canada);
Catherine KERBRAT-ORECCHIONI, Professor Emerita, Ph.D. (Lyon 2 Lumière University, France);
Daniel LEBAUD, Professor, Ph.D. (University of Franche-Comté, France);
Dominique MAINGUENEAU, Professor, Ph.D. (University of Paris 12, Val-de-Marne, France);
Gheorghe GOGIN, Professor, Ph.D. (Academy of Sciences of Republic of Moldova);
Ion DUMBRĂVEANU, Professor, Ph.D. (Moldova State University);
Yuri MOSENKIS, Professor, Ph.D., Corresponding Member of Academy of Sciences of Ukraine („Taras Șevcenko” National University of Kiev, Ukraine);
Lelia TROCAN, Professor, Ph.D. (University of Craiova, Romania);
Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU, Professor, Ph.D. („Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Romania);
Natalia HALINA, Professor, Ph.D. (Altai State University, Russia);
Nicanor BABĂRĂ, Professor, Ph.D. (Moldova State University);
Sanda-Maria ARDELEANU, Professor, Ph.D. („Ștefan cel Mare” University of Suceava, Romania);
Sophie MOIRAND, Professor, Ph.D. (Paris 3 Sorbonne Nouvelle University, France);
Thomas WILHELMI, Professor, Ph.D. (University of Heidelberg, Germany).

Scientific Board:

Ala SAINENCO, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Ana BONDARENCO, Professor, Ph.D. (Moldova State University);
Ana POMELNICOVA, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Angela COȘCIUG, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Bernard Mulo FARENKIA, Professor, Ph.D. (Cape Breton University, Canada);
Daniel LEBAUD, Professor, Ph.D. (University of Franche-Comté, France);
Elena DRAGAN, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Georgeta CÎȘLARU, Associate Professor, Ph.D. (Paris 3 Sorbonne Nouvelle University, France);
Iulia IGNATIUC, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Lace Marie BROGDEN, Assistant Professor, Ph.D. (University of Regina, Canada);
Lelia TROCAN, Professor, Ph.D. (University of Craiova, Romania);
Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU, Professor, Ph.D. („Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Romania);
Marin POSTU, Associate Professor, Ph.D. (Moldova State University);
Mioara DRAGOMIR, Senior Scientific Researcher, Ph.D. („A. Philippide” Institut of Romanian Philology, Iași, Romania);
Natalia HALINA, Professor, Ph.D. (Altai State University, Russia);
Nicanor BABĂRĂ, Professor, Ph.D. (Moldova State University);
Sanda-Maria ARDELEANU, Professor, Ph.D. („Ștefan cel Mare” University of Suceava, Romania);
Solomia BUK, Associate Professor, Ph.D. („Ivan Franko” National University of Lvov, Ukraine);
Tatiana POTÎNG, Senior Lecturer, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Thomas WILHELMI, Professor, Ph.D. (University of Heidelberg, Germany);
Valentina ȘMATOV, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Victor SCHIBA, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova).

Literary Board:

Alexei CHIRDEACHIN, Senior Lecturer, Ph.D., Academy of Economic Studies of Moldova;
Ana POMELNICOVA, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Elena DRAGAN, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Georgeta CÎȘLARU, Associate Professor, Ph.D. (Paris 3 Sorbonne Nouvelle University, France);
Ioana-Crina COROI, Lecturer, Ph.D. Student („Ștefan cel Mare” University of Suceava, Romania);
Iulia IGNATIUC, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Valentina ȘMATOV, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);
Victor SCHIBA, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova).

Editing Secretaries:

Oxana CHIRA, Lecturer („Alecuro Russo” State University of Bălți, Republic of Moldova);

Silvia BOGDAN, Lecturer, Ph.D. Student („Alecuro Russo” State University of BălŃi, Republic of Moldova);
Tatiana GOREA, Lecturer („Alecuro Russo” State University of BălŃi, Republic of Moldova).

Technical Editors:

Liliana EVDOCHIMOV, Lecturer („Alecuro Russo” State University of BălŃi, Republic of Moldova).

Text Design:

Angela COȘCIUG, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of BălŃi, Republic of Moldova).

Cover Design:

Angela COȘCIUG, Associate Professor, Ph.D. („Alecuro Russo” State University of BălŃi, Republic of Moldova).

Editorial Office:

French Philology Department,
Room 412, B 4,
„Alecuro Russo” State University,
38, Pușchin Street,
3100, BălŃi,
Republic of Moldova

Telephone: +37323124195

Fax: +37323123039

E-mail: acosciug@yahoo.com

Publishing House: BălŃi University Press.

Journal Web Page: <http://libruniv.usb.md/publicatie/limbaj.files/limbaj1-2009.pdf>

The journal is issued twice a year.

Languages of publication: Romanian, French, English, German, Spanish, Portuguese, Russian and Ukrainian.

Materials included in this volume were previously reviewed.

ISSN 1857-4149

© „Alecuro Russo” State University of BălŃi, Republic of Moldova, 2009

Sunt multe feluri de limbi în lume, totuș niciuna din ele nu este fără sunete înțelese. Dar dacă nu cunosc înțelesul sunetului, voi fi un străin pentru cel ce vorbește, și cel ce vorbește, va fi un străin pentru mine (1 Corinteni, 14 : 10-11).

Undoubtedly there are all sorts of languages in the world, yet none of them is without meaning. If then I do not grasp the meaning of what someone is saying, I am a foreigner to the speaker, and he is a foreigner to me (1 Corinthians, 14 : 10-11).

A

RIILE TEMATICE ALE REVISTEI:

1. Semne, limbaj, comunicare – considerații generale

- considerații generale asupra semnului;
- considerații generale asupra limbajului;
- aspecte ale limbajului;
- considerații generale asupra comunicării și actului comunicativ;
- sens și semnificație în comunicare;
- intenție în comunicare;
- inteligibilitatea limbajului.

2. Tipuri de semne, de limbaj și de mecanisme interacționale în comunicare

2.1. Tipuri de semne

- semne-icoană;
- semne-indice;
- semne-simbol.

2.2. Tipuri de limbaj și de mecanisme interacționale în comunicare

- actul de limbaj în comunicarea cotidiană;
- mimică și gest în comunicare;
- limbaj specializat;
- sens și semnificație în comunicarea mediatizată;
- limbaj al identităților vizuale/limbaj pictural;
- limbaj al muzicii/limbal al dansului;
- limbaj în spațiul instituțional;
- limbaj verbal în context cultural;
- limbaje și comunicare în cadrul comunității europene.

2.2.1. Limbaj (literar) și condiționare socială

- ideologie și identitate glotică;
- influențe glotice;
- morală și limbaj literar;
- mentalitate colectivă și imaginar literar;
- scrierile (auto)biografice, între individual și social;
- voci, texte, reprezentare.

3. Limba, context, traducere

- rolul contextului în traducere;
- tipuri de traducere.

1. Overview of signs, speech and communication

- overview of sign;
- overview of speech;
- speech aspects;
- overview of communication and speech act;
- sense and signification in communication;
- intention in communication;
- speech intelligibility.

2. Types of sign, speech and interactional mechanisms in communication

2.1. Types of sign

- icon;
- index;
- symbol.

2.2. Types of speech and interactional mechanisms in communication

- speech act in everyday communication;
- mimic and gestures in communication;
- language for specific purposes;
- sense and signification in media communication;
- audio-visual language/pictorial language;
- language of music/language of dance;
- speech in institutional area;
- verbal language in cultural context;
- languages and communication within the European community.

2.2.1. (Literary) language and social conditioning

- ideology and language identity;
- language influences;
- morals and literary speech;
- collective mentality and literary image;
- (auto)biographic writings, between individual and social;
- voices, texts, representation.

3. Language, context, translation

- role of context in translation;
- types of translation.

Prezentare	17
Presentation	21
ASPECTE ALE LIMBAJULUI/SPEECH ASPECTS	
Articole/Articles	
 Daniela Butnaru, <i>Oral /vs/ scris în toponimie</i>	25
 Grigore Cantemir, <i>Paralelism între românescul „a avea” și franțuzescul „avoir”</i>	31
 Gina Măciucă, <i>Interferențe lingvistice germano-romanice</i>	41
 Иван Смирнов, <i>Смысловое взаимодействие исконной лексики и заимствованного слова</i>	49
 Ирина Булгакова, <i>Синтагматический аспект глагола со значением 'обрабатывать' в современном немецком языке</i>	55
 Екатерина Никулча, <i>Стилистико-языковые аспекты в эстетике художественного творчества во взаимосвязи с философскими и психологическими теориями (Ф. Шеллинг, Э.Т.А. Гофман, Ф. Ницше, З. Фрейд)</i>	59
Rezumate/Abstracts	
 Anca Mariana Pegulescu, <i>English between ENL and ELF</i>	69
TIPURI DE LIMBAJ ȘI DE MECANISME INTERACȚIONALE ÎN COMUNICARE/TYPES OF SPEECH AND INTERACTIONAL MECHANISMS IN COMMUNICATION	
Articole/Articles	
 Luminița Hoarță Cărăușu, <i>Semnificațiile limbajului gestual</i>	71
 Gheorghe Săvoiu, <i>Paradigma și prioritatea acesteia în raport cu metoda, în cadrul gândirii statistice</i>	79
LIMBAJ (LITERAR) ȘI CONDIȚIONARE SOCIALĂ/(LITERARY) LANGUAGE AND SOCIAL CONDITIONING	
Articole/Articles	

Marta Istrati, *Conflictul lingvistic – o consecință a bilingvismului diglosic. Situația din Republica Moldova*

89

Lelia Trocan, *Caleidoscópico: a dialética do real e da poesia*.....

95

Ioana Boghian, *Reconstructing fragments of Charles Dickens’(auto)biography through “David Copperfield”*

101

Viorica Condrat, *Conversation Analysis in “Hills like White Elephants” by Ernest Hemingway*

109

Eseuri/Essays

Maricela Strungariu, *Michel Leiris: De la quête de soi au refuge dans l’imaginaire*

115

Rezumate/Abstracts

Anca Mariana Pegulescu, *Relativismul lingvistic în proverbe*

123

LIMBAJ, CONTEXT, TRADUCERE/LANGUAGE, CONTEXT, TRANSLATION

Articole/Articles

Angela Coșciug, *Le roman d’Adrienne Sénecal «Le Notaire Jofliou» face à une possible traduction en roumain*

129

Eseuri/Essays

Elena Baraboi, *Bringing Moldovan novels to Quebec—possibility or utopia?*

143

PREZENTARE

Daniela BUTNARU: 1) doctorandă în cadrul Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, România; 2) autoare a 7 recenzii și prezentări de carte, a 4 articole și a 2 capitole în cadrul unor monografii colective; 3) a colaborat la lucrarea „Dicționarul Explicativ Ilustrat al Limbii Române” (Chișinău: Editurile ARC și *Gunivas*, 2007); 4) participantă la întruniri științifice naționale și internaționale; 5) domeniile de cercetare: lexicologia, toponimia.

Grigore CANTEMIR: 1) doctor în filologie; 2) conferențiar universitar, Catedra Limba Română, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți; 3) autor a 30 de lucrări științifice și didactice; 4) membru al Seminarului Științific de Profil de Susținere a Tezelor de Doctorat la specialitatea 10.02.01 – Limba română (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți); 5) participant la întruniri științifice naționale și internaționale; 6) domeniile de cercetare: gramatica limbii române, gramatica comparată a limbilor romanice, istoria limbii române.

Gina MĂCIUCĂ: 1) doctor în filologie comparată; 2) conferențiar la departamentul de Limbă și Literatură Engleză al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, România; 3) co-director al Centrului de cercetare *Inter Litteras*, afiliat Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava; 4) autoare a 7 cărți și peste 50 de articole în diverse reviste și volume ale conferințelor din țară și străinătate; 5) participantă la întruniri științifice naționale și internaționale; 6) domeniile de cercetare: filologia comparată, studiile interculturale, traductologia.

Ivan SMIRNOV: 1) doctor în filologie; 2) conferențiar universitar, Catedra Filologie franceză, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți; 3) autor a 32 de lucrări științifice și didactice (manuale, ghiduri, note de curs, articole), publicate în țară și peste hotare (Rusia, Ucraina, Republica Belarus); 4) participant la întruniri științifice naționale și internaționale; 5) domeniile de cercetare: lexicologia, lexicografia, filologia romanică.

Irina BULGAKOVA: 1) lector superior la Catedra Filologie germană a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți; 2) autoare a 30 de lucrări științifice și didactice; 3) participantă la întruniri științifice naționale și internaționale; 4) domeniile de cercetare: lexicologia și lexicografia limbii germane, lingvistica comparată.

Ecaterina NICULCEA: 1) lector la Catedra Filologie germană a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți; 2) doctorandă; 3) autoare a 6 lucrări științifice și didactice; 4) participantă la întruniri științifice naționale și internaționale; 5) domeniile de cercetare: literatura germană modernă, literatura comparată.

Anca Mariana PEGULESCU: 1) doctor în filologie; 2) lector asociat la Universitatea din Craiova, Centrul universitar Drobeta-Turnu Severin; 3) inspector general pentru limba engleză în cadrul Ministerului Educației, Cercetării și Inovării al României; 4) participantă la întruniri științifice naționale și internaționale; 5) autoare a 3 cărți, 17 articole publicate în reviste și volume din țară și străinătate; 6) participantă în proiecte științifice naționale și internaționale; 7) domeniile de cercetare: filologia engleză, lingvistica comparată.

Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU: 1) doctor în filologie; 2) profesor universitar, Catedra de Limbă română și Lingvistică generală a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; 3) autoare a 12 cărți (din care 8 ca unic autor), 2 cursuri universitare, 62 de articole și studii publicate în țară și peste hotare; 4) participantă la întruniri științifice naționale și internaționale; 5) membră al asociațiilor și grupurilor de cercetare științifică din țară și de peste hotare; 6) membră a comitetului onorific al revistei „Limbaj și context”; 7) a promovat o serie de specializări într-un șir de universități de prestigiu din Germania: Universitatea Konstanz, Universitatea des Saarlandes (Saarbruecken), Universitatea Friedrich Schiller (Jena) etc.; 8) îndrumător de doctorat; 9) director de proiecte de cercetare (*Pragmatica pronumelui*).

Corpus de limbă română vorbită actuală etc.); 10) membră a colectivelor de cercetare în cadrul unor proiecte (*Limbajul colocvial în spațiul romanic. Studiu pragmatolingvistic diacronic și sincron*); 11) organizatoare de simpozioane științifice; 12) membră a comisiilor de susținere în public a tezelor de doctorat; 13) domeniile de cercetare: sintaxa limbii române, morfologia limbii române, pragmatica lingvistică, strategiile persuasive în discursul politic și publicistic.

Gheorghe SĂVOIU: 1) doctor în economie; 2) conferențiar universitar la Universitatea din Pitești, România; 3) în ultimii ani, autor a peste 60 de lucrări științifice și didactice, publicate în reviste și volume de prestigiu din țară și de peste hotare; 4) autor a numeroase proiecte și contracte de cercetare; 5) din 2007, referent extern al revistei „Amfiteatru economic” (revistă de categoria A); 6) din 1992 până în 1998, membru al colectivului redacțional al „Breviarului statistic al județului Argeș”; 7) din 1999, coordonator al colectivului redacțional al „Breviarului statistic al județului Argeș” (pentru edițiile din anii 1998, 1999, 2000, 2001); 8) a contribuit cu informații din domeniul statisticii sociale la redactarea „Documentarului privind evoluția principalilor indicatori economico-sociali în perioada 1989–1995” în județul Argeș; 9) a participat la realizarea lucrării „Recensământul populației și locuințelor – 7 ianuarie 1992 – Rezultate generale județ Argeș – 1994”; 10) domeniile de cercetare: statistica, limbajul economic.

Marta ISTRATI: 1) doctorandă în cadrul Universității de Stat din Moldova; 2) participantă la întruniri științifice naționale și internaționale, 3) domeniile de cercetare: sociolingvistica.

Lelia TROCAN: 1) doctor în literatură; 2) profesor, Catedra de Limbă și Literatură franceză, Facultatea de Litere, Universitatea din Craiova, România; 3) profesor asociat al Universității din Brasilia (2002-2004); 4) autoare a 200 de lucrări: articole, studii, recenzii, prefete, postfete etc., publicate în țară și în străinătate (Franța, Belgia, S.U.A, Grecia, Turcia, Republica Moldova, Ucraina, Canada etc.); 5) redactor-șef al „Analelor Universității din Craiova/Annales de l'Université de Craiova - Seria Științe filologice - Langues et Littératures romanes (B)”; 6) membră a colegiilor de redacție ale multor reviste naționale și internaționale (membră a comitetului onorific al revistei „Limbaj și context”); 7) membră a colectivelor de cercetare în proiecte naționale și internaționale; 8) participantă la 250 de simpozioane, congrese, colocvii, conferințe naționale și internaționale; 9) membră a multor societăți și organizații filologice naționale și internaționale; 10) membră a Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Craiova; 11) membră a comisiilor (naționale și internaționale) pentru susținerea disertațiilor de masterat și a tezelor de doctorat; 12) conducător de doctorat în co-tutelă cu profesori din universități franceze – Universitatea Bordeaux 3, Universitatea Rennes 2, Universitatea Paris 4 etc.; 13) a promovat stagii de perfecționare în universitățile din Elveția, Franța, Belgia și cursuri postdoctorale în cadrul Universității din Brazilia; 14) domeniile de cercetare: literatura franceză; istoria, teoria și critica literară; literatura universală și comparată; literatura francofonă; mentalități franceze; poetica; stilistica; povestirea fantastică franceză și universală; discursul literar; naratologia; gramatica textului; cercetarea imaginarului; teatrologia; traducerea literară.

Ioana BOGHIAN: 1) asistent universitar la Catedra de Limbi și Literaturi Străine, Facultatea de Litere, Universitatea din Bacău, România; 2) doctorandă; 3) participantă la numeroase colocvii științifice și seminare; 4) autoare a 13 lucrări științifice și a 2 lucrări didactice; 5) membră (fondatoare) a multor grupuri și societăți științifice din țară și de peste hotare (CETAL (Facultatea de Litere, Universitatea din Bacău), AROSS (Asociația Română de Studii Semiotice), RSEAS (Asociația Română de Studii Britanice și Americane), ESSE (Societatea Europeană de Studiere a Limbii Engleze) etc.); 6) domeniile de cercetare: filologia engleză, culturologia, știința literară, semiotica literară.

Maricela STRUNGARIU: 1) doctor în literatură; 2) lector la Catedra de Limbi și Literaturi Străine (Departamentul de Limbă și Literatură franceză), Facultatea de Litere, Universitatea din Bacău, România; 3) membru al unor grupuri și asociații științifice (din 2004 - membră și responsabilă a axei *Literatură* în cadrul grupului de cercetare «Espaces de (la) fiction», inițiat de membrii Catedrei de Limbă și Literatură franceză de la Facultatea de Litere a Universității

din Bacău; din 2008 – vicepreședinte al A.B.D.E.F. - ului; din 2008 – membru al Centrului de cercetare INTERSTUD al Facultății de Litere, Universitatea din Bacău etc.); 4) autoare a 18 lucrări științifice, publicate în reviste și volume din țară și de peste hotare; 5) participantă la întruniri științifice naționale și internaționale; 6) co-editor de volume ale unor manifestări științifice naționale; 7) organizatoare de manifestări științifice; 8) domeniile de cercetare: literatura franceză, culturologia, traductologia.

Viorica CONDRAT: 1) magistru în literatură; 2) doctorandă; 3) lector la Catedra Filologie Engleză a Universității de Stat “Alec Russo” din Bălți; 4) domeniile de cercetare: literatură britanică și americană, literatură comparată.

Angela COSCIUG: 1) doctor în filologie; 2) conferențiar la Catedra Filologie franceză a Universității de Stat «Alec Russo» din Bălți; 3) membră a Seminarului de Profil de Susținere a Tezelor de Doctorat la specialitatea 10.02.05 – Limbi romanice (Universitatea de Stat din Moldova); 4) membră a Consiliului Specializat de Susținere a Tezelor de Doctorat la specialitatea 10.02.05 – Limbi romanice (Universitatea de Stat din Moldova); 5) recenzent oficial la teze de doctorat în filologia romanică; 6) din 2007, studii de post-doctorat la Universitatea de Stat din Moldova; 7) autoare a 70 de lucrări științifice și didactice (monografii, eseuri, manuale, ghiduri, note de curs, articole, rezumate), publicate în țară și de peste hotare (România, Rusia, Canada, Albania etc.); 8) organizatoare de colocvii naționale și internaționale; 9) editoare de volume ale manifestărilor științifice naționale și internaționale; 10) participantă la 80 de întruniri științifice naționale și internaționale; 11) redactor-șef al revistei «Limbaj și context»; 12) membră a comitetului științific al revistei «Мова та Історія» („Limbă și Istorie”), publicată în cadrul Universității Naționale „Taras Șevcenko” din Kiev, Ucraina; 13) bursieră a Guvernului Franței (2007); 14) domeniile de cercetare: lingvistica romanică, semiotica generală, semiotica literară, teoria discursului, limbajul francez specializat, traductologia, literatura francofonă.

Elena BARABOI: 1) licențiată în traducere la Universitatea Concordia din Canada; 2) domeniile de cercetare: traductologia, lingvistica comparată.

PRESENTATION

Daniela BUTNARU: 1) Ph.D. student, „A. Philippide” Institute of Romanian Philology, Iași, Romania; 2) author of 7 reviews and book presentations, 4 articles and 2 chapters within some collective monographs; 3) contributed to the elaboration of the „Dicționarul Explicativ Ilustrat al Limbii Române” (Chișinău: Editurile ARC and *Gunivas*, 2007); 4) participant in national and international scientific conferences; 5) research areas: lexicology, toponymy.

Grigore CANTEMIR: 1) Ph.D.; 2) Associate Professor, Romanian Language Department, „Alec Russo” State University of Bălți; 3) author of 30 scientific and didactic works; 4) member of the Scientific Specialization Seminar for the Defense of the Doctoral Theses, speciality 10.02.01 – Romanian Language („Alec Russo” State University of Bălți); 5) participant in national and international scientific conferences; 6) research areas: Romanian grammar, comparative grammar of the Romance languages, history of the Romanian language.

Gina MĂCIUCĂ: 1) Ph.D.; 2) Associate Professor, English Language and Literature Department, „Ștefan cel Mare” University of Suceava, Romania; 3) co-director of *Inter Litteras* Scientific Center, „Ștefan cel Mare” University of Suceava; 4) author of 7 books and over 50 articles published in various national and international conference volumes; 5) participant in national and international scientific conferences; 6) research areas: comparative philology, cross-cultural studies, translation studies.

Ivan SMIRNOV: 1) Ph.D.; 2) Associate Professor, French Philology Department, „Alec Russo” State University of Bălți; 3) author of 32 scientific and didactic works (textbooks, guides, courses of lectures, articles), published in Moldova and abroad (Russia, Ukraine, the Republic of Belarus); 4) participant in national and international scientific conferences; 5) research areas: lexicology, lexicography, Romance philology.

Irina BULGAKOVA: 1) Senior Lecturer, German Philology Department, „Alec Russo” State University of Bălți; 2) author of 30 scientific and didactic works; 3) participant in national and international scientific conferences; 4) research areas: German lexicology and lexicography, comparative linguistics.

Ecaterina NICULCEA: 1) Lecturer, German Philology Department, „Alec Russo” State University of Bălți; 2) Ph.D. student; 3) author of 6 scientific and didactic works; 4) participant in national and international scientific conferences; 5) research areas: modern German literature, comparative literature.

Anca Mariana PEGULESCU: 1) Ph.D.; 2) Visiting Lecturer, University of Craiova, the University Center from Drobeta-Turnu Severin; 3) English language officer within the Ministry of Education, Research and Innovation of Romania; 4) participant in national and international scientific conferences; 5) author of 3 books, 17 articles published in Romania and abroad; 6) member of national and international research teams and associations; 7) research areas: English philology, comparative linguistics.

Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU: 1) Ph.D.; 2) Professor, Romanian Language and General Linguistics Department, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Romania; 3) author of 12 books, 2 courses of lectures, 62 articles and investigations published in Romania and abroad; 4) participant in national and international scientific conferences; 5) member of national and international research teams and associations; 6) member of Honorary Board of „Speech and Context” journal; 7) led a series of courses in a number of prestigious universities from Germany: Konstanz University, Des Saarlandes University (Saarbruecken), Friedrich Schiller University (Jena) etc.; 8) guides doctoral theses; 9) manager of research projects (*Pragmatics of Pronoun. A Corpus of Contemporary Spoken Romanian* etc.); 10) member of the research teams

within some projects (*Colloquial language in Romance area. A Pragmalinguistic Synchronic and Diachronic Study*); 11) organizer of scientific conferences; 12) member of the Defense Board of Doctoral Theses; 13) research areas: syntax and morphology of Romanian, linguistic pragmatics, persuasive strategies in political and publicistic discourses.

Gheorghe SĂVOIU: 1) Ph.D.; 2) Associate Professor, University of Pitești, Romania; 3) author of over 60 scientific and didactic works published in national and international journals and volumes; 4) author of a big number of research projects and contracts; 5) since 2007 reuter of „Economic Amphitheatre” journal (A); 6) from 1992 to 1998 member of the Editorial Board of the „Statistic Patent of Argeș County”; 7) coordinator of the Editorial Board of the „Statistic Patent of Argeș County” (for the annual editions of 1998, 1999, 2000, 2001); 8) contributed information concerning social statistics to the „Documentary concerning the evolution of the main socio-economic indices during 1989–1995” in Argeș County; 9) participated in the compilation of the work entitled „Population and Household Census – January 7, 1992 – General Statistics of Argeș County – 1994”; 10) research areas: statistics, economic terms.

Marta ISTRATI: 1) Ph.D. student, Moldova State University; 2) participant in national and international scientific conferences; 3) research areas: sociolinguistics.

Lelia TROCAN: 1) Ph.D.; 2) Professor, French Language and Literature Department, Faculty of Philology, University of Craiova, Romania; 3) Visiting Professor, University of Brasil (2002–2004); 4) author of 200 articles, research projects, reviews, prefaces, postfaces etc., published in Romania and abroad (France, Belgium, U.S.A., Greece, Turkey, Moldova, Ukraine, Canada etc.); 5) editor-in-chief of *ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN CRAIOVA/ANNALES DE L'UNIVERSITE DE CRAIOVA - SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE - LANGUES ET LITTÉRATURES ROMANES (B)*; 6) member of the Editorial Board of national and international journals (member of the Honorary Board of „Speech and Context” journal); 7) member of national and international research teams; 8) participant in 250 national and international congresses, conferences, round tables; 9) member of national and international philological societies and organizations; 10) member of the Writers' Union of Romania, Craiova Branch; 11) member of the Defense Board of MA Dissertations and Doctoral Theses; 12) scientific adviser of Ph.D. theses in association with professors from French universities - Bordeaux 3 University, Rennes 2 University, Paris 4 University etc.; 13) led continuous education courses in Switzerland, France, Belgium and post-doctoral courses in Brazil; 14) research areas: French literature; literary history, theory and criticism; universal and comparative literature; Francophone literature; French thinking; poetry; stylistics; French and universal fantastic short story; literary discourse; narratology; text grammar; investigation of the imagination; theatre science; literary translation.

Ioana BOGHIAN: 1) Assistant Teacher, Foreign Languages and Literatures Department, Faculty of Philology, University of Bacău, Romania; 2) Ph.D. student; 3) participant in national and international scientific conferences and seminars; 4) author of 13 scientific and 2 didactic works; 5) (founder) member of many scientific research teams and societies from Romania and abroad (*CETAL* (Faculty of Philology, University of Bacău), *RASS* (Romanian Association of Semiotic Studies), *RABAS* (Romanian Association of British and American Studies), *ESLE* (European Society for Learning English) etc.); 6) research areas: English philology, cultural studies, literary science, literary semiotics.

Maricela STRUNGARIU: 1) Ph.D.; 2) Lecturer, French Language and Literature Department, Faculty of Philology, University of Bacău, Romania; 3) member of some scientific teams and associations (since 2004 – member and executive of „Literature” axis within the research team «Espaces de (la) fiction», founded by the members of French Language and Literature Department, Faculty of Philology, University of Bacău, Romania; since 2008 – Vicepresident of ABDEF; since 2008 – member of INTERSTUD Research Center, Faculty of Philology, University of Bacău etc.); 4) author of 18 scientific works published in national and international scientific journals and volumes; 5) participant in national and international scientific conferences and seminars; 6) co-publisher of some national conference volumes; 7) organizer of scientific

conferences; 8) research areas: French literature, cultural studies, translation studies.

Viorica CONDRAȚ: 1) MA; 2) Ph.D. student; 3) lecturer, English Philology Department, “Alecǔ Russo” State University of BălȚi; 4) research areas: British and American literature, comparative literature.

Angela COSCIUG: 1) Ph.D.; 2) Associate Professor, French Philology Department, “Alecǔ Russo” State University of BălȚi; 3) member of the Scientific Specialization Seminar for the Defense of the Doctoral Theses, speciality 10.02.05 – Romance languages (Moldova State University); 4) member of the Scientific Specialization Council for the Defense of the Doctoral Theses, speciality 10.02.05 – Romance languages (Moldova State University); 5) reuter of doctoral theses in Romance philology; 6) since 2007, post-doctoral studies, Moldova State University; 7) author of 70 scientific and didactic works (monographs, essays, textbooks, guides, courses of lectures, articles, abstracts) published in prestigious national and international journals and volumes (in Moldova, Romania, Russia, Canada, Albania etc.); 8) organizer of scientific conferences; 9) publisher of scientific national and international conference volumes; 10) participant in 80 national and international scientific conferences; 11) editor-in-chief of «Speech and Context» journal; 12) member of the Scientific Board of «Мова те Історія» („Language and History”) journal published at „Taras Œevcenko” National University of Kiev, Ukraine; 13) Grant of the French Government (2007); 14) research areas: Romance linguistics, general semiotics, literary semiotics, discourse theory, specialized French Language, translation studies, Francophone literature.

Elena BARABOI: 1) BA, Corcordia University, Canada; 2) research areas: translation studies, comparative linguistics.

ARTICOLE/ARTICLES

ORAL /VS/ SCRIS ÎN TOPONIMIE

Daniela BUTNARU,
doctorandă,
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”,
Iași, România

ORAL /VS/ WRITTEN IN TOPONYMS

Daniela BUTNARU,
Ph.D. Student,
„A. Philippide” Institute of Romanian Philology,
Iași, Romania

Abstract

Following researches conducted in the field and studies of different written documents, we analyze some differences between the oral and written forms of toponyms in the Neamt river's valley. These may be the result of literalization's influence, of popular etymology, of scribes' negligence etc. There are also some differences between the popular and the official toponymy, reflected in the toponymic syntagmas and periphrases.

Rezumat

În acest studiu, este analizat materialul obținut în urma unor anchete pe teren, dar și din documente publicate sau inedite. Sunt puse în evidență diferențe între forma orală și forma scrisă a toponimelor din bazinul hidrografic al râului Neamț. Acestea pot fi rezultate ale literarizării, ale unei etimologii populare, ale neglijenței scribilor etc. De asemenea, există diferențe între toponimia populară și cea oficială, reflectate la nivelul sintagmelor și perifrazelor toponimice.

În cadrul unor anchete efectuate în localitățile din bazinul hidrografic al Neamțului, am adunat de la localnici toponimele pe care aceștia le folosesc pentru a desemna obiectele sociogeografice de pe teritoriul satelor lor. Ulterior, am consultat diverse documente publicate sau inedite¹ cuprinzând toponime din zona aflată în discuție, pe care le-am confruntat cu cele obținute în anchetă și am identificat forme diferite ale unor toponime din această zonă, în funcție de folosirea acestora, oral sau scris.

Vom arăta, pentru început, care sunt diferențele între formele orale și cele scrise ale toponimelor din zona de care ne ocupăm.

În timpul anchetelor toponimice efectuate, am putut observa care sunt principalele caracteristici fonetice, reflectate și în toponimie:

– închiderea lui *ă* final neaccentuat la *â*: *baḭlta aḭrsâ* (pronunția toponimului *Balta Arsă*), *vîḂ rvu la stîḂ nâ* (pentru *Vârful la Stână*);

– velarizarea vocalelor palatale *e* și *i* care, datorită pronunțării dure a consoanelor precedente (s, z, ș, ț, j, t, d) trec la velarele *ă* și *î*: *bisăḂ rica* (pentru *Biserica*), *pîrăḂ uḂu la zîmḂ* (pentru *Pârâul la Zimți*), *la cucoșăḂ ni* (pentru *La Cucoșeni*), *la șâḂ potu lui criḂsteḂa* (*La Șipotul lui Cristea*), *todiriḂăḂ ni* (*Todirîeni*) etc.;

– *ă*, înainte de silabă accentuată, trece la *a*: *carăḭriḂa găinăriḂi* (pentru *Cărarea Găinăriei*), *caldăḭriḂa* (pentru *Căldarea*);

– închiderea vocalei anterioare atone *e* la *i*: *vaḭlia saḭcâ* (pentru *Valea Seacă*);

¹Documente aflate în arhivele primăriilor localităților din zona de anchetă, la Arhivele Naționale din București, precum și la Biblioteca Academiei Române din București (în cadrul proiectului de Mobilitate a doctoranzilor nr. 6 din 15.07.2008, cod 11/2008, finanțat de CNCIS).

- palatalizarea labialelor: *p, b*, urmate de *e, i*, trec la *k, g*: *k'etriP* și *u* (este pronunția toponimului *Pietrișul*), *pârăP u în grok'i* (pentru *Pîrîul în Gropi*) etc.;
- trecerea africatelor *c* și *g* la fricativele *s* și *z*, prin pierderea elementului ocluziv: *la sîimitiP r* (pentru *La Cimitir*), *cărăziiP ța* (pentru *Cărăgița*), *oP bsîina tăsîiuP nelu* (pentru *Obcina Tăciunelui*);
- *v* urmat de *i* trece la fricativa *zî în jîdozîini* (pentru *În Jidovine*);
- la atributul substantival genitival, desinența *-i* a articolului masculin este omisă atât în procliză (*poșdu lu o□așnsîea*), cât și în encliză (*la gro□așpa talpalabriulu*).
- asimilare progresivă: *vîP rvu rușu mașri* (pronunția toponimului *Vârful Rusu Mare*);
- închiderea lui *e* final la *i*: *la scașuni*, *vîP rvu la timoșfi*.

În comuna Pipirig, o parte a anchetei am efectuat-o cu câțiva muncitori forestieri, care uneori ne semnalau că părinții și bunicii lor pronunță diferit unele toponime. Astfel, pentru toponimul *Piatra lui Iepure* am obținut forma *k'âtra lu i□épurî*, dar și pe cea mai veche, *câtra lu i□épurî*, în vreme ce pentru *Piciorul Bârnuții* am notat formele *k'îșoru bîrnúfi*, dar și *cîșoru bîrnúfi*. Aceste ultime variante fonetice au fost confirmate în timpul aplicării unor întrebări de sintaxă, la care a răspuns o femeie de 74 de ani; această realitate plurivalentă de pe teren se explică prin faptul că, de-a lungul vremii, în aceste locuri s-au așezat oameni veniți din Transilvania, iar în graiul bătrânilor se păstrează încă trăsături fonetice specifice zonei din care se trag strămoșii lor².

În cele mai multe dintre documentele analizate, se observă literarizarea denumirilor sociogeografice, astfel încât puține din trăsăturile fonetice specifice acestei regiuni se regăsesc și în formele scrise ale toponimelor. Un caz special este cel al toponimului *Pițigaia*, pe care astăzi îl întâlnim doar cu forma sa palatalizată – *Chițigaia*³. Acesta este unul dintre cele mai vechi oronime din zona noastră de anchetă, primele sale atestări fiind cele cu forma nepalatalizată: „vârful Pițigaia” (sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea)⁴, „vârful Pițigăei” (1634)⁵; în 1892, avem „Kițigaia de sus” și „Kițigaile”⁶. Astăzi, în jurul acestei denumiri, s-a format un amplu câmp toponimic⁷ – *Obcina Chițigaia, Vârful Chițigaia, Chițigaia, Piciorul Chițigaia, Poiana Chițigăii*. Această formă a toponimului s-a impus și în terminologia geografică⁸.

Am regăsit în multe documente și redarea pronunției locale a *Mănăstirii Secul* și a denumirii pârâului care curge în apropierea ei – *Pârâul Sec*. Astfel, într-un document scris probabil în 1585-1591 sunt menționate „gurile Săcului”⁹, la 1626, se vorbește de „sfânta mănăstire numită Săcul”¹⁰, la 1627, de sfânta mănăstire „a Săcului”¹¹, la 1743, „Mănăstire Săcul”¹², la 1774, „de la mănăstire Săcul”¹³, la 1820, „Mănăstirii Neamțului și Săcului”¹⁴, la 1884, „potica ce duce spre Săcu”¹⁵, dar și în texte datând din secolul trecut: „Mănăstirea Săcului”¹⁶ ș.a.

²Cf. Teodor Tanco, în volumul „Lumea transilvană a lui Ion Creangă”, unde demonstrează că strămoșii scriitorului Ion Creangă au plecat din Ilva Mare (azi în județul Bistrița Năsăud) și s-au refugiat, așa cum au făcut și alți transilvăneni, în satul Pipirig.

³În „Toponimie românească”, Iorgu Iordan propune ca etimon *pițigaie, pițigoî*, însă este mai plauzibil ca toponimul să provină de la un nume personal *Pițigoî*, proprietarul unei poieni (sau stâne) de pe acel munte. Cu timpul, localnicii au putut desemna acea poiană (sau stână) prin *Pițigoaia*, devenită apoi *Pițigaia*, denumirea extinzându-se asupra muntelui, astfel încât astăzi el se numește *Chițigaia* (prin palatalizarea bilabialei din inițială de cuvânt).

⁴DRH, A, III, nr. IV, p. 538.

⁵DRH, A, XXII, nr. 15, p. 17; *ibidem*, nr. 141, p. 159.

⁶ATLAS MOLD.

⁷Conceptul de *câmp toponimic* a fost teoretizat de cercetătorul ieșean Dragoș Moldovanu, în „Principii ale lexicografiei toponimice”, 1972, p. 73–100).

⁸Ichim, 1973, p. 67.

⁹DIR, A, XVII, III, p. 267.

¹⁰DRH, A, XIX, p. 47.

¹¹DRH, A, XIX, p. 328. Aproape toate atestările din secolul al XVII-lea pentru această mănăstire redau pronunția cu velarizarea vocalei palatale *e*, datorită pronunțării dure a consoanei precedente *s*.

¹²Creangă, 1964, p. 3.

¹³Kogălniceanu, 1987, p. 24.

¹⁴Creangă, 1964, p. 8.

¹⁵Hogaș, 1947, p. 27.

¹⁶Tomescu, 1933, p. 13.

Unele deformări sunt rezultatul unor etimologii populare, datorate asocierii numelor de localități cu cuvinte din lexicul obișnuit (prin atracție paronimică). De-a lungul pârâului Plotun¹⁷, s-a format satul *Plotunul* (comuna Pipirig, județul Neamț), care astăzi se numește *Plutonul*, formă obținută prin „apropierea cu neologismul *pluton* (*ploton*), devenit popular grație serviciului militar”¹⁸. Deși este dificil de spus dacă această asociere poate fi pusă pe seama localnicilor sau a oficialităților, tindem totuși să credem că forma oiconimului *Pluton* a fost impusă prin administrație, deoarece, după cum vom arăta în continuare, forma hidronimului *Plotunul* se păstrează chiar atunci când, pentru desemnarea satului, se folosește numai varianta *Plutonul*. Formele *Plotunul*, *Plotonul* și *Plutonul* alternează în indicatoarele de localități¹⁹ până la jumătatea secolului al XX-lea, perioadă după care apare numai *Plutonul*. Într-un document din 1841 întâlnim *cotunurile Boboeștii și Plotunu*²⁰, iar la 1848, *satul Plotun*²¹. Și în dosarele reformei agrare din 1864 apare, cu preponderență, forma etimologică: *Plotonu* sau *Cotuna Plotunu*²², dar și *Cotuna Plotonu*²³, *Pârâul Plotonu*²⁴, *Râul Plotonulu*²⁵; în „Amintirile din copilărie” ale lui Ion Creangă, scrise în 1880, regăsim doar forma *Plotonu*²⁶; la D. Gr. Cobălcescu²⁷, pârâul se numește *Plotunul*; în „Marele Dicționar Geografic al României”²⁸ (dicționar realizat în mare măsură pe baza unor anchete), numele satului este *Pluton*, în timp ce pârâul care curge în apropiere se numește *Plotunul*; în Arhiva Primăriei satului Pipirig²⁹, cele două variante alternează atât în cazul oiconimului, cât și în cazul hidronimului: *Apa Plotunului*, dar și *Gura Plotonului*, *Plotun*, dar și *Plutonul*, *Țarina Plotonului*. Astăzi locuitorii au adoptat forma greșită, dar oficială.

În ancheta efectuată în Vânătorii-Neamț, am găsit toponimele *Poiana Strugăriei*, *Vârful Strugăriei*, *Pădurea Strugăriei*, *Drumul Strugăriei*; în „Atlasul Moldovei” din 1892, am întâlnit, însă, forma *Dealul Strungăriile*, iar într-o hartă silvică, *Pârâul Strungăriei*³⁰. Apelativul care a stat la baza formării acestor toponime – *strugărie*, cuvânt cu sens colectiv, format din *strug* ‘tulpină târătoare, rug’³¹ + suf. *-ărie* – nu era cunoscut de către cei care au întocmit hărțile menționate, încât a apărut forma *Strungărie*, o hipercorecție cultă; noua formă a toponimului se impune treptat în vorbirea localnicilor³².

Oronimul *Osoiul* este, cu siguranță, un toponim foarte vechi³³, deoarece localnicii nu mai cunosc apelativul *osoi*, care probabil a existat în limba română, împrumutat din slavă (‘coasta unui munte expusă spre nord, dos’, cf. bg. *osoj* ‘id.’³⁴). Și în jurul acestui oronim s-a format un câmp toponimic bogat: *Vârful Osoi*, *Pârâul Osoi*, *Pădurea Osoi* (tăiată la începutul secolului XX), *Poiana Osoi*, *Imașul Osoi*. Desemantizarea toponimului ne-o confirmă etimologia propusă de localnici („s-au găsit oase pe acolo”), dar și faptul că în Harta militară (1962), este marcat *Dealul Oasi* [sic!].

O serie de modificări ale denumirilor de locuri sunt pur și simplu cauzate de neglijență sau de transcrierea lor greșită. Cele mai multe erori le-am observat în dosarele Reformei agrare din 1921, pe care le-am consultat la Arhivele Naționale din București. Enumerăm câteva distorsionări

¹⁷Atestat pentru prima dată în 1632: „gura Plotunului unde cade în Pipirig” (DRH, A, XXI, p. 222).

¹⁸Iordan, 1963, p. 372.

¹⁹Cf. TTRM I₂.

²⁰Creangă, 1964, p. 33.

²¹*ibidem*, p. 55, 58.

²²Reforma, 1864, dosar nr.1034, f. 1r.

²³*ibidem*, f. 3r.

²⁴*ibidem*, f. 1r.

²⁵*ibidem*, f. 7r.

²⁶Creangă, 1970, p. 164.

²⁷Cobălcescu, 1888, p. 113.

²⁸Marele Dicționar, 1898–1902.

²⁹Arhiva 1, 1959–1963.

³⁰Arhiva, 1963.

³¹Nuță, 1978, p. 5. Vezi și Brâncuș, 2004, p. 175.

³²Nici una dintre persoanele care ne-au răspuns la întrebările chestionarului toponimic în timpul anchetei toponimice efectuate în comuna Vânătorii-Neamț, nu a știut care este sensul apelativului *strugărie*.

³³Primele atestări de care dispunem până în prezent sunt cele din *Atlasul Moldovei* (D. Osoiului) și din *Dicționarul Geografic al județului Neamțu* (Osoiul).

³⁴Petrovici, 1970, p. 176.

întâlnite într-un singur dosar³⁵: *muntele Halanga* (3^r), *muntele Hălăjuja* (*ibid.*), *muntele Halanca* (18^r), alături de forma corectă *Hălăuca* (17^r); *pârâul Strajar* (3^r) în loc de *Pârâul Străjii*; *Sfânta Mănăstirei cu dosul Braicului* (17^r) în loc de *Stâna Mănăstirii cu Dosul Branului*; *Coasta Daliei* (17^r) în loc de *Coasta Doliei* etc.

Realitatea de pe teren ne arată că atunci când, pe teritoriul unei localități, există mai multe obiecte geografice asemănătoare, ele nu vor fi numite doar cu ajutorul entopicului în funcție toponimică absolută, ci și cu ajutorul unor determinanți, rezultând perifraze sau sintagme determinative. Ca o consecință a nevoii de economie a limbajului, unele dintre aceste formații toponimice evoluează în timp la sintagme apozitive sau la compuse toponimice, acestea din urmă fiind specifice îndeosebi „stilului oficial”. În continuare, vom exemplifica „stilul ingineresc” sau „telegrafic”, specific inginerilor silvici sau agronomi, care preferă simplificarea denumirilor populare sintagmatice sau perifrastice.

Unele distorsionări apar chiar în documente oficiale din prima jumătate a secolului al XIX-lea. De exemplu, deținem atestarea *Ulița Prundului* din 1834³⁶ și din 1851³⁷, dar și *ulița Prundul* din 1844³⁸. Într-un dosar datând din anul 1864³⁹, am găsit atât sintagme determinative, specifice stilului popular, cât și sintagme analitice, caracteristice stilului oficial: *Dealul Osoiului* (12^v), *Pârâul Osoiului* (12^v), dar și *pădurea Osoiu* (17^v); *pârâul Slatinei* (12^r), dar și *Pârâului Slatina* (43^v).

Se observă foarte bine simplificarea perifrazelor sau a sintagmelor toponimice în registrele agrare din 1959–1963, unde sunt enumerați proprietarii și terenurile care le aparțin. La Arhiva Primăriei Comunei Pipirig, în „Registrele agrare” din 1959, am întâlnit *Pârâul Ursului*, dar și *Pârâul Urs*; *Coasta Doliei* evoluează la *Dolia-Coastă*; întâlnim *Fața Cotnărelului*, dar și *Cotnărel Față*; *Gropile Izvorului*, dar și *Izvor-Gropi*, *Gropi Izvor*; *Chiriacul Poiană* în loc de *Poiana de pe Chiriac*. În același registru, pe lângă formele *Izvor-Obcină*, *Obcina Izvor*, apare și *Obcina Izvorului* – forma populară. Uneori, toponimele par lipsite de logică. Redăm aici doar un caz întâlnit de noi: *Vatra satului Stânca* devine, în același registru agricol, *Vatra sat Stânca*⁴⁰. Deși localnicii spun *Piatra Săștii*, în ARH. OC. TgN. 1998, găsim atestată forma *Piciorul Piatra Sasca*, pe care am reîntâlnit-o, în timpul anchetei din 2006, și în vorbirea unui localnic.

În unele cazuri, aceste sintagme specifice stilului „telegrafic” nu s-au impus încă în vorbirea localnicilor. De exemplu, în același sat Lunca, subiecții care au răspuns la întrebările din chestionarul toponimic au folosit sintagmele determinative *Pârâul lui Vartic*, *Dealul lui Vartic*, deși am găsit în documente sintagmele apozitive *Pârâul Vartic*⁴¹, *Dealul Vartic*⁴².

Un caz evident de sintaxă toponimică specifică stilului oficial este cel al denumirilor de străzi, unde se păstrează tot mai puține sintagme cu determinantul în genitiv: de exemplu, *Târgul Cucului* este astăzi, simplu și comod, *Târgu Cucu* (Iași). Această tendință se impune treptat și în toponimia rurală deoarece, în ultimul timp, oficialitățile dau nume ulițelor satului, nume care, de cele mai multe ori, sunt altele decât cele pe care le mai folosesc încă majoritatea sătenilor. Termenul *uliță* este înlocuit de *stradă* și *fundătură*. Dacă, în sistemul toponimic popular, oamenii denumesc ulițele având, de regulă, ca reper numele localnicului care stă în capătul uliței sau numele persoanei considerate de către vorbitori ca fiind mai cunoscută, mai importantă dintre toți cei care locuiesc pe ulița respectivă, denumirile oficiale sunt date, de obicei, într-un mod arbitrar, după modelul sistemului toponimic urban; astfel, unele dintre ulițe poartă numele unor personalități marcante sau nume de sfinți: *Strada Mitropolit Varlaam*, *Strada Sfânta Teodora* (satul Lunca) etc. Probabil că aceste noi denumiri se vor impune treptat în limbajul sătenilor.

Putem vorbi, prin urmare, de o adevărată normă oficială, specifică reprezentanților administrației, caracterizată prin simplificarea perifrazelor și a sintagmelor determinative la sintagme apozitive și la compuse.

³⁵ Reforma, 1921, dosar nr. 15.

³⁶ Arhivele Naționale București, fond Documente istorice, pachet nr. MMVIII/41.

³⁷ Arhivele Naționale București, fond Documente istorice, pachet nr. MMCVI/3.

³⁸ Arhivele Naționale București, fond Documente istorice, pachet nr. MCMXIV/3.

³⁹ Reforma, 1921, dosar nr. 1010.

⁴⁰ Arhiva, 1959–1963.

⁴¹ Arhiva 1, 1959–1963.

⁴² ATLAS MOLD.

Pe parcursul anchetelor toponimice efectuate în bazinul hidrografic al Neamțului, am observat existența unor echivalente morfosintactice (formații toponimice dezvoltate de la același determinant prin procedee gramaticale diferite): *Pârâul la Gămănuț*, dar și *Pârâul Gămănuțului*; *Pârâul Șubei* sau *Pârâul Șuba*, ceea ce denotă instabilitatea unor formații toponimice. Astfel de echivalente ilustrează tendința, în limbajul localnicilor, de trecere de la structuri sintactice sintetice la cele analitice (în primul caz) și de la sintagme determinative la sintagme apozitive (în al doilea).

Sigle

ATLAS. MOLD. = *Atlasul Moldovei. România – Scheletul chartei Moldovei*. Institutul geografic al Armatei. Sc. 1:50 000. București, 1892–1898.

DIR.A. = *Documente privind istoria României*. Seria A. Moldova. București.

DRH.A. = *Documenta Romaniae Historica*. Seria A. Moldova. București.

Referințe

Arhiva Comunei Vânători-Neamț, „Registrele agrare” din 1959–1963 [=Arhiva 1, 1959-1963].

Arhiva Comunei Pipirig, „Registrele agrare” din 1959–1963 [=Arhiva 2, 1959-1963].

Arhivele Naționale București. Fondurile: Documente istorice, Reforma agrară din 1864, Reforma agrară din 1921 [=Reforma 1864, 1921].

Arhiva Ocolului Silvic din Târgul Neamț, „Amenajamentul pădurilor”, 1963 [=Arhiva 1963].

Atlasul Moldovei. Sc. 1:50 000. București, 1892–1898 [=Atlasul].

BRÂNCUȘ, Gr. *Istoria cuvintelor*. București: Editura Fundației „România de Măine”, 2004 [=Brâncuș, 2004].

COBĂLCESCU, D. Gr. *Geografia fizică a Daciei moderne*. Iași, 1888 [=Cobălcescu, 1888].

CREANGĂ, I. *Opere*. vol. I. Ediție îngrijită, note și variante, glosar și bibliografie de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș. Studiu introductiv de Iorgu Iordan. București: Editura Minerva, 1970 [=Creangă, 1970].

Harta militară (1961–1962): realizată de Institutul geografic al Armatei [=Harta].

HOGAȘ, C. *Pe drumuri de munte* I. București, 1944 [=Hogaș, 1944].

ICHIM, I. *Munții flișului dintre valea Moldovei și valea Bistriței. Studiu geomorfologic* [Teza de doctorat]. Iași, 1973 [=Ichim, 1973].

Ion Creangă. *Documente*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Gheorghe Ungureanu. București: Editura pentru literatură, 1964 [=Creangă, 1964].

IODAN, I. *Toponimie românească*, București: Editura Academiei R.P.R., 1963 [=Iordan, 1963].

KOGĂLNICEANU, P.-E. *Letopisețul Țării Moldovii de la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voevod (1733-1774)*. Ediție critică de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu. Studiu introductiv de Aurora Ilieș. București: Editura Minerva, 1987 [=Kogălniceanu, 1987].

Marele Dicționar Geografic al României (1898–1902): vol. I–V, (coord. G.I. Lahovari). București [=Marele dicționar, 1898-1902].

MOLDOVANU, D. *Principii ale lexicografiei toponimice* // Anuarul de lingvistică și istorie literară. XXIII, 1972 [=Moldovanu, 1972].

NUȚĂ, I. *Terminologie viticolă în limba română. Denumiri pentru soiuri de struguri*. Rezumatul tezei de doctorat. Iași, 1978 [=Nuță, 1978].

PETROVICI, E. *Studii de dialectologie și toponimie*. București: Editura Academiei R.S.R., 1970 [=Petrovici, 1970].

TANCO, T. *Lumea transilvană a lui Ion Creangă*. Cluj-Napoca: Editura Virtus romana rediviva P.F., 1999 [=Tanco, 1999].

TOMESCU, C. N. *Tablou de 40 mănăstiri și schituri din Moldova și cu arătarea moșilor ce aveau ele în 1812*. Chișinău: Tipografia Clericilor Ortodocși din Basarabia, 1933 [=Tomescu, 1933].

PARALELISM ÎNTRE
ROMÂNESCUL A AVEA ȘI FRANȚUZESCUL AVOIR

Grigore CANTEMIR,

conferențiar universitar, doctor în filologie,
Universitatea de Stat "Alec Russo" din Bălți,
Republica Moldova

COMMON FEATURES
OF THE ROMANIAN A AVEA AND THE FRENCH AVOIR

Grigore CANTEMIR,

Associate Professor, Ph.D.,
"Alec Russo" State University of Bălți,
Republic of Moldova

Abstract

The present article provides a brief historical overview of the evolution of the verb „a avea” from Latin to other Romanic languages and analyses its mode of action in Romanian and French verbal phrases. The aim of the author is to elucidate the problem of the verbal word combinations, which is of great theoretical and methodological significance. These verbal word combinations include a verb and a noun without an article (V+N art.Ø): [a avea încredere = avoir confiance]. This formula is specific for French verbal phrases, while in Romanian it firstly includes free word combinations and only secondly phrasal verbs and idiomatic expressions.

Rezumat

După ce facem o succintă trecere în revistă a istoricului verbului „a avea” de la latină la limbile romanice, vom analiza comportamentul acestuia în română și franceză, în special, în cadrul locuțiunilor verbale. Vom încerca să elucidăm o problemă de valoare atât teoretică, cât și metodic-aplicată, și anume cea a îmbinărilor verbale de tipul „verb+substantiv fără articol (V +S art. Ø)): [a avea încredere = avoir confiance]”. În limba franceză, această formulă este specifică pentru locuțiunile verbale, pe când, în limba română, formula în cauză include, în primul rând, îmbinări libere, și, în rândul al doilea, locuțiuni verbale și expresii idiomatice.

Nici o limbă n-ar fi în stare să exprime vreo idee concretă printr-un cuvânt de sine stătător sau printr-un element radical.

„Noi vorbim nu prin semne izolate, ci prin îmbinări de semne organizate în mulțimi, care, la rândul lor, sunt, de asemenea, semne, prin locuțiuni absolut gata, în care obișnuința interzice a schimba ceva chiar și în situația când s-ar putea, chibzuind, a se delimita în ele părțile semnificative”, scria F. de Saussure⁴³.

Am menționat de locuțiuni, deoarece, în paginile articolului ce urmează, vom lua în discuție comportamentul verbului „a avea” (în fr. „avoir”) în cadrul locuțiunilor verbale, vom face o paralelă între posibilitățile lexico-semantice și sintactice ale verbului „a avea” (în fr. „avoir”) în cadrul celor două limbi.

Să facem o succintă trecere în revistă a istoricului verbului „a avea”. Într-un articol intitulat „Dezvoltarea verbului a avea”, lingvistul francez Antoine Meillet face constatarea interesantă că termenul care înseamnă „a avea” cu sens de „a poseda” diferă de la o limbă indo-europeană la alta, deci limba indo-europeană primitivă nu cunoștea verbul „a avea”. Într-o veche indo-europeană, susține A. Meillet, nu se spunea „posed”, ci „îmi este”, ceea ce dezvăluie contrastul dintre indo-europeană, pe de o parte, și greacă, latină etc., pe de altă parte, în acestea din urmă oglindindu-se faptul că proprietatea individuală asupra pământului, mijloacelor de producție era bine stabilită, „între indo-europeană și franceză s-au produs schimbări în instituțiile sociale, și deci schimbări în mentalitatea oamenilor, și apoi în limbă”⁴⁴.

Dar lipsa unei forme unice nu este singura dovadă că, într-o fază mai veche, limbile indo-europene nu cunoșteau verbul „a avea”.

⁴³Сосюр, 1977, с. 161.

⁴⁴Apud Graur, p. 362.

Deoarece „forma rămâne în urma conținutului în diverse limbi, alături de verbul „a avea“, descoperim și urme din felul de a vorbi anterior creării acestui verb. În latinește, alături de „habeo“ (în rom. „am“), există și „mihi est“ (în rom. „mie îmi este“). În epoca latină, „a fi“ este încă foarte viu în sensul de „a avea la dispoziție“, nu numai în întorsătura bine cunoscută „mihi est“, ci și în diverse alte împrejurări. De exemplu, Plaut zice: „memoria es optima“, și este limpede că trebuie să se zică „ai memorie foarte bună“, nu „ești cu memorie bună“. Expresii de felul acesta se întrebuințează în diferite limbi, chiar și în limba română. De exemplu: „Ești cu ghete noi“, ceea ce înseamnă „ai ghete noi“.

Dacă ne-am întoarce să analizăm formula „mie îmi este“, e relativ destul de aproape de „eu am“, raportul de posesiune, sub forma cea mai slabă, este, în orice caz, exprimat. A. Meillet remarcă în general că rădăcinile care înseamnă „a avea“ au avut întâi sensul de „a apuca“, mai precis, temele de perfect însemnau „a apune mâna“, iar de prezent – „a ține în mână“, apoi „a păstra“. Latina și alte limbi păstrează pentru verbul „a avea“, alături de înțelesul mai nou, și pe cel mai vechi. De exemplu, Cicero scrie: „utinam... gratiam referre possimus! habebimus, quidem semper“ (în rom. „măcar de i-aș putea arăta recunoștința mea! de păstrat i-o voi păstra veșnic“). Deci „habeo“ aici are și sensul de „a păstra“.

În indo-europeană, „posesiunea nu se exprimă numai ca un proces, printr-o frază verbală, ci și ca un simplu fapt, printr-o frază nominală; se zicea „iau“ sau „țin“; nu se zicea „am“, ci „îmi este“⁴⁵.

În franceză, de rând cu verbul „avoir“ cu sensul de „être“, se folosește „il y a“ sau „il est“.

În diferite regiuni românești, verbul „a avea“ apare, adesea, în locul lui „a fi“. Bunăoară, în Câmpia Dunării, fiind influențat, probabil, de vechea bulgară, se spune „n-are nimic“; am putea zice „nu este nimic“, sau „cât are asta?“ în loc de „cât e asta?“ ș.a.m.d.

În Dobrogea, se întrebuințează curent „a avea“ în loc de „a fi“ în expresii ca: „are mulți oameni“ = „sunt mulți oameni“. În limba română, este cu totul curentă expresia „(nu) are cine să...“, ceea ce echivalează cu „(nu) este cine să...“⁴⁶. Întocmai cu sens de „existențial“ apare verbul „a avea“ la Ion Creangă: „Dacă ar fi să iasă toți învățați, n-ar mai avea (n-ar mai exista, nu s-ar mai afla cineva care) cine ne trage ciubotele“. Această echivalență este o problemă curentă și pentru limba franceză, și, mai ales, cu negația „ne“. De exemplu: „Il n'a pas de ressources“ = „Il est sans ressources“. Ceea ce, în traducere românească, este următoarea: prima propoziție se traduce: „el nu are resurse“. A doua propoziție: „el este fără resurse“⁴⁷.

Verbul „a avea“ apare în locul lui „a fi“ în expresiile de felul: în română – „cât aveți ceasul?“; în franceză – „quelle heure avez-vous?“ sau în expresii ca: în română: „Îl avem printre noi pe Ionescu“, în loc de „Este printre noi“; la fel, în franțuzește, „nous avons parmi nous M. Martin“. În franceză, opoziția dintre aceste două verbe se observă atunci când verbul „a avea“ este urmat de un substantiv și acest substantiv devine parte nominală în propoziții cu „être“, dar are același sens: de exemplu: „Il a de la patience“ = „Il est patience“. Ceea ce, în traducere, este „El are răbdare“ și „El este răbdător“. Sau alt exemplu: „Ce mur a un mètre“ = „Ce mur est haut d'un mètre“. Ceea ce, în traducere, este „Acest perete are un metru“ și „Acest perete este înalt de un metru“.

Astfel, societatea împărțită în clase antagonice, făcând un ideal din proprietatea particulară, a dezvoltat la maximum folosirea verbului „a avea“ ca exponent al ideii de proprietate. Limba oglindește aici, cu o relativă fidelitate, modificările petrecute în felul de viață al oamenilor.

Luând în considerație faptul că termenul *locuțiune* denumește un anume fenomen de limbă ce trebuie să dezvăluie, în mare măsură, particularitățile lui definitorii, vom aminti că același fenomen a întrunit, în literatura de specialitate, mai multe denumiri: *locuțiune*, *expresie (idiomatică, fixă, perifrastică)*, *idiotism*, *construcție perifrastică*, *unitate frazeologică*, *perifrază*, *echivalent analitic* etc.

Analizând toți acești termeni pe care i-am enumerat mai sus, s-ar putea observa că mulți dintre ei sunt generici, denumind, în genere, o îmbinare stabilă de cuvinte (de exemplu, *îmbinare stabilă*,

⁴⁵*ibidem*, p. 363.

⁴⁶*ibidem*, p. 368.

⁴⁷Dubois, p. 130.

întorsătură descriptivă), alții nu pot fi considerați termeni ca atare (de exemplu, *îmbinare frazeologică, morfologică, îmbinare lexicală*); mai mult de jumătate din termenii amintiți conțin elemente redundante (de exemplu, expresia poate fi numită numai *perifrastică*, iar sintagma – *analitică*).

În lingvistica romanică, pentru marcarea unităților în cauză, se utilizează cu precădere termenul *locuțiune*. Să încercăm a arăta în ce măsură se justifică folosirea locuțiunii în calitate de termen.

Locuțiune provine din latinescul *locutio, -onis* „grup de cuvinte cu înțeles unitar, care se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire”⁴⁸.

Prof. bălțean Gh. Popa, în urma unei discuții largi privind termenii sus-menționați, ajunge la concluzia că „locuțiunea se prezintă ca o unitate lexicală a limbii, formată, după un model semantico-structural determinat, din elemente bine diferențiate în plan lexical, dar care, în ansamblu, se comportă sub aspect gramatical și funcțional ca un cuvânt propriu-zis”⁴⁹.

Vom observa că, din grupul verbelor cele mai frecvente, ce-și pierd din semnificația lexicală concretă, face parte și verbul „a avea”⁵⁰. Cuvântul – component al locuțiunii nu poate contacta relații cu orice alt cuvânt din aceeași grup semantic, ci se îmbină numai cu anumite cuvinte având una și aceeași semantică. În legătură cu funcția sintactică a locuțiunilor verbale, subliniem că acestea, fiind mai mult sau mai puțin sudate, nu pot fi dezmembrate, în nici un caz, la analiza sintactică. Reamintim acest moment, deoarece există puncte de vedere ce pledează pentru dezmembrarea lor. „Gramatica limbii române”, vol. II, după ce se remarcă că locuțiunile verbale trebuie considerate ca formând în bloc predicatul propoziției, admite, totodată, și posibilitatea analizei sintactice a elementelor componente ale echivalentului. De exemplu, în cadrul locuțiunii „a avea glas” – „a glăsuși”, verbul „a avea” este predicatul propriu-zis, iar substantivul „glas” este complement direct”⁵¹.

Această părere nu este singulară. Th. Hristea, de asemenea, admite că există un predicat verbal în cadrul celui locuțional sau că predicatul format dintr-o locuțiune verbală este disociabil într-un alt predicat + o parte de propoziție cu valoare de complement direct, indirect ori circumstanțial⁵². Locuțiunea constituie o unitate lexicală a limbii, formată după un model semantico-structural, determinat din elemente bine diferențiate în plan lexical, dar care, în ansamblu, se comportă sub aspect gramatical și funcțional ca un cuvânt propriu-zis.

Am menționat deja că locuțiunile sunt alcătuite minim din unități lexicale. Cu alte cuvinte, specificul structural vizibil al lor constă în faptul că au aspecte ale îmbinărilor de cuvinte.

După cum am menționat, în unele studii, cuvântul *locuțiune* este sinonim și cu *expresie*. Sunt numeroase cazurile când lingviștii identifică cei doi termeni, considerând că locuțiunea este sinonimă cu expresia. După Ch. Bally, folosirea celor doi termeni ca echivalenți perfecți este evidentă, deoarece, de exemplu, locuțiunea „avoir maille à partir avec quelq’un”, ceea ce, în traducere în românește, înseamnă „a avea de împărțit ceva cu cineva”, este determinată și cu termenul de *expresie*.

Cu referire la noțiunile *locuțiune* și *expresie*, Florica Dimitrescu a ajuns la concluzia că „locuțiunile sunt îmbinări de cuvinte cu caracter permanent, înzestrate cu o funcție gramaticală unitară. Spre deosebire de ele, expresiile se caracterizează prin variabilitate, expresivitate și noutate a ansamblului de cuvinte. Și am mai putea spune că locuțiunile au valoare gramaticală, sunt integrate în diversele categorii ale părților de vorbire și se comportă gramatical, pe când expresiile formează numai un tot lexical”⁵³. În lingvistică, acești termeni nu pot fi considerați sinonimi.

În continuare, vom încerca să elucidăm o problemă de valoare atât teoretică, cât și metodic-aplicată, și anume cea a problemei îmbinărilor verbale de tipul verb + substantiv fără articol (V + S

⁴⁸DEX, p. 580.

⁴⁹Popa, 2007, p. 99.

⁵⁰Semantica unor asemenea verbe se estompează în așa măsură, încât, în locul lor, poate fi utilizat un alt verb fără ca această substituție să determine modificări de sens. De exemplu, cu verbul «a avea»: «a avea influență» – «a acorda influență».

⁵¹Gramatica, 1996, p. 85.

⁵²Hristea, 1984, p. 314.

⁵³Dimitrescu, 1958, p. 67.

art. Ø): [„a avea încredere“ = „avoir confiance“]. D. Stahii este de părerea că, până în prezent, n-au găsit o aplicare largă principiile formale de identificare a locuțiunilor, nu a fost fundamentată o definiție univocă pentru ele. După cum există o deosebire între locuțiune și expresie, așa există deosebiri între *locuțiune* și *îmbinare liberă*.

Acum să ne întoarcem să analizăm formula V + S art. Ø. (Această formulă este specifică atât pentru limba română, cât și pentru limba franceză, și o vom analiza paralel în ambele limbi).

Este știut că funcționarea articolului în limba română diferă considerabil de cea a articolului francez, ceea ce face ca această formulă să nu fie identică pentru ambele limbi. Deoarece limba română nu are articol nehotărât plural propriu-zis⁵⁴, nici articol partitiv, îmbinările de tipul: „cumpăr cărți și aduc sare“ satisfac formula V + S art. Ø, pe când corespondentele lor franceze se construiesc după alte modele, de pildă, în exemplele de față, traduse în franceză: „J'achète des livres“ (V + S art. part., pl.) și „J'apporte du sel“ (V + S art. part.). Trebuie menționat că această circumstanță constituie o sursă de erori pentru vorbitorii de limbă română, care studiază franceza.

În limba franceză, formula V + S art. Ø este specifică pentru locuțiunile verbale, pe când în limba română, formula în cauză include, în primul rând, îmbinări libere, și, în rândul al doilea, locuțiuni verbale și expresii idiomatice. Dacă unii lingviști francezi admit pentru franceză că o locuțiune verbală se recunoaște după prezența articolului pe lângă substantiv, care intră în componența acestei locuțiuni, atunci pentru limba română, acest criteriu nu este valabil.

La studierea acestei formule tipologice, ne-am propus să pornim de la punctul comun pentru ambele limbi, adică de la locuțiunile verbale, arătând, pe parcurs, diferența și similitudinea dintre locuțiunile românești și cele franceze, precum și alte îmbinări de cuvinte având aceeași formulă.

Comparația cu franceza ne va ajuta la identificarea locuțiunilor verbale pe o bază mai generală, pe de altă parte, locuțiunile verbale fiind după gradul lor de sudură superioare îmbinărilor libere.

Nu vom aborda aici cazurile de uz impropriu al termenului *locuțiune*; vom formula doar ca ipoteză de serviciu: locuțiunea verbală, în limitele formulei V + S art. Ø, se va căuta printre acele grupuri de cuvinte care, pe plan semantic, exprimă o idee unică de acțiune. În favoarea acestui raționament e semnificativă ideea lui G. Dubois: „Limba asigură formarea unor sintagme verbale, ce comută cu verbele simple și care comportă deseori ca prim element un substitut postverbal: rom: „a avea amețeli“ = „a ameți“; fr. „avoir peine“ = „peiner“⁵⁵.

Ch. Robert vede în locuțiunile verbale de tipul V + S art. Ø corelația „verb – complement direct“. Complementul direct, ca element sintactic, constituie o expansiune a verbului-predicat sau a substitutului acestuia, nu o parte constitutivă a lui. Acest tip de relație (verb – complement direct) este propriu îmbinărilor libere, și nu locuțiunilor. Un complement direct poate deveni subiect al frazei pasive, poate avea o secundară relativă, determinative desfășurate, poate fi substituit printr-un pronume. O dovadă în plus că substantivele-constituenți ai locuțiunilor verbale nu sunt complemente directe, poate fi, după părerea noastră, faptul că locuțiunea poate avea un complement direct veritabil. De exemplu:

„Ion avea datoria (datora) o sumă măricică“.

Limba franceză nu admite structuri gramaticale de acest tip. Iarși la G. Dubois citim: „Dacă un cuvânt din clasa substantivelor este întrebuițat singur (adică fără articol sau alt actualizator), el încetează de a mai putea forma o sintagmă nominală și devine o parte a sintagmei verbale“⁵⁶.

Plasând verbele din componența locuțiunilor verbale în categoria morfemelor, adică considerându-le ca fiind verbalizatori, va trebui să recunoaștem că ele „s-au golit“ de sensul lexical. Acest fapt a fost remarcat de majoritate cercetătorilor acestei probleme.

⁵⁴Unii lingviști consideră, pe bună dreptate, forma «niște» nu articol, ci adjectiv pronominal nehotărât. Acest lucru se întâmplă, mai ales, în cazurile când această logoformă precedă, special, substantive la singularia tantum: «Adu-mi, te rog niște vin, niște apă» etc. „În această situație, forma «niște», indicând o cantitate nedefinită, reprezintă, din punct de vedere morfologic, un adjectiv nehotărât, care are funcția sintactică de atribut adjectival” [Dimitriu, 1958, p. 175].

⁵⁵Dubois, p. 195.

⁵⁶*ibidem*, p. 150.

Desemantizarea se datorează polisemiei excesive a unor verbe atât românești, cât și franceze, dintre care face parte și verbul „a avea”: în franceză: „avoir», «faire», «donne»; în română: „a avea“, „a face“, „a da“. Sunt cele mai răspândite verbe care se supun cel mai ușor desemantizării. Dar, accentuăm, desemantizarea se datorează anume polisemiei, și nu devierii spre figurat a unui verb de înaltă specializare lexicală. În această ordine de idei, D. Stahii remarcă: unitățile „a citi gazeta“, „a cânta la chitară“ nu sunt locuțiuni verbale, ci, în funcție de context, sunt îmbinări libere. Numai atunci când devierea spre figurat a unui verb de înaltă specializare lexicală ajunge până la sensul unui verb polisemantic sunt posibile locuțiuni verbale de tipul: „a avea ură“, „a nutri ură“, „a păstra ură“⁵⁷. Din cele menționate mai sus, reiese că „clasa verbelor susceptibile de a forma locuțiuni pare a fi închisă”⁵⁸.

Și totuși, pentru a avea un criteriu formal, fie chiar brut, de deosebire a verbelor concrete de verbele-constituenți ai locuțiunilor verbale, enunțăm o observație empirică: verbele locuțiunilor franceze nu pot avea derivate sub formă de substantive-nume de acțiune cu sufixul *-tion*, iar verbele locuțiunilor românești nu pot avea derivate sub formă de substantive-nume de agent cu sufixul *-tor*. Acest fonem și-ar putea găsi explicație în faptul că verbele de tipul: „a avea“ sau „a da“, „a ține“ nu sunt tranzitive propriu-zise. Ele exprimă, mai curând, o stare și, în această calitate, nu pot forma nume de agent sau de acțiune.

Construcția „Pierre est médecin» (în rom. „Petru este medic”), corelează tipologic cu „Pierre a raison“ (în rom. „Petru are dreptate”), ceea ce l-a făcut pe G. Dubois să pună la îndoială existența locuțiunilor verbale, considerându-le ca o manifestare particulară a unui fenomen mai vast, și anume ca pierdere a statutului nominal de către substantivele fără articol. Însă această opoziție pe care am prezentat-o mai sus ne dă dreptul, după părerea noastră, să separăm construcțiile cu predicat nominal („Pierre est médecin“) de locuțiunile verbale „Pierre a raison“.

Deci, spre sfârșit, am putea remarca: a) dacă în limitele formulei V + Sub. - art. Ø verbul este polisemantic; b) dacă devierea spre figurat a sensului unui verb de înaltă specializare semantică ajunge la sfera semantică a unui substitut postverbal („avoir», «faire», «donner» – „a avea“, „a face“, „a da“); c) dacă substantivul exprimă o noțiune abstractă, atunci o astfel de construcție o putem considera locuțiune verbală.

În continuare, vom arăta analiza de identificare prin câteva exemple. Fie că luăm, în franceză, seria de segment „avoir satisfaction», «demander satisfaction», «réclamer satisfaction». «Avoir» face parte din clasa verbelor polisemantice, verbul „demander“, de asemenea. Deși verbul „réclamer» comportă o înaltă specializare semantică („réclamer» – «réclamation»), devierea lui de sens ajunge până la sfera semantică a substitutului postverbal „avoir“, ce-i drept, cu o anumită nuanță modală: „réclamer» – «demander» – «vouloir» – «avoir». Apoi se demonstrează caracterul abstract al noțiunii exprimate de către substantivul „satisfaction», aplicându-se testul „avec» = „cu”: „accepter avec satisfaction» Ø.

Același lucru poate fi făcut și în limba română: „a avea ură“, „a purta ură“, „a nutri ură“, „a încerca ură“. Toate aceste patru verbe sunt, în acest caz, niște variante modal-aspectuale ale verbului „a avea“.

Limitele articolului ne permit să formulăm doar ipoteza că locuțiunile verbale românești manifestă o mai mare toleranță la schimbarea numărului gramatical decât franceza. De exemplu: „a avea gust“ / „a avea gusturi“.

Există însă un număr restrâns de locuțiuni care s-au specializat sub forma unui anumit mod⁵⁹. Or, acest lucru a fost posibil numai în urma concurării semnificației integrale a locuțiunilor verbale cu semnificația modului respectiv. De exemplu: „E. A. a nu avea habar“, din cauza semnelor negative ce le conține (el se folosește numai cu formă negativă), apare numai la modul indicativ prezent, pers. I și a III-a, cu sensul de:

a) „a nu ști deloc”:

⁵⁷Stahii, 1970, p. 60.

⁵⁸*ibidem*, p. 61.

⁵⁹De aceea trebuie acceptate cu rezervă afirmații de tipul: expresiile frazeologice verbale au, ca și verbele propriu-zise, formele tuturor modurilor personale.

„Tata saltă din urechi în semn că **habar n-are** cum se face“ (I. Druță).

b) „a nu-i păsa“:

„Habar n-am, facă ce dorește“.

Anumite restricții întâmpină și constituenții locuțiunilor. Putem distinge mai multe categorii ale acestora. Noi însă vom menționa numai acele categorii în care se încadrează verbul „a avea“:

a) incoativ-procesuale: „a avea discuție“, „a avea contact“;

1. constante: „a avea dreptate“, „a avea iluzii“, „a avea frică“.

Avem o serie de locuțiuni a căror caracteristică aspectuală nu e determinată nici de particularitățile gramaticale și semantice ale verbului, nu e motivată nici de celelalte elemente componente: „a avea impresia“, „a avea dreptate“. Prevalează locuțiunile în care substantivele apar cu formă nearticulată: „a avea curaj“, dar același substantiv poate să apară și cu formă articulată: „a avea curajul“. Uneori forma articulată sau nearticulată a substantivului cauzează modificări de sens:

«a avea loc» („a se petrece, a se întâmpla, a se produce”)

“a avea trecere” („a fi luat în seamă, a fi prețuit, a avea căutare”)

– „a avea locul“ (îmbinare liberă de cuvinte)

– «a avea trecerea» (îmbinare liberă de cuvinte).

Locuțiunile se comportă din punct de vedere gramatical ca un cuvânt propriu-zis: ele se caracterizează prin aceleași trăsături gramaticale ca și cuvintele simple. Vorbind despre locuțiune, este necesar să pornim de la noțiunile cele mai apropiate și să înlăturăm posibilitățile de identificare, stabilind diferențele, și anume diferența între îmbinarea de cuvinte și locuțiune sau locuțiune și expresie.

În lucrarea sa „Locuțiuni verbale în limba română“, Florica Dumitrescu ne vorbește despre două tipuri de îmbinări de cuvinte: *îmbinări libere*, efemere și *îmbinări stabile*, constante. Dar, în definirea conceputului de locuțiune, pe noi ne interesează propriu-zis cea de-a doua categorie, adică îmbinările stabile, constante.

În principiu, orice cuvânt poate apărea atât în combinații libere, precum și în combinații constante.

Combinațiile libere sunt asocierile de două sau mai multe cuvinte, în care fiecare element își păstrează autonomia semantică. De exemplu, „a avea“:

„N-a venit mult timp la școală, deoarece a avut o boală grea de suportat“.

În acest exemplu, observăm că cuvântul „boală“ se poate combina liber și cu alte cuvinte: „boală greu de lecuit, agravată, periculoasă“ ș.a., și „a avea cărți, haine“ ș.a. În acest exemplu, observăm că avem de a face cu o îmbinare liberă. Dar în exemplu: „Ionel avea o boală pentru plecare la Chișinău“, cuvintele subliniate sunt aceleași ca și în exemplu precedent. Sensul unitar al acestei îmbinări este „a vrea cu tot dinadinsul” și nu transpare din înțelesul separat al fiecărui termen, ci din îmbinarea lor. Deci în acest caz, avem de a face cu o îmbinare stabilă, constantă. Dar am putea remarca că, în cazurile acestea, numai contextul ne poate lămuri dacă cuvintele formează o îmbinare liberă sau una constantă.

În imediata vecinătate a locuțiunilor, sunt expresiile cu care locuțiunile, după cum am văzut, sunt adesea, în mod eronat, confundate. Pentru a delimita locuțiunile, se impune deci a determina și sfera de expresie.

Menționând o deosebire mai ales între locuțiune și expresie, am vrea să atenționăm că „expresiile sunt colorate stilistic, pe când locuțiunile nu au obligatoriu acest atribut. Toate expresiile sunt izvorâte din afectivitate, sunt pline de culoare. De exemplu: „A nu avea nici în clin nici în mânia cu cineva“ cu sensul de „a nu avea legătură cu”⁶⁰.

În limba română, există și construcții de tipul „am ce vedea“. Examinarea îmbinărilor cu infinitiv dependent subiectiv n-ar fi completă dacă n-ar fi amintită încă o locuțiune infinitivală

⁶⁰Popa, 2007, p. 66.

specific românească. Ea constă din verbul „a avea“ la forma pozitivă sau negativă, însoțit de un pronume relativ – „cine“, „ce“ - sau de un adverb – „când“, „unde“, „cum“, „încotro“ ș.a. - și de un infinitiv fără prepoziția „a“. De exemplu: „am ce citi“, „n-aveți unde pleca“.

Silviu Berejan, în „Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc“, relevă că „construcțiile de felul acestora se încadrează în îmbinările verbale cu infinitiv subiectiv. În „n-ai când veni“, atât verbul „a avea“, cât și infinitivul „(a) veni“ au același subiect”⁶¹.

Acest tip de îmbinări infinitivale exprimă confirmarea sau tăgăduirea existenței unor condiții obiective (timpul, locul agentul, obiectul ș.a.m.d.) pentru realizarea acțiunii denumite de infinitiv. Posibilitatea sau imposibilitatea de a săvârși această acțiune se află în dependență directă de condițiile naturale. Pronumele „cine“ din aceste construcții arată persoana sau agentul acțiunii infinitivului – „are cine lucra“, pronumele „ce“ – obiectul acestei acțiuni – „aveți ce lucra“, iar adverbele „când“, „unde“, „încotro“, „cum“ – circumstanțiale de timp, de loc, de mod, a căror prezență sau lipsă contribuie sau împiedică realizarea acțiunii, exprimate prin infinitiv: „ai când sta“, „n-am unde umbla“.

Al. Philippide analizează îmbinările „am ce face“, „am când dormi“, „am cum scăpa“, ca două propoziții, în care „am“ este predicatul propoziției regente, iar infinitivul e predicatul secundarei atributive de loc, de timp, de mod.

Kr. Sandfeld și H. Olsen consideră că, în construcțiile de tipul „am ce vedea“ – „j'ai quoi voir“, verbul „a avea“ (în fr. „avoir“) îndeplinește funcția unui verb personal în secundara atributivă, iar G. Ivașcu presupune că îmbinările „n-am ce zice“, „n-am ce mânca“ ș.a. sunt construcții cu infinitiv absolut în propoziția secundară, care depinde de un verb cu sens de „a avea“.

E adevărat că acest fel de predicat este neobișnuit ca structură și, totodată, are ceva foarte specific în ceea ce privește conținutul.

Pe lângă ideea de acțiune pe care o redă predicatul, el mai are și ideea de obiect, subiect sau circumstanță nedeterminată, incluse toate în însăși componența predicatului.

Dacă am lua să analizăm o proporție în care intră o construcție de tipul: „n-are cine mă ajuta“, Ion Diaconescu are o altă părerea a sa, în comparație cu lingviștii pe care i-am menționat mai sus. În exemplul: „Nu are cine mă ajuta la matematică“, ar trebui acceptat ca o *propoziție simplă*, alcătuită din predicatul „are“ și subiectul „cine mă ajuta la matematică“, o parte de propoziție dezvoltată, constituită din unități sintactice analizabile: „cine“ – subiect, „mă“ – complement direct, „la matematică“ – complement indirect. Toate unitățile constitutive sunt analizabile ca părți de propoziții.

Revenind la secvența „cine mă ajuta la matematică“, ca să fie identificată și definită ca o singură parte de propoziție, fie ea și dezvoltată, ar trebui să fie o unitate frazeologică, constituită în această structură, înainte de a fi selectată și actualizată în context, așa cum, de pildă, s-ar prezenta secvența „l-a prins cu mâța-n sac“, o unitate frazeologică, care denumește o acțiune construită înainte de momentul vorbirii. Dar în construcțiile infinitivale relative, unitățile constitutive sunt selectate în momentul vorbirii, îndeplinind condițiile unei analize, așa cum rezultă din schema care urmează și care este axată pe exemplul „Nu are cine mă ajuta la matematică“:

„nu“ – adv.	„are“ – verb. pred.
„cine“ – pron. subiect,	„mă“ – pron. compl. direct.
„ajuta“ – verb-pred.	„matematică“ – subst.
„la“ – prepoz., compl. ind.	

Dar constituenții unităților frazeologice pot fi analizați în afara contextului, într-un alt plan al comunicării. „În construcțiile infinitivale relative, deși, în ansamblul lor dependent de verbul „a avea“, verbul la infinitiv se caracterizează prin autonomie, nedepinzând de o altă unitate; datorită acestei trăsături, nu poate îndeplini nici o funcție determinativă, secundară, ci numai funcția de centru sau nucleu predicativ, deci de predicat”⁶². Între cele două unități „nu are“ și construcția infinitivală „cine mă ajuta la matematică“ se stabilește un raport de dependență sau de

⁶¹Berejan, 1968, p. 65.

⁶²Bogza, p. 134.

subordonare (s.n. – Gr. C), prin care este actualizată funcția sintactică de subiect; ca indice de relație se folosește însă un pronume relativ „cine“, specific construcției unităților la nivelul frazei și, în cazul de față, relația dintre aceste două unități se proiectează la nivelul frazei, ceea ce conferă unității a doua, deci construcției infinitivale relative, calitatea de propoziție, al cărei predicat este exprimat printr-un verb la infinitiv, echivalent ca semnificație cu conjunctivul: „Nu are cine să mă ajute“.

„Deci așa-zisele construcții infinitivale cu ajutorul verbului „a avea“, interpretate ca părți de propoziție dezvoltate sau complexe trebuie considerate, prin statutul lor sintactic, propoziții subordonate relative, ai căror constituenți sunt analizabili relațional la nivel sintagmatic și a căror bază predicativă este reprezentată de un verb la modul infinitiv”⁶³.

În construcțiile cu pronumele „cine“, spre deosebire de construcțiile cu alte cuvinte, verbul „a avea“ poate sta numai la persoana a III-a singular.

În franceză, fraza de mai sus sună în felul următor:

«Il n’y a personne qui m’aide en mathématiques».

În limba franceză, în această frază, avem de a face cu două subiecte: «il» – subiectul gramatical și «personne» – subiectul logic. În prima propoziție, predicatul este “n’y a”, iar în a II-a propoziție, predicatul este “aide”. Dacă în română, relevă Ion Diaconescu, construcția “Nu are cine mă ajută la matematică” ar fi o propoziție simplă, atunci în franceză, “Il n’y a personne qui m’aide en mathématiques” ar fi o frază.

Întorcându-ne puțin la îmbinările de tipul “am ce vedea, n-am ce zice” despre care ne vorbește Silviu Berejan, care le consideră niște îmbinări verbale cu infinitiv subiectiv, și traducând aceste îmbinări în franceză, obținem “J’ai des choses à voir”, ceea ce, în traducere, este “am ce vedea” și “je n’ai rien à dire”, ceea ce, în traducere, este „n-am ce zice”. Nu putem cădea de acord cu autorii manualului de gramatică universitar⁶⁴, care consideră că, în această construcție, nu avem de a face cu un verb sau predicat, deoarece “a avea” (în fr. “avoir”), din această construcție, joacă rolul de semiauxiliar⁶⁵ și avem de a face cu un predicat verbal compus, dar nu ne permite structura acestuia, și anume dezideratul că între elementele componente ale P.V.C.-ului nu se pot încadra alte părți de vorbire, în afară doar de unele adverbe de tipul “mai”, “cam”.

După cum știm, P.V.C.-ul este alcătuit din două elemente, adică nu este neapărat nevoie ca aceste două elemente să fie două verbe, dar poate să fie și o locuțiune sau expresie verbală + un verb la infinitiv sau conjunctiv. Mulți specialiști au atras atenția asupra dificultății ce apare la analiza sintactică a propozițiilor, în care se îmbină o locuțiune⁶⁶ verbală cu un infinitiv sau conjunctiv. Această dificultate constă în faptul că infinitivul sau conjunctivul este susceptibil la interpretări diferite: atribut sau complement. Luăm un exemplu în română și îi dăm traducerea în franceză:

«N-avea puteri să răspundă» – «Il n’avait pas la force de répondre».

Unii lingviști sunt tentați să considere ca atribut conjunctivul alăturat locuțiunii, iar alții îl analizează ca un complement.

Anatol Ciobanu menționează că lingviștii români au ajuns să nu disocieze îmbinările sintactice modale, formate dintr-o locuțiune verbală cu valoare modală + conjunctiv (sau infinitiv), socotind această îmbinare ca P.V.C.¹⁸ și relevă următoarele referitor la unitatea de mai sus: „Locuțiunea verbală modală, prezintă prin sens un fel de copulă lexicalizată, chemată să facă legături între subiectul gramatical – agent al acțiunii – și acțiunea propriu-zisă exprimată de verbul la modul conjunctiv”. Dacă în sintagmele predicative modale, formate din semiauxiliar plus locuțiune verbală, rolul de bază îl avea locuțiunea, ea exprimând partea materială a sintagmei, apoi, în cazul

⁶³*ibidem*, p. 135.

⁶⁴Limba, 1983.

⁶⁵În primul rând, «a avea» nu este artist să joace rolul, în al doilea rând, încercând să-l referim pe «a avea» la vreun grup semantic al semiauxiliarelor, ne-ar veni greu s-o facem.

⁶⁶Lingviștii francezi sunt de aceeași părere că îmbinarea sintactică, formată dintr-o locuțiune verbală cu valoare modală + conjunctiv (sau infinitiv), este un P.V.C.

nostru, situația este că rolul principal în sintagmele predicative, formate din locuțiune verbală + conjunctiv, îl joacă tocmai acesta din urmă, adică conjunctivul, iar locuțiunea imprimă acțiunii conjunctivului numai anumite aspecte suplimentare. Lingvistul basarabean este de părerea că, în limba română, sintagmele predicative modale de tipul celor analizate mai sus trebuie considerate ca îndeplinind în propoziție o singură funcție sintactică – aceea de predicat, în ciuda unor savanți care considerau că, în această sintagmă, sunt incluse două propoziții⁶⁷. Ne vom ralia la cea de-a doua opinie, bazându-ne pe cele menționate de I. R. Bogza că, între cele două secvențe sintagmatice, se stabilește un raport de dependență sau de subordonare (s.n. – Gr. C.).

La capătul acestor rânduri, am putea concluziona:

- “A avea” (în fr. “avoir”) intră în componența unui șir de locuțiuni verbale, acestea ocupând un loc deosebit, în special prin problemele pe care le ridică și din punct de vedere cantitativ. Locuțiunile verbale, în raport cu celelalte sintagme, sunt mai numeroase. Aceasta se explică prin faptul că verbul ocupă un loc central în frază, că el este elementul ce dă viață limbii ca mijloc de comunicare.

- Analizând unele locuțiuni verbale după formula V + sub. – art. Ø, am constatat că această formulă, în franceză, este specifică doar pentru locuțiunile verbale, pe când în română, ea stă la baza, în primul rând, a îmbinărilor libere și, mai apoi, a locuțiunilor verbale.

- Noțiunea de predicat verbal compus apare, uneori, ca „supt din burtă” de către unii cercetători care nu vor să se despartă de unele concepte care, la etapa actuală, par „învechite”.

Referințe

BALLY, Ch. *Linguistique générale et linguistique française*. Troisième édition. Berne, 1950 [=Bally, 1950].

BOGZA, I. R. *Gramatica practică în texte literare românești*. București [=Bogza].

Dicționarul explicativ al limbii române. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998 [=DEX, 1998].

DIACONESCU, I. *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*. București: Editura științifică și enciclopedică, 1989 [=Diaconescu, 1989].

DIMITRESCU, F. *Locuțiuni verbale în limba română*. București: Editura Academiei Republicii Române, 1958 [=Dimitrescu, 1958].

DIMITRIU, C. *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*. Iași: Editura Virginia, 1994 [=Dimitriu, 1994].

DUBOIS, J. *Grammaire structurale du français. Le verbe*. Paris: Librairie Larousse [=Dubois].

Gramatica limbii române. Vol. II. București, 1996 [=Gramatica, 1996].

GRAUR, Al. *Studii de lingvistică generală*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960 [=Graur, 1960].

HRISTEA, T. *Sinteze de limba română*. București, 1984 [=Hristea, 1984].

IRIMIA, D. *Gramatica limbii române*. Iași: Polirom, 1997 [=Irimia, 1997].

POPA, Gh. *Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române*. Chișinău: Editura Știința, 2007 [=Popa, 2007].

БЕРЕЖАН, С. *Контрибуций ла студиул инфинитивулуй молдовенеск*. Кишинэу: Ед. Штиинца, 1968 [=Бережан, 1968].

СТАХИЙ, Д. *Локуциуниле вербале ын лимба молдовеняскэ ши франчезэ //Л.Л.М. №2, 1970*. [=Стахий, 1970].

Лимба молдовеняскэ литерарэ контемпоранэ. Синтакса. Кишинэу: Едитура „Лумина”, 1983 [=Лимба, 1983].

СОССЮР, Ф. де. *Труды по языкознанию*. Москва, 1977 [=Соссюр, 1977].

ЧОБАНУ, А. И. *Проблеме актуале де предаре а лимбий молдовенешть*. Кишинэу: Едитура Лумина, 1971 [=Чобану, 1971].

⁶⁷idem, p. 9.

INTERFERENȚE LINGVISTICE GERMANO-ROMANICE

Gina MĂCIUCĂ,
conferențiar universitar, doctor în filologie,
Universitatea “Ștefan cel Mare” din Suceava, România

LINGUISTIC INTERFERENCES OF GERMANIC AND ROMANCE LANGUAGES

Gina MĂCIUCĂ,
Associate Professor, Ph.D.,
“Ștefan cel Mare” University of Suceava, Romania

Abstract

After meticulous investigation of more than 800 function verb phrases (FVPs) extracted from the modern vocabulary of two Germanic languages (German and English) and a Romance one (Romanian), in the contribution at hand the author scrutinizes the idiosyncrasies which the fascinating – if, alas, excruciatingly logic-chopping – procedure of finding semantico-lexematic matches in the three above-mentioned languages has helped to bring out.

Vying for the reader’s undivided attention are thus minor topics such as: referential and formal ‘double-dealers’, cognati falsi, inherently or explicitly superlative/negative combinations, interference types of syntactic and semantic modification, voice blends, flexibility types. In the final section statistical evidence – guided by a double-barrelled approach, i.e. both morphology- and language-oriented – is had ample and authoritative recourse to. Interesting findings are being highlighted in the process, again with a twofold purpose in mind : to further corroborate previous, less empirical, evidence and, more important even, to put across in a most vigorous manner the incongruities deriving from infelicitous usage of loan translations with Romanian speakers.

Rezumat

Lucrarea de față reprezintă faza finală a unei cercetări îndelungate a autoarei în domeniul lingvisticii contrastive, mai precis a echivalării componențiale intrasistemică a unui corpus de aproximativ 900 de sintagme și locuțiuni verbale funcționale, aparținând limbilor germană, engleză și română. Tabloul sinoptic focalizează cazurile cele mai spectaculoase de echivalare, operând, totodată, și o clasificare a acestora în funcție de categoria semantică, stilistică sau gramaticală investigată (a se vedea, de exemplu, cazuri de duplicitate referențială și duplicitate formală, cazuri de cognati falsi, sintagme mai puțin vehiculate în limbă, sintagme aparținând jargonului, sintagme cu valoare superlativă implicită și explicită, sintagme cu conotație negativă implicită și explicită, sintagme cu valoare stilistică derivată din alte figuri de stil, cazuri de amalgamare a diatezelor, sintagme cauzative, sintagme cu grad ridicat de flexibilitate echivalențială). Ultima secțiune exemplifică și analizează pe scurt o problemă extrem de actuală și delicată din domeniul contactelor lingvistice, și anume întrebarea total inadecvată a unor calcuri lingvistice, fenomen care reprezintă un atentat inacceptabil la logica internă a limbii-țintă.

După ce, în cadrul unei îndelungate cercetări anterioare, materializate în două cărți (*DIP* și *VSSV*), am trasat tiparele structurale, analizat criteriile lexicosemantice și identificat valorile stilistice ale sintagmelor verbale funcționale (SVF)⁶⁸ din două limbi germanice – germana și engleza – și una romanică – româna –, pornind de la același corpus lingvistic de aproape 900 de exemple – căruia i s-au adăugat și altele, sugerate de anumite componente ale celor dintâi – mi-am propus să verific echivalența componențială a unor SVF și locuțiuni verbale funcționale (LVF), care se bucură deja de echivalență globală, cu alte cuvinte a unor ansambluri structurale sinonime.

Dovada cea mai la îndemână, în acest sens, o constituie identitatea semantică a verbelor-substitut corespunzătoare din cele trei limbi. S-ar putea spune astfel, în termeni matematici, că îmi propun analiza unor identități al căror rezultat se cunoaște deja. Conform logicii matematice,

⁶⁸Dintre posibilele modalități de definire a noțiunii de „sintagmă verbală funcțională” (SVF) - traducerea în română a termenului “Funktionsverbgefüge”, aparținând lingvistului german Bernhard Engelen -, cea mai adecvată ni se pare a fi cea care evidențiază principiul semantic generator: construcția al cărei sens global e o variantă a sensului nucleului său nominal verbalizat. Acest termen va fi folosit pe tot parcursul lucrării cu referire la construcțiile provenind din cele două limbi germanice investigate, pentru cele din limba română, preferată fiind utilizarea formulării “locuțiune verbală funcțională” (LVF), din motivele invocate în *DIP*.

obiectul analizei noastre ar fi o falsă problemă. Privite din perspectivă lingvistică însă, lucrurile sunt mult mai complicate, deoarece de prim interes aici sunt valorile mărimilor variabile, care intervin în identitate.

Prin combinarea grafică, pe baza analizei combinatorii, a șase componente (trei morfologice: verb (V), substantiv (S), prepoziție (P); și trei idiomatiche: germana (G), engleza (E), româna (R)), am obținut 32 de subtipuri principale și 7 secundare, ca și o serie de tipuri mixte – mai precis variante redundante și absurde –, care nu au făcut obiectul analizei. Exemplele ilustrative pentru amintitele subtipuri s-au constituit într-un minidicționar pe care l-am supus apoi unei minuțioase investigații semantice și stilistice.

Lucrarea de față prezintă o bună parte din concluziile acestei ample cercetări, înainte de publicarea sa într-un viitor apropiat ca studiu *per se*.

1. Cazuri de duplicitate referențială și duplicitate formală

Cu excepția sintagmei *bear the blame*, a cărei așa-zisă ambiguitate am discutat-o la momentul potrivit, toate celelalte sintagme din prima categorie își datorează dublul sens duplicității referențiale a elementului nominal, ex. *zur Besinnung bringen – bring to one's senses, zur Besinnung kommen – come to one's sense, zur Einsicht kommen – go into a dive, a intra în discuție, a pune în discuție*.

Tot aici trebuie să menționăm lexemele nominale cu dublu sens, dar care nu generează sintagme duplicitare, de ex. *bring back to one's mind* și *cross one's mind, im Druck sein* și *Druck ausüben auf*.

A doua categorie este opusul celei de mai sus, întrucât include cazurile de duplicitate a formei, sau, mai precis, acele sensuri sintagmatice care apar reprezentate în cadrul aceleiași limbi de doi semnificanți, de obicei aparținând unor familii sintagmatice diferite, așa-numitele „dublete”, de ex. *in Frage stellen – in Zweifel stellen, call in question – throw doubt upon, a pune la îndoială – a pune în discuție, zur Besinnung kommen – das/sein Bewusstsein wiedererlangen, come to one's senses – recover consciousness, a-și veni în simțiri, a-și recăpăta cunoștința*.

2. Cazuri de cognati falsi

În această categorie, intră sintagme precum *Feuer geben, aufs Feuer setzen* și *set on fire*, sau *take place*, care sunt perfect congruente și echivalente la nivel componential cu LVF sau alte construcții din limba română (v. în cazul de față *a da foc, a pune pe foc, a lua loc*), dar nu și sinonime cu acestea, ci cu alte LVF cu posibilități diminuate de echivalare (v. *a deschide focul, a da foc, a avea loc*).

3. Sintagme mai puțin vehiculate în limbă

Perechile sau seriile sinonimice, incluse în prezentul minidicționar, au uneori în componență sintagme care nu reflectă o largă circulație în limba respectivă. Apariția lor se justifică prin posibilitățile ample de echivalare de care dispun în comparație cu sintagmele uzuale sinonime. Unele, precum *have the habit* sau *move in a circle* nu sunt altceva decât simple parafraze de dicționar. Alte exemple: *in Angst sein, in Sorge sein, be in fear, put in fear, have respect for, a avea asemănare cu, a-i fi de grabă, a avea respect pentru*.

4. Exprimarea diatezei

4.1. Sintagme active cu sens pasiv și reflexiv și pasive cu sens activ și reflexiv

Un prim aspect care se cuvine a fi discutat în acest subcapitol este dubla interpretare - activă și pasivă - a SVF *zur Entscheidung kommen*, interpretare care depinde de rolul semantic și funcția sintactică ale subiectului sintagmei în varianta cu echivalent verbal monolexemic.

Astfel, exemplului

<i>MEIN FREUND kam schliesslich zu einer Entscheidung der Frage</i>	îi corespunde	<i>MEIN FREUND entschied schliesslich die Frage</i>
rol semantic: agent funcție sintactică: subiect	⇒ interpretare activă,	

în timp ce

<i>Die SACHE kam schliesslich zur Entscheidung</i>	are ca echivalent	<i>Die SACHE wurde entschieden</i>
rol semantic: pacient în structura profundă: obiect direct		
funcție sintactică în structura superficială: subiect	⇒ interpretare pasivă,	

În cazul în care subiectul sintagmei trebuie să fie exprimat printr-un pronume, dezambiguarea se realizează prin folosirea pentru primul sens a SVF sinonime *eine Entscheidung fallen/treffen*.

Interesant este că cele două sensuri prezintă și o alternanță cu reflexivul:

a) activ - reflexiv, de data aceasta negeneratoare de ambiguități, de ex. *Mein Freund kam schliesslich zu einer Entscheidung darüber = Mein Freund entschiedete SICH schliesslich darüber*;

b) pasiv - reflexiv, de ex. *Die Frage wird jetzt einer Entscheidung kommen* („Die Frage wird jetzt entschieden werden”) = *Die Frage wird SICH jetzt entscheiden*.

Fenomenul se întâlnește și în limba română, dar e valabil numai pentru primul sens menționat, de ex. *Prietenul meu a ajuns în cele din urmă la o hotărâre în această privință = Prietenul meu s-a decis în cele din urmă în această privință*. Cât privește al doilea tip de alternanță, acesta există doar la nivelul verbului substituit, întrucât LVF citată nu poate fi interpretată în sens pasiv, de ex. *Chestiunea VA FI decisă acum = Chestiunea SE VA decide acum*.

SVF englezească *come to a decision* este ferită de pericolul ambiguității. În plus, nedispunând de o variantă reflexivă a verbului (a) *decide*, engleza nu prezintă niciunul din cele două tipuri de alternanță descrise mai sus, utilizând doar pasivul pentru al doilea sens: *The matter will BE decided right away*.

Trebuie făcută precizarea că și limba germană literară recomandă folosirea verbului *entscheiden* în locul SVF pentru variantele reflexivă și pasivă, și, uneori, chiar și pentru cea activă.

Dacă folosirea sintagmelor active cu sens pasiv este un fenomen destul de frecvent (v. *zur Abstimmung kommen, zur Aufführung kommen, zum Ausdruck kommen, zum Austrag kommen, in Betracht kommen, come to light* („be revealed”), și alte exemple citate în II.7 din *DIP* și III.4.3 din *VSSV*), utilizarea sintagmelor pasive cu sens activ e mai puțin obișnuită. Un exemplu de acest gen este SVF *be thrown into ecstasy/ecstasies*, sinonimă cu *go into ecstasy/ecstasies*.

Un caz interesant este cel al SVF *in Erfüllung gehen*, care are atât sens pasiv („erfüllt WERDEN”), cât și reflexiv („SICH erfüllen”). Corespondentele semantice din celelalte două limbi demonstrează această ambivalență a sintagmei germane, engleza întrebuițând pasivul (*be accomplished/fulfilled/realized*), pe lângă combinația activă verb + adjectiv (*come true*), în timp ce româna recurge la reflexiv (*a se împlini/îndeplini*).

4.2. Sintagme cu nuanță modală

Un alt exemplu care ne-a atras atenția este SVF englezească *be on show/view*. Construcția este, din punct de vedere gramatical, la diateza activă. Sensul său este însă pasiv, și, în plus, apare și o nuanță modală de potențialitate: „can be viewed” (cf (R) „a PUTEA FI văzut/vizionat”).

Aceeași nuanță modală e reflectată și de seria *jmdm zur Verfügung stehen - be at s.o.'s disposal - a fi la dispoziția cuiva*, unde rolul semantic de ‚agent’ este îndeplinit de complementul în dativ/genitiv, în timp ce subiectul este, de fapt, cel care suferă acțiunea (cf. parafraza *a putea dispune de*).

Amalgamarea nuanței modale de necesitate cu sensul pasiv este ilustrată de SVF și LVF cu verbele funcționale marginale (G) *bedürfen*, (E) *require* și (R) *a necesita*, de ex. *einer Erklärung bedürfen* („erklärt WERDEN MÜSSEN”), *require an explanation* („NEED to BE explained”) și *a necesita o explicație* („a TREBUI să FIE explicat”).

5. Exprimarea cauzativității

5.1. Categoria gramaticală în discuție este cel mai bine reprezentată de SVF germane. În susținerea acestei afirmații, argumentul forte îl constituie faptul că o serie de SVF germane nu au echivalenți în celelalte două limbi sub forma SVF, respectiv LVF. Avem în vedere aici construcții

de tipul *zum Verschwinden bringen* ((E) *make disappear*, (R) *a face să dispară*) *zum Lachen bringen* ((E) *make laugh*, (R) *a face să râdă*), care pot include teoretic infinitivul oricărui verb, înscriindu-se astfel în formula *zum I bringen* (*I = Infinitivum*). Așa cum precizăm și în DIP, subcapitolul II.2., asemenea construcții ar trebui situate undeva la periferia categoriei SVF, întrucât nu impun practic niciuo restricție în ceea ce privește selecția elementului nominal. Tocmai din acest motiv nu le-am inclus nici noi la subtipul 37.

5.2. Un alt exemplu deviant este *zur Einsicht (+Gen.) bringen*, ai cărui corespondenți semantici sunt, în marea majoritate a cazurilor, construcțiile cauzative (E) *cause to realize* și (R) *a face să înțeleagă*. Numai un stil extrem de elevat – perceput de unii drept pompos chiar – ar putea genera combinații de tipul (E) *bring to the realization of* și (R) *a conduce la înțelegerea* (+Gen.), care, la fel ca și construcția germană citată – străină și aceasta stilului colocvial -, ar putea fi plasate, în cel mai bun caz, la granița dintre SVF și LVF pe de o parte, și combinațiile libere pe de alta.

5.3. Construcția având același sens cu perechea *in Ekstase bringen – send into ecstasies* este o fuziune interesantă între un verb cauzativ și LVF noncauzativă echivalentă cu SVF care formează o pereche aspectuală cu *in Ekstase bringen și send into ecstasies* (în rom. *a face să cadă în extaz*). Caracterul idiosincratic al acestei construcții ne împiedică să o situăm în cadrul subtipului 36, întrucât include o LVF, dar, în același timp, incongruența frapantă dintre cele două structuri nu ne permite nici să o înscriem în categoria LVF. O vom încadra, prin urmare, într-un tip hibrid, ca unică reprezentare, deocamdată.

5.4. Un statut special are și combinația românească *a pune la*, întrebuințată în LVF, precum *a pune la ambiție* și *a pune la respect*, parafrazabile prin „a face să se ambiționeze”, și respectiv „a face să se comporte respectuos”. Sinonimele, din celelalte două limbi, ale LVF citate apar cel mai frecvent sub forma unor construcții cauzative extrem de sofisticate, precum (G) *so machen, dass man sich auf etwas versteift*, respectiv *so machen, dass man einem Respekt zollt*, și (E) *get s.o. to show what he/she is capable of*, respectiv *make s.o. show some respect*, sau *teach s.o. some respect*. Aceste combinații corespund LVF *a pune la ambiție/respect* și din punct de vedere stilistic.

Pe de altă parte, construcțiile care se aproprie structural de LVF în cauză nu corespund din alte puncte de vedere. De pildă, sintagmele (G) *jmds. Ehrgeiz aufstacheln/herausfordern*, și respectiv *jmdm. Respekt gebieten, jmdm. Achtung einflößen*, sau *sich Achtung verschaffen* au mai mult aspect de combinații libere, deoarece componenta nominală poate fi exprimată printr-un număr extrem de mare de lexeme. În plus, toate aceste sintagme aparțin stilului elevat.

La polul opus, se află expresia idiomatice *jmdn. Mores lehren*, căreia latinismul *mores* nu numai că nu a reușit să-i imprime o anumită distincție, dar se pare că a avut tocmai efectul contrar, pentru că dicționarele contemporane o atribuie exprimării neîngrijite, cu tentă arhaică, menționând, în același timp, că este foarte rar utilizată⁶⁹. În afară de aceasta, construcția în discuție nu corespunde întru totul nici din punct de vedere semantic LVF *a pune la respect*, sinonimul său fiind mai degrabă sintagma *a învăța minte*.

În limba engleză, se întâlnesc combinațiile *put on the mettle* și *put s.o. in his/her place*, care se aproprie de LVF *a pune la ambiție*, respectiv *a pune la respect*: prima, în ceea ce privește componenta, a doua, ca sens. Așadar, *put on the mettle* nu poate fi luată în considerație ca potențial echivalent datorită faptului că este sinonimă cu *put to the test* („a pune la încercare (curajul, forța, tenacitatea, ambiția etc.)”), cu care *a pune la ambiție* se află într-un raport de hiponimie.

Referitor la cealaltă construcție, aceasta nu poate fi înscrisă în categoria SVF pentru că face parte din cea a expresiilor idiomatice (cf (R) *a pune pe cineva la locul său*).

6. Tipuri de flexibilitate a SVF și LVF

Un alt aspect ce se cuvine reanalizat aici – și nu neapărat sub imperiul cifrelor- este cel al flexibilității. Facem precizarea că am utilizat termenul cu referire la patru tipuri, și anume:

a) Posibilitățile mai ample de echivalare – la nivel strict numeric al componentelor – a unei anumite LVF, respectiv SVF dintr-o limbă, în raport cu cele ale SVF, respectiv SVF și LVF din celelalte două limbi, în condițiile utilizării aceluiași variante lexicale ale componentelor locuțiunii, respectiv sintagmei verbale funcționale în cauză. Exemple:

⁶⁹Schemann et alii, 1995, S. 667.

in eine Linie bringen – *put in line* (subtip 25) și *put in line* – *a așeza în linie* (subtip 26).

b) Posibilitățile mai ample sau identice de echivalare a unui SVF, respectiv LVF dintr-o limbă, față de LVF și SVF, respectiv SVF din celelalte două limbi, în condițiile utilizării unor variante lexicale diferite cel puțin la nivelul uneia dintre componentele sintagmei, respectiv locuțiunii verbale funcționale în cauză. Exemple:

zum Vorschein bringen – *a scoate la iveală* (subtip 23) și *ans Licht bringen* – *bring to light* – *a scoate la iveală* (subtip 24).

Analiza exemplurilor incluse în minidicționar indică un grad mai ridicat de flexibilitate a limbii engleze, mai cu seamă în ceea ce privește tipul a), în timp ce germana oferă un număr mai mare de variante lexicale la nivelul componentei nominale.

c) LVF fac dovada unei flexibilități a structurii sintactice, întâlnită doar în cazuri de excepție la cele două limbi germanice. Exemple:

jmdm. die Stimmung verderben – *spoil s.o.'s mood* – *a strica CUIVA dispoziția/a strica dispoziția CUIVA*.

d) În fine, se poate vorbi și de un alt tip de flexibilitate, cel al sensurilor sintagmatiche, pentru că unul și același sens sintagmatic poate fi reprezentat de semnificații diferiți într-o limbă – aparținând aceleiași familii sintagmatiche sau unor familii sintagmatiche diferite, - care, în condiții de echivalență, pot forma o pereche sau o serie sinonimică cu semnificații din cele două limbi (v. și VI.2., cazurile de duplicitate formală). Exemple:

zur Besinnung kommen – *come to one's senses* – *a-și veni în simțiri* și *das Bewusstsein wiedererlangen* – *recover consciousness* – *a-și recăpăta cunoștința* (Ambele serii sunt incluse la subtipul 16).

Unul dintre cazurile extrem de rare, care cumulează toate tipurile de flexibilitate expuse mai sus, este cel al sensului sintagmatic reprezentat de următoarele formații:

1) *an die Öffentlichkeit bringen* – *bring to public attention* – *a aduce în atenția publică* (subtip 4, V (G, E, R));

2) *an die Öffentlichkeit bringen* – *give publicity to* – *a da publicității* (subtip 8, S (G, E, R));

3) *an die Öffentlichkeit bringen* – *bring to public attention* (subtip 17, V, P (G, E));

4) *give publicity to* – *a da publicitate la* (subtip 26, V, S, P (E, R)).

Ordinea celor patru formații o respectă pe cea a subtipurilor în minidicționar. Facem precizarea că includerea perechii *give publicity to* – *a da publicitate la* în subtipul 26 a dus în mod automat la eliminarea perechii *bring to public attention* – *a aduce în atenția publică*, care, deși provine din alte familii sintagmatiche decât cele ale primei perechi, nu oferă posibilități de echivalare la nivelul componentei prepoziționale.

Aceeași componentă a constituit obstacolul principal în alcătuirea unei serii dublu echivalente *an die Öffentlichkeit bringen* – *give publicity to* – *a da publicitate la*, întrucât *to* și *la* fac parte din categoria prepozițiilor postnominale, în timp ce *an* este o prepoziție prenominală.

În ceea ce privește gradul de flexibilitate probat de cele trei limbi, cel mai ridicat este cel al limbii române, aceasta beneficiind în plus față de engleză și de o sintaxă mai flexibilă (cf *a da ceva publicității* și *a da publicitate (la ceva)*). La polul opus se situează germana, care se menține doar la nivelul unei flexibilități de tip a).

7. Câteva observații referitoare la rolul contactelor lingvistice în stabilirea echivalențelor

Studiul statistic al echivalenței perechilor sinonimice pe idiomuri indică, așa cum era și de așteptat, un număr mai mare în cazul limbilor germană și engleză, de sorginte comună. Surpriza o constituie valorile apropiate ale numărului de perechi pe care limba română le formează cu fiecare din cele două limbi germanice, întrucât, dat fiind contactul direct al limbilor germană și română în perioada de ocupație austro-ungară a unei părți din teritoriul românesc, ne-am fi așteptat ca perechile echivalente în aceste două limbi să fie cu mult superioare numeric celor echivalente în engleză și română.

Fără a intra în detalii de lingvistică diacronică – lucrarea de față nu și-a propus acest lucru -, îndrăznim să opinăm totuși că monogeneza ar putea explica disponibilitățile de echivalare ale majorității perechilor formate dintr-o LVF și o SVF germană. Pe de altă parte, o serie de perechi cu

aceeași componentă idiomatică și-ar putea datora existența fenomenului de etimologie multiplă. Având în vedere că majoritatea SVF și LVF analizate au o vechime considerabilă în limbile cărora le aparțin, înclinăm să credem că poligeneza și etimologia multiplă constituie justificări mai plauzibile ale numărului relativ mare de echivalențe stabilite între LVF și SVF din engleză.

Împrumutul – mediat sau direct – explică echivalențele de dată mai recentă, îndeosebi cele care privesc termenii aparținând limbajului oficial-administrativ, politic, tehnic etc. Discursul filozofic, de pildă, este, grație naturii sale abstracte, un teren favorabil proliferării SVF și LVF. Libera circulație după 1989, în original, a operelor filozofilor englezi și americani a generat calcuri precum *a angaja o asumptie* („a face o presupunere”), cu aplicabilitate limitată la acest tip de discurs.

Trebuie să facem totuși precizarea că limba română nu manifestă o toleranță nelimitată în ceea ce privește ignorarea restricțiilor de compatibilitate sintagmatică și contextuală, lucru demonstrat și de faptul că unele sintagme precum *a face un test* (cf. engl. *do a test*) în loc de *a da un test* sau *a veni în existență* (ca traducere a SVF din engleză *come into being*⁷⁰) sunt recunoscute imediat de către vorbitorii nativi de bună credință ca reprezentând calchierea unor procedee frazeologice dintr-o altă limbă, și, în același timp, drept ingerințe în logica limbii materne.

Întrucât calchierea forțată reprezintă un rău absolut inutil, vom părăsi preț de câteva paragrafe bune domeniul propriu-zis al LVF și SVF, argumentând cele afirmate mai sus cu alte două exemple cât se poate de edificatoare, în opinia noastră.

Primul și-a făcut deja ucenicia, din nefericire, în limbajul birocratic în postura de stereotip verbal întâlnit cu predilecție la personajele caragaliene ale zilelor noastre. Așa de pildă, auzim sau citim la tot pasul anunțuri sau oferte de genul: „*Aplicați aici* pentru cutare sau cutare job”, unde *a aplica pentru* reprezintă indiscutabil o calchiere aberantă și de-a dreptul ridicolă a englezescului *apply for* (=a înainta o cerere pentru un post etc.). Este adevărat că *apply* și *a aplica* sunt sinonime parțiale, dar sensul citat mai sus, în care e întrebuințat *apply* însoțit de prepoziția *for*, nu face parte din zona semantică comună celor două lexeme⁷¹:

„*APLICÁ, aplic*, vb. I. Tranz. 1. A pune un lucru pe (sau peste) altul pentru a le fixa, a le uni, a face din ele un corp comun. 2. A pune ceva în practică, a întrebuința, a folosi, a face, a administra. *A aplica un procedeu*. *A aplica un tratament* * Loc. vb. *A aplica* (cuiva) *o corecție* = a pedepsi cu bătaia (pe cineva). 3. A raporta un principiu general la un caz concret, particular”.

Al doilea exemplu l-am preluat prin amabilitatea unei colege – care mi l-a furnizat împreună cu contextul generator de un comic grotesc – și, căreia, după cum mi-a mărturisit, i-a luat ceva timp să-și revină din șocul provocat de asemenea încălcare flagrantă a bunului simț lingvistic.

Cazul semnalat este cel al unui inspector vamal care, în cadrul unei conferințe de presă, a declarat în câteva rânduri, cu o dezinvoltură de invidiat, că ține numaidecât să „boldească” <sic!> importanța unuia sau altuia dintre aspectele discutate, cu intenția – se presupune, deși nicio circumstanță nu poate fi considerată atenuantă în situația dată – de a utiliza un sinonim mai „elevat” al românescului *a sublinia* – transformat pe nedrept, în epoca de tristă amintire, într-una din hulitele vocabule ale limbajului „de lemn”.

Oricât de nobilă ar fi fost intenția vorbitorului, avem de-a face aici cu o dublă greșeală lingvistică. În primul rând, o calchiere grosolană a englezescului *bold*, iar în al doilea, o conversiune forțată a aceluiași lexem din adjectiv, cum este întrebuințat în engleză (cf. *in bold (type)/bold-faced* = scris/tipărit cu caractere îngroșate), în verb, devenit astfel, prin asocierea involuntară cu cvasiomofonul românesc *a boldi* – deținător al unei plaje semantice total diferite (cf. *DEX*, p. 105: „*BOLDÍ, boldesc*, vb. IV. Tranz. (Reg.) 1. A îmboldi 2. A căsca, a holba, a zgâi ochii * Refl. A privi cu încordare”) – , exemplu tipic de lingvicomedie.

Și o remarcă de final. Dacă ambiguitățile care populează din ce în ce mai des – spre disperarea bieților elevi – enunțurile problemelor din manualele moderne de matematică au încetat de mult să mă mai surprindă – demonstrând o dată în plus că mult trâmbișata precizie și transparență a limbajului matematic este doar praf în ochii lingviștilor – specimene de tipul celui de mai sus, demne să stârnească mai degrabă râsu’-plânsu’, ar trebui să deștepte, aidoma unui semnal de

⁷⁰DEX, p. 60.

⁷¹DEX, p. 51.

alarmă, vorbitorii cu „naturelul simțitor” din letargia care i-a cuprins, și, să-i îndemne să reflecteze cu seriozitate asupra ridicolului, și, în aceeași măsură, asupra pericolului calchierii unor sintagme, care reprezintă, în ultimă instanță, un atentat la logica internă a limbii în care se operează împrumutul prin intermediul unor vorbitori inconștienți de atrocitatea înfăptuită asupra propriei lor limbi materne, punându-și, în final, fireasca întrebare: oare cât snobism și câtă xenofobie lingvistică poate suporta o biată limbă naturală?

Revenind la tema noastră de cercetare, facem mențiunea că motivele pentru care nu ne încumetăm să analizăm mai în profunzime, din perspectiva contactelor lingvistice, exemplele supuse echivalării, sunt în număr de trei.

Mai întâi de toate, minidicționarul a fost alcătuit cu scopul declarat de a trasa echivalențele la nivel componential, ceea ce presupune eliminarea cu bună știință a variantelor intens vehiculate în limbă, dar care dispun de posibilități reduse de echivalare în sensul amintit mai sus. Spre deosebire de poziția adoptată de mine, într-un studiu al contactelor lingvistice se au de obicei în vedere variantele cu cea mai largă circulație, pentru că în acest caz ceea ce interesează este echivalarea sensului la nivelul de sintagmă.

În al doilea rând, o asemenea analiză este axată, de regulă, contactele care apar între două limbi, în timp ce lucrarea noastră s-a lansat de la bun început pe o triplă coordonată idiomatică. În consecință, au fost suprimate tocmai variantele cu posibilități de echivalare doar la nivelul a două din cele trei limbi comparate, incluzându-le numai acolo unde s-au dovedit deosebit de relevante dintr-o anumită perspectivă.

Un al treilea motiv derivă tot din principiul care a stat la baza alcătuirii minidicționarului. Acesta din urmă nu e structurat pe zone semantice, ba mai mult, sensurile sintagmatice sunt în mod frecvent reprezentate de perechi sau serii sinonimice aparținând mai multor subtipuri de echivalență. Este evident că o asemenea dispersare semantică nu constituie un cadru propice studiului contactelor lingvistice, mai ales acolo unde acestea se datorează poligenezei, și, implicit, acelei ‚Elementarverwandtschaft’ postulate de Schuchardt.

Convingerea mea este însă că un studiu aprofundat al contactelor lingvistice în diacronie ar fi în măsură să risipească orice nedumerire în privința multiplelor echivalențe care se pot stabili în sfera sintagmelor și locuțiunilor verbale funcționale – și nu numai – între o limbă romanică cum este limba română, pe de o parte, și limbi germanice precum germana și engleza, pe de alta.

Referințe

- DIMITRESCU, F. *Locuțiunile verbale în limba română*. București, 1958 [=Dimitrescu, 1958].
- DUDA, G., GUGUI, A., WOJCICKI, M. *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*. București: Ed. Albatros, 1985 [=DELLR].
- DUMISTRĂCEL, S. *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980 [=Dumistrăcel, 1980].
- ENGELLEN, B. *Zum System der Funktionsverbgefüge*. WW5, 1968. P. 289-303 [=Engelen, 1968].
- Handwörterbuch I Englisch-Deutsch*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1980 [=HED].
- Handwörterbuch II Deutsch-Englisch*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1980 [=HDE].
- HORNBY, A. S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford: Oxford University Press, 1992 [=OALDCE].
- LEVIȚCHI, L. *Dicționar român-englez*. București: Ed. Științifică, 1973 [=DRE].
- LEVIȚCHI, L., BANTAȘ, A., NICOLESCU, A. *Dicționar englez-român*. București: Ed. Academiei, 1974 [=DER].
- MĂCIUCĂ, G. *Dubla ipostază a unei construcții lingvistice. sintagma verbală funcțională în limbile germană și engleză*. Suceava: Editura Universității Suceava, 2002 [=DIP].
- MĂCIUCĂ, G. *Valori semantice și stilistice ale verbului în limbile română, engleză și germană. Consonanțe și disonanțe*. Iași: Editura Universitas XXI, 2005 [=VSSV].

SAVIN, E., LĂZĂRESCU, I., ȚĂNȚU, K. *Dicționar german-român*. București, 1986 [=DGR].

SAVIN, E., LĂZĂRESCU, I., ȚĂNȚU, K. *Dicționar român-german*. București, 1986 [=DRG].

SCHEMANN, H., KNIGHT, P. *Idiomatik Deutsch-Englisch*. Stuttgart-Dresden: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1995 [=IDE].

ȘĂINEANU, L. *Dicționar universal al limbii române*. Chișinău: Ed. Litere, 1998 [=DULR].

СМЫСЛОВОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ИСКОННОЙ ЛЕКСИКИ И ЗАИМСТВОВАННОГО СЛОВА

Иван СМИРНОВ,

конференциар, доктор филологических наук,
Бельцкий Государственный Университет им. Алеку Руссо,
Республика Молдова

SEMANTIC INTERFERENCE OF NATIVE VOCABULARY AND BORROWINGS

Ivan SMIRNOV,

Associate Professor, Ph.D.,
"Alecu Russo" State University of Bălți,
Republic of Moldova

Abstract

Many French borrowings that are members of synonymic series in Romanian have a tendency of acquiring specific values. The stylistic value of neologism synonyms occurs due to their ability to contrast in the same context with the original vocabulary. The article studies the interrelations of a Romanian word and its French borrowing. Synonyms are used for the analysis of Romanian literary texts. Various dictionaries of two languages are used.

Rezumat

Unitățile limbii franceze, împrumutate de limba română au, în ultima, trăsături specifice. În primul rând, ele sînt în contrast cu cele de origine română, care denumesc același lucru. În articol, ne propunem să cercetăm relația unităților de bază din limba română cu cele împrumutate din limba franceză. Cercetarea este axată pe texte literare. Se utilizează dicționare bilingve.

У многих французских заимствований, входящих в румынском языке в синонимические ряды, наблюдается стремление к специализации значения⁷². Именно об этой специализации пишет М. Крессо, когда анализирует синонимический ряд глагола *mourir*: «si, pour exprimer cette idée de mort nous ne disposons que du mot *crever*, ce mot s'appliquerait indifféremment à l'homme, aux animaux, aux plantes. Mais comme il existait plusieurs mots pour signifier la même notion, on a spécialisé leur emploi à des êtres et à des circonstances différentes. Cet emploi spécialisé, c'est la valeur et les synonymes sont des mots qui ont la même signification mais non la même valeur, ce qui revient à dire qu'ils ne sont pas interchangeables⁷³».

Возьмем, к примеру, румынское слово *prizonier* входящее в синонимический ряд *deținut - pușcăriaș - ocnaș*.

Во французских словарях⁷⁴ первым ЛСВ (лексико-семантический вариант) слова *prisonnier* приводится "заключенный, арестант" и лишь следующий ЛСВ *prisonnier de guerre*. В румынском же языке эти значения идут в обратном порядке. Более того, в художественной и специализированной литературе нам не приходилось встречать *prizonier* в значении "заключенный, арестант". Ведущим, если не единственным, его значением является "военнопленный":

„De ce nu e voie, bă"? Și eu am un fecior pe front. Poate și el e *prizonier*” (M. Beniuc, „Pe muchie de cuțit”, p. 380).

„Dacă plec pe front, poate izbutesc să trec teafăr liniile, ori poate mă fac *prizonier*” (M. Beniuc, „Pe muchie de cuțit”, p. 303).

В приведенных примерах контекст настолько прозрачен, что позволяет свободно опустить обычное для этого слова определение *de război*. Если, однако, контекст не позволяет четко разграничить "пленника (гор, положения и т.д.)" и "военнопленного", то данное определение является обязательным:

⁷²Келтуяла, 1965, с. 45.

⁷³Cressot, 1947, с. 42.

⁷⁴Nouveau petit Larousse, 1966; Dictionnaire Quillet de langue française, 1961.

„Toată primăvara de afară îl chema și el e încă **prizonier în pat**” (С. Petrescu, „Bălcescu...”, p. 216) - здесь оно употреблено в переносном значении – *(быть) в плену болезни*.

„Pe băiat Simion îl cunoscuse abia după anul 1919 când se întorsese din Rusia, unde fusese **prizonier de război** de la vârsta de nouăsprezece ani” (M. Beniuc, „Pe muchie de cuțit”, p. 380).

Тенденция к специализации значения обнаруживается и у второго члена этого синонимического ряда (**deținut**), также заимствованного из французского языка. Это слово употребляется преимущественно в значении "политический заключенный" как в следующем примере:

„În același timp anunță la partid de ce pleacă și ceru să i se dea sarcina de a se ocupa și de alimente pentru **deținuți**” (M. Beniuc, „Pe muchie de cuțit”, p. 485).

Но иногда можно встретить употребление **deținut** в значении "любой заключенный", что и дает нам право объединить это слово с остальными словами данного синонимического ряда:

«La Malmaison, unde a avut loc execuția, **deținuții**, nu numai comuniști, dar și cei de drept comun, până și legionarii arestați de Antonescu...» (M. Beniuc, «Pe muchie de cuțit», p. 276-277).

Интересно протекает процесс специализации употребления слов синонимического ряда **camarad - coleg - amic - tovarăș**. DLRLC и DLRM объясняют **camarad** через **prieten, coleg**. Однако следует заметить, что такое его толкование скорее отражает бывшее употребление слова **camarad**. В настоящее время его позиции значительно потеснило слово **coleg**⁷⁵. Это повело к значительному сужению сферы употребления **camarad** в направлении того определения, которое мы находим для него в „Dicționar de neologisme”⁷⁶, а именно **tovarăș de armă** "однополчанин", **tovarăș de clasă** "одноклассник":

«Fărcașanu! - Stimata demoazelă, îmi permiteți să vă pun o întrebare... Nu sunteți dumneavoastră logodită cu **camaradul** (однополчанин) meu, adică fostul camarad, lieutenantul Oprea Nelescu?» (С. Petrescu, «Bălcescu...», p. 191).

«Izbutea să fie adorată de **camarazi**, băieți și fete, căci înfrumuseța toată viața studentească» (С. Petrescu, «Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război», p. 201).

«Erau noii mei concetățeni, vecini, **camarazi de muncă**»⁷⁷.

В наши дни функции слова **camarad** в значении "однополчанин, одноклассник, сокурсник" почти полностью перешли к **coleg** и **tovarăș**. Под натиском этих двух слов, особенно последнего, не устояло и **amic**, хотя В. Банер⁷⁸ отмечает, что в интеллигентских кругах Трансильвании еще можно встретить его употребление в значении **prieten**.

1. Стилистическая дифференциация синонимов

Стилистическая ценность неологических слов-синонимов возникает благодаря их способности контрастировать в одном и том же контексте с исконной лексикой часто просторечного характера. В этом случае их неологическая окрашенность входит в систему выразительных, изобразительных средств художественного произведения. Это наше наблюдение справедливо и для других языков⁷⁹. Неологические синонимы находят свое применение в обработанной, сознательно стилистически усложненной, "изысканной" речи. В разговорном стиле они встречаются редко, за исключением особых случаев употребления в каких-либо специальных целях, в разговорно-фамильярном стиле для выражения иронии. При иронии, как известно, часто используют прием смещения слова в необычный для него стилистический контекст. В своем исследовании русского литературного языка Ю. С. Сорокин, оценивая роль заимствованных слов и определяя их отношения с исконными русскими словами, пишет: "Наряду со словами низового просторечия, изменившими свое значение при

⁷⁵idem, p. 191.

⁷⁶DdN.

⁷⁷Petrescu, 1959, p. 219.

⁷⁸Bahner, 1968, p. 643.

⁷⁹Макаров, 1957, с. 101-112.

начале новой жизни в русском литературном языке, и новые заимствованные слова легко входили в эти синонимические ряды... Заимствованные слова, сходясь в своем общем значении с этими русскими словами-синонимами, расходились с ними в специальных оттенках... Нередко соотношение старого русского и нового заимствованного синонима выражало различную степень одного и того же понятия, создавалась естественная градация синонимических слов"⁸⁰.

Сравните, например, употребление **medicament – doctorie – leac** в приводимых примерах:

«Aici se opri brusc, luă o sticlă cu **medicamente** și o linguriță, veni lângă pat și-i zise: - Dacă nu iei **doctoria**, să știi ca nu-ți mai povestesc, na!» (L. Rebreanu, «Pădurea spânzuraților», p. 176).

В данном примере употребление **doctorie**, наряду с **medicament**, диктуется не только стремлением избежать повторения, а скорее всего стремлением добиться соответствующей речевой характеристики персонажа. На фоне еще не полностью освободившегося от налета научности **medicament** рельефнее выделяется, ставшее просторечным, **doctorie** (ср. крайнюю форму просторечия **doftorie**), употребление которого требует весь строй предложения - прямой речи. Заметим попутно, что **medicament** употреблено в авторской речи.

На положении **doctorie** находится также слово **leac**, входящее в этот же синонимический ряд, несколько более сниженное стилистически, чем **doctorie**. Разговорно-фамильярный стиль, противоположный обработанной, сознательно стилистически усложненной, "изысканной" речи, как раз и является той формой, в которой мы чаще всего встречаем слово **leac**. Итак, контекст, соответствующая литературная ситуация, диктуют отбор языковых средств. См., например:

«-Bre băietele! Lasă-mă măcar să mă răpăd până la o șpițarie, c-o-hi el v-o una pe la Hămăloasa - să iau niscaiva **leacuri**» (V. I. Popa, «Velerin și veler doamne», p. 99).

Нетрудно заметить, что появление **medicament** в данном контексте затруднено: предложение начинается фамильярным междометием **bre**, затем следует просторечное глагольное выражение **să mă răpăd până la** (что по-русски можно передать через "слетать", "одна нога здесь, вторая – там"); вместо литературного **farmacie** автор употребил устаревшее, просторечное **șpițarie**. Порядок слов в предложении и его фонетическое оформление соответствуют речи пожилого крестьянина из небольшой деревушки.

Не менее убедительно в плане уточнения сферы употребления **leac**, выглядит и следующий пример:

„-Dada Fenio, zău ca nu-s gazdă de hoți, zău că n-am făcut farmacie cu ierburi de **leac**, zău ca nu mai știu pe Spovidău...” (Șt. Bănuțescu, „Iarna bîrbaților”, p. 29).

Данный пример интересен еще и тем, что **leac** здесь употреблен в устойчивом словосочетании, где его значение приближается к значению **medicament**, которое само в данном словосочетании употреблено быть не может, вместо него употребляется словосочетание **ierburi medicinale** синонимичное словосочетанию **ierburi de leac**.

2. Различительный колорит синонима-неологизма

Синонимы-неологизмы несут на себе печать специфичности уже в силу своего иноземного облика, что позволило Р. А. Будагову назвать отмеченную особенность дифференциальным признаком⁸¹. Именно такой "различительный" колорит обнаруживается во французском заимствовании **tandrețe - tendresse** /fr./, "care nu se traduce prin **duioșie** cum hotărâsc dicționarele, ci are și un parfum de caldă și melancolică afecțiune erotică, o gingășie de sentiment mai suavă și mai puțin pasionată"⁸².

3. Параллельное употребление синонимов

Иногда употребление слов-синонимов бывает вызвано стремлением избежать повторения. Например:

⁸⁰Сорокин, 1965, с. 177.

⁸¹Будагов, 1963, с. 185.

⁸²Eftimiu, 1966, с. 235.

„- Şezi, M... m. Uite **fotoliul?** bolborosi dânsul, necutezând, a-i zice pe nume şi trăgând jilţul mai aproape de ea” (L. Rebreanu, „Pădurea spânzuraţilor”, p. 133)

„Să nu ne trezim cândva
departe de ei,
între uriaşi de **stei**
şi puzderii de **astre**,
departe,
atât de departe
de băieţii, de fetiţele noastre
de întrebările lor
de care ni-e dor”
(M. Banuş, „Versuri”, c. 264).

В приведенных примерах употребление заимствованного **astru** наряду со **stea** как раз и направлено на то, чтобы избежать повтора монотонности.

4. Стилистическое "безразличие" исконного и неологического синонимов

В приводимом ниже примере мы имеем дело с синонимической парой слов, элементы которой не различаются сферами употребления: оба глагола одинаково употребимы во всех сферах языка художественной литературы. Единственное, что, может быть, их различает, это дифференциальный признак по Будагову Р.А.:

„Domnul Jugănaru nu **slujeşte** poporul, ci e sluga boierilor şi a palatului” (I. Ludo, „Domnul general guvernează”, p. 239).

„- Nu, domnilor, asemenea glasuri străine nu **servesc** cauza ţării” (I. Ludo, „Domnul general guvernează”, p. 27).

„Acest muncitor... **a slujit** de model autorilor de romane senzaţionale” (M. Preda, „Risipitorii”, p. 195).

„(era) trimis... să închege un prim colectiv care să poată **servi** de model şi altora” (H. Rohan, „Uşi deschise”, p. 120).

„Capetele de buşteni ne **slujeau** drept scaune...” (M. Beniuc, „Pe muchie de cuţit”, p. 107).

„Un pat ca de copil, o lampă de petrol în grindă... şi o ladă cu cărţi care **servea** şi drept scaun” (M. Beniuc, „Pe muchie de cuţit”, p. 218).

„Amândoi erau curioşi să afle unele lucruri de pe vremea când **slujeam** la castel” (M. Sadoveanu, „Mitrea Cocor”, p. 315).

Приведенные примеры свидетельствуют, что сравниваемые глаголы находятся в состоянии конкуренции не только по линии семантического объема, но и по дистрибуции. Конечно, сегодня затруднительно предсказать исход наблюдающейся между этими глаголами конкуренции в художественной литературе. В научно-техническом стиле по данным Л. И. Ешан вопрос окончательно решен в пользу глагола **a servi**⁸³.

Разделяя мнение И. И. Чернышевой о том, что "тенденция к сохранению и повышению коммуникативной четкости словарных единиц решает также, в ряде случаев, исход конкурентной борьбы синонимов, ведет к исчезновению побежденных слов из словарного состава языка"⁸⁴.

Мы хотели бы отметить, что в рассматриваемом нами случае речь идет о вытеснении не из языка, а из определенной его сферы.

Заключение

Итак, синонимические коллизии заимствованного и исконного слов-синонимов в отдельных случаях привели к сдвигам различного характера в структуре румынской лексики. Мы видели что:

1) заимствованное слово и его исконный эквивалент "поделили" между собой сферы употребления. Заимствование бытует в стиле научно-технической литературы, исконное слово закрепляется в стиле художественной литературы;

⁸³Ешан, 1966.

⁸⁴Чернышева, 1960, с. 109.

- 2) заимствованное слово смогло вытеснить из языка исконное слово-синоним;
- 3) происходит уточнение семантического объема как исконного, так и заимствованного слова-синонима; при этом заимствованное слово может значительно отойти от основного значения, которое ему было присуще в языке-источнике;
- 4) анализ дистрибутивных характеристик изучаемой лексики показывает наличие у них общего и различного, что объясняется процессами ассимиляции заимствованной лексики, процессами, которые продолжаются и в наши дни.

Литература

- BAHNER, N. *Le néologisme et le probleme de la synonymie en roumain comparé à d'autres langues romanes*. Actas del XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas, Madrid, 1968 [=Bahner, 1968].
- CRESSOT, M. *Le style et ses techniques*. Paris, 1947 [=Cressot, 1947].
- EFTIMIU, V. Din magia cuvintelor (după Gh. Bulgăr. Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români). București, 1966 [=Eftimiu, 1966].
- GAUDIN, F., GUESPIN, L. *Initiation à la lexicologie française: de la néologie aux dictionnaires*. Paris: De Boeck-Duculot, 2000 [=Gaudin et alii, 2000].
- GAUVIN, L. *La fabrique de la langue de François Rabelais à Réjean*. Paris: Points, 2004 [=Gauvin, 2004].
- PICOCHÉ, J. *Précis de lexicologie française*. Paris: Nathan, 1994 [=Picoche, 1994].
- БУДАГОВ, Р.А. *Сравнительно-семасиологические исследования. Романские языки*. Москва: Изд. МГУ, 1963 [=Будагов, 1963].
- ЕШАН, Л. К. *Опыт статистического описания научно-технического стиля румынского языка (на материале текстов о радиоэлектронике)*, канд. диссертация. Ленинград, 1966 [=Ешан, 1966].
- КЕЛТУЯЛА, В. В. *К семантической характеристике общеупотребительных интернациональных слов // Вопросы общего языкознания*. Ленинград: Изд. ЛГУ, 1965 [=Келтуяла, 1965].
- МАКАРОВ, В. В. *Использование неассимилированной иноязычной лексики в произведениях Пушкина // Ученые Записки. Том XIX. Вып. 2-й*. Калинин: Калининский госпединститут, 1957 [=Макаров, 1957].
- СОРОКИН, Ю. С. *Развитие словарного состава русского литературного языка. 30е–90е годы XIX века*. Москва-Ленинград, 1965 [=Сорокин, 1965].
- ЧЕРНЫШЕВА, И. И. *Изменение значения слова как путь развития словарного состава // Проблемы общего и частного языкознания*. Москва, 1960 [=Чернышева, 1960].

Тексты

- BANUȘ, M. *Poezii*. București: Editura de Stat pentru literatură, 1962.
- BĂNULESCU, Șt. *Iarna bărbăților. Nuvele*. București: Editura pentru literatură și artă, 1965.
- BENIUC, M. *Pe muchie de cuțit*. Editura pentru literatură și artă, 1959.
- LUDO, I. *Domnul general guvernează. Paravanul de aur*. Ediția a III. București: Editura pentru literatură și artă, 1961.
- PETRESCU, C. *Bălcescu. Culegerea "Dramaturgia română contemporană"*. Biblioteca pentru toți. Nr. 245, 1959.
- POPA, V. I. *Velerim și Veler doamne*. București: Editura pentru literatură și artă, 1961.
- PREDA, M. *Risipitorii*. București: Editura pentru literatură și artă, 1962.
- REBREANU, L. *Pădurea spânzuraților. Opere alese*. Vol. III. București: Editura pentru literatură și artă, 1959.
- ROHAN, H. *Uși deschise*. București: Editura tineretului, 1961.
- SADOVEANU, M. *Mitrea Cocor. Opere*. Vol. 17. București: Editura de Stat pentru literatură și artă, 1949.

Словари

- Dictionnaire Quillet de langue française*. Paris: Larousse, 1961.
- Nouveau petit Larousse*. Paris: Librairie Larousse, 1966.

СИНТАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ГЛАГОЛОВ
СО ЗНАЧЕНИЕМ 'ОБРАБАТЫВАТЬ'
В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Ирина БУЛГАКОВА,

старший преподаватель,
Бельцкий Государственный Университет им. Алеку Руссо,
Республика Молдова

THE SYNTAGMATIC ASPECT OF MODERN GERMAN VERBS
HAVING THE MEANING 'TO WORK'

Irina BULGAKOVA,

Senior Lecturer,
"Alecu Russo" State University of Bălți,
Republic of Moldova

Abstract

In this article we analyze the syntagmatic relationships of the modern German verbs having the meaning 'to work'. We attempt to explain the connection of these verbs with other lexico-semantic units of the German language.

Rezumat

În articol, se analizează relațiile sintagmatice ale verbelor cu sensul de "a prelucra" în germana modernă. Se face o încercare de a explica legătura acestor verbe cu unitățile altor grupuri lexico-semantice ale limbii germane.

Настоящая статья посвящена описанию лексико-семантической группы (ЛСГ) глаголов обработки современного немецкого языка в синтагматическом аспекте. Глаголы, обозначающие обработку предмета, относятся к многочисленному и разнообразному по составу разряду глаголов физического воздействия на объект. Они объединяются семьей 'обрабатывать предмет с целью сделать его пригодным для дальнейшего использования или функционирования', например: **dreschen, eggen, schnitzen, lackieren, gerben, ebnen** и др. Анализ исследуемых глаголов в синтагматическом плане подразумевает исследование особенностей контекста, в котором глагол реализует своё значение, так как парадигматические и синтагматические характеристики слова взаимосвязаны и взаимозависимы, на что неоднократно указывалось в лингвистической литературе⁸⁵.

Как известно, глаголы, имеющие в своём значении две и более разные семы, относятся к двум (и более) различным ЛСГ, демонстрируя тем самым один из возможных видов их пересечения. Наше исследование показало, что анализируемая группа глаголов пересекается с другими ЛСГ по преимуществу на семном уровне. Это объясняется тем, что лексические единицы, содержащие семы со значением обработки, немногочисленны, многие глаголы вообще, имея только одно значение – обработки, относятся к специальной лексике (**furnieren, emailieren**). На семном уровне ЛСГ глаголов обработки пересекается с семантическими классами глаголов созидания, покрытия, разрушения, очищения, изменения формы, трения, приготовления пищи, термического воздействия и др. В синтагматическом плане различия между пересекающимися лексико-семантическими группами проявляются в лексической и синтаксической сочетаемости. Например: **ein Stuhlbein (an einer Drehbank) drehen** и **einen Film (mit der Kamera drehen)**; **trockenes Getreide dreschen** и **leere Phrasen dreschen, mit der Faust auf den Tisch dreschen**.

В первом случае оба глагола „drehen“ и "dreschen" имеют значение обработки, во втором глагол "drehen" имеет значение созидания, а глагол "dreschen", соответственно, значения речи и удара.

Синтаксическая сочетаемость (формальные характеристики словесного окружения), которая определяется принадлежностью слова к определенной части речи (например, специфическая сочетаемость прилагательных) или к какой-либо категории внутри части речи

⁸⁵Апресян, 1986, с. 23-27; Алефиренко, 1999; Шмелёв, 1973.

(сочетаемость переходных глаголов) имеет большое значение наряду с валентными свойствами. Однако сами по себе синтаксическая сочетаемость и валентность не помогают установить конкретное лексическое значение слова, так как отражают лишь формальные условия его реализации. Возможность тех или иных словосочетаний какого-либо слова определяется нормой языка, а именно лексической сочетаемостью. В одних случаях лексическая сочетаемость может быть очень широкой как по своему объёму, так и в отношении тематического разнообразия контекстных слов, в других же случаях лексическая сочетаемость ограничивается словами, относящимися к сравнительно узкому тематическому разряду.

Глаголы обработки, объединяемые на основе наличия у них общей семантической темы «обрабатывать» характеризуются определенными контекстами реализации своего значения, определенной лексико-синтаксической сочетаемостью. Для большинства исследуемых глаголов обработки в немецком языке характерна следующая дистрибутивная формула: *C¹ од им + Гл + C² неод вин + Пр(mit). + (C³ неод дат)*.

Все глаголы обработки характеризуются наличием обязательной субъектной позиции со значением лица, обрабатываемого предмет, например: **Der Vater mäht den Rasen.**

Вторая обязательная позиция имеет значение обрабатываемого предмета. Она чаще всего выражается неодушевлённым существительным в винительном падеже без предлога: **mähen + Gras; ackern + Feld, asphaltieren + Straße, einmachen + Obst, ansägen + Baum, anstreichen + Gartenmöbel, jäten + Beet, filtern + Kaffee.**

Одушевлённые существительные встречаются в этой позиции значительно реже: **pudern + Säugling, striegeln + Pferd, parfümieren + Kunde** и являются метонимической заменой неодушевлённых существительных, называющих, например, волосной покров или части тела. В таких случаях возможны параллельные конструкции, ср.: **das Gesicht des Schauspielers schminken — den Schauspieler schminken; die Barthaare des Mannes rasieren - den Mann rasieren, dem Kind das Haar kämmen – das Kind kämmen.**

Возможности лексического выражения объекта обработки при анализируемых глаголах ограничены тематически. В качестве таких объектов могут выступать лексические единицы со значениями: деревянная поверхность (**hobeln, teeren, lackieren, schärfen, drehkeln**); металл (**abschleifen, schleifen, versilbern, wetzen, schrubben**), почва (**ackern, pflügen, eggen, ebnen**), продукты питания (**braten, konservieren, räuchern, dörren, marinieren, einmachen**); растения (**jäten, düngen**); ткани (**waschen, färben, bleichen**); пластмасса, резина, стекло, волосы, части тела и др.

Третья позиция при употреблении глаголов обработки в немецком языке в большинстве случаев факультативна. Обязательной эта позиция является в высказываниях с определённой коммуникативной задачей. Например: **Friher musste der Bauer seinen Acker mit Pferden pflügen. Der Bauer pflügt von früh bis spät.**

В первом примере указание на способ обработки является обязательным, так как в предложении подчеркивается, как/каким способом крестьянин раньше обрабатывал своё поле. Во втором предложении эта позиция факультативна, так как здесь внимание сосредоточено на самом действии.

Орудие обработки всегда обозначается конкретным существительным, чаще в форме дательного падежа с предлогом **mit**. Употребление данной предложной группы, очевидно, связано с глаголами определённой семантики. Такие глаголы часто обозначают действие, при мысли о котором в нашем сознании возникает определённый предмет (орудие), необходимый для этого действия. Существительные в значении орудия обработки встречаются при глаголах, обозначающих следующие действия:

- обработку предмета при помощи ударов: **den Treppenläufer mit einem Teppichklopper ausklopfen; Eiweiß mit einer Gabel schlagen;**
- обработку путём трения, натирания: **Edelsteine mit einem Werkzeug schleifen; Holz mit Glaspapier polieren;**
- обработку путем извлечения, удаления: **Getreide mit einer Windfege worfeln; das Fett mit einer Bürste von den Kacheln schrubben;**
- обработку путем разрушения физической структуры объекта: **Das Feld mit einem Traktor eggen; Kohl mit einem Messer schneiden;**

- обработку путём срезания, разрезания: **die Barthaare mit einem Rasiergerät rasieren; die Haare mit einer Schere schneiden;**
- обработку путем надавливания на что-либо: **Hemden mit einem Bügeleisen plätten; Stahl mit einer Walze glätten;**
- обработку при помощи иголки и нитки: **die Decke mit Perlen besticken; den Mantel mit Pelz verbrümen;**
- обработку путём приведения предмета в движение: **Schrauben mit einer Maschine drehen; Creme mit einem Mixer schlagen.**

Среди глаголов, обозначающих обработку какого-либо предмета с помощью орудия, выделяются глаголы-инструментативы. В.Г. Гак называет такие глаголы инструментальными, обозначающими действие, совершающееся с помощью какого-либо инструмента⁸⁶. Инструмент, таким образом, является как бы продолжением действия. Отличительной чертой инструментативов является то, что эти глаголы своей корневой морфемой однозначно называют предмет-инструмент, посредством которого выполняется действие. Это подтверждается возможностью следующей замены: **eggen — mit einer Egge bearbeiten; feilen – mit einer Feile bearbeiten; harken – mit einer Harke bearbeiten, hobeln – mit einem Hobel bearbeiten.**

В данных случаях позиция, обозначающая орудие обработки, эксплицирована основой глагола: **an einer Skulptur meißeln - eine Skulptur mit dem Meißel bearbeiten.** Основная часть глаголов-инструментативов относится к специальной лексике: **walzen, facetieren, fräsen, feilen,**

Третья позиция может иметь значение места или способа обработки и выражается существительным в дательном падеже с предлогами **in, auf.** Место обработки чаще указывается при глаголах, обозначающих термическую обработку продуктов питания: **einen Fisch auf dem Grill rösten; den Kuchen im Backofen backen** и т.д.; обработку одежды путём термического воздействия или погружения предмета обработки в раствор: **das Kleid auf dem Bügelbrett bügeln; das Taschentuch im Becken waschen; Hemden im Waschkessel kochen; die Leinenlaken in der Waschlauge einweichen.**

Иногда значение орудия обработки совмещается со значением места, например: **Sahne mit dem Mixer/im Mixer schlagen.**

Глаголы, имеющие дифференциальную сему "обрабатывать, пропуская через что-либо", употребляются с существительным в винительном падеже с предлогом **durch:** **Kartoffeln durch ein Sieb rühren/streichen; Kaffee durch ein Sieb gießen; den Anzug durch den Mull dämpfen; Erbsen durch ein Sieb streichen/passieren.**

В ряде случаев, в третьей прилагательной позиции отмечены вещественные существительные, указывающие на средство обработки и стоящие в форме дательного падежа с предлогом **mit.** Они, как правило, употребляются с производными глаголами с неотделяемой приставкой **be-**, которые могут иметь следующие значения: обрабатывать, покрывая поверхность чем-либо; пропитывать каким-либо раствором; обрабатывать путём воздействия химическими веществами; обрабатывать путём трения, натирания: **die Wäsche mit klarem Wasser durchspülen; Brot mit Marmelade bestreichen; Brot mit Butter beschmieren.** При соответствующих базисных глаголах данную позицию занимают существительные в винительном падеже, обозначающие предмет, подлежащий покрытию или пропитке, предлог **auf** указывает направление действия. Ср.: **Honig aufs Brot streichen/schmieren – das Brot mit Honig bestreichen/ beschmieren.**

В ряде случаев при глаголах обработки релевантной является обстоятельственная позиция. Её употребление, как правило, обусловлено определённой коммуникативной задачей: **Schmier die Butter nicht so dick!**

Исследование глаголов со значением обработки в парадигматическом и синтагматическом плане позволяет сделать вывод о следующей закономерности: чем ярче семантический признак выражен на парадигматическом уровне, тем реже он выражается специальным компонентом в окружении глагола, например: **betonieren (die Straße, den Keller – mit einem Belag aus Beton versehen), ölen (den Fußboden, das Fahrrad- mit Schmieröl versehen).** Иначе появля-

⁸⁶Гак, 1976, с. 73-92.

ется дублирование смысла, как, например, в предложении ***Sie hat die Haare mit roter Farbe gefärbt.** вместо **Sie hat die Haare rot gefärbt.**

Одновременно один и тот же признак выражается на парадигматическом и синтагматическом уровнях только для того, чтобы передать какие-то дополнительные оттенки мысли, например: **die Haare mit leicht abwaschbarer Farbe färben.** Именно поэтому глаголы обработки очень редко в одной фразе полностью реализуют свою валентность.

Таким образом, синтагматический анализ имеет большое значение при изучении глаголов обработки в современном немецком языке, так как правильное употребление данных глаголов зависит не только от знания их значений, но и от знания возможностей их сочетаемости в высказывании.

Литература

АПРЕСЯН, Ю. Д. *Дистрибутивный анализ значений и структурные семантические поля*//Лексикографический сборник. Москва: Наука, 1986. Вып. 5. С. 23-27 [=Апресян, 1986].

АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф. *Спорные проблемы семантики.* Волгоград: Перемена, 1999 [=Алефиренко, 1999].

ГАК, В. Г. *К диалектике семантических отношений в языке // Принципы и методы семантических исследований.* Москва: Наука, 1976. С. 73-92 [=Гак, 1976].

ШМЕЛЁВ, Д. Н. *Проблемы семантического анализа лексики.* Москва: Наука, 1973 [=Шмелёв, 1973].

СТИЛИСТИКО-ЯЗЫКОВЫЕ АСПЕКТЫ
В ЭСТЕТИКЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТВОРЧЕСТВА
ВО ВЗАИМОСВЯЗИ С ФИЛОСОФСКИМИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИМИ
ТЕОРИЯМИ (Ф. ШЕЛЛИНГ, Э.Т.А. ГОФМАН, Ф. НИЦШЕ, З. ФРЕЙД)

Екатерина НИКУЛЧА,
преподаватель,

Бельцкий государственный университет им. А. Руссо,
Республика Молдова

STYLISTIC AND LINGUISTIC ASPECTS IN AESTHETICS
OF ARTISTIC CREATION IN CONNECTION
WITH PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL THEORIES
(F. SCHELLING, E.T.A. HOFFMANN, F. NIETZSCHE, Z. FREUD)

Ecaterina NICULCEA,
Lecturer,

“Alec Russo” State University of Bălți,
Republic of Moldova

Abstract

Fantasy in the works of E.T.A. Hoffmann, one of the greatest German writers of the 19th century, was influenced by F. Schelling's philosophical theories. However his novels and fairy tales influenced the psychoanalysis of S. Freud and the creation of F. Nietzsche. This idea gives us the possibility to understand profoundly the peculiarities of fantasy from the point of view of temporality. This refers not only to E.T.A. Hoffmann, but also to other fantasy-writers. The penetration of reality into the world of fantasy and viceversa, that is realised at different levels including the temporal one makes time pass slower, quicker or leads to its complete stop. These are indicators that the world of the main character is deregulated, that the character is situated between two worlds, the real and unreal ones, and he/she is ready to pass the barrier between them. But the main character, the enthusiast, is in the state of mood that doesn't help him to understand the situation. That's why the events develop in both worlds simultaneously. The presense of the enthusiast in the works of E.T.A. Hoffmann is the deep mark of F. Schelling's philosophy. The psychological state of the main character was minutiously studied and described by the great Austrian psychoanalitic S. Freud. During its development philosophy used E.T.A. Hoffmann's literal experience as well as that of the philosophers from the prvious periods and became a form of sythesis in the phylosophical heritage of F. Nietzsche.

Rezumat

Fantasticul în opera lui E.T.A. Hoffmann, unul dintre cei mai de văzã scriitori germani ai secolului al XIX-lea, este explicat frecvent prin prisma influenței teoriilor filozofice ale lui F. Schelling. Creația lui E.T.A. Hoffmann, la rândul ei, și-a lăsat amprenta asupra psihanalizei lui S. Freud și filozofiei lui F. Nietzsche. Aceste influențe condiționează anumite particularități ale fantasticului la nivelul temporalității nu doar în cazul lui E.T.A. Hoffmann, ci și în cazul altor scriitori-fantaști. O penetrare a realității cu fantasticul la diferite niveluri, inclusiv la cel temporar, permite comprimarea, dilatarea și suspendarea absolută a timpului. Modificările temporale constituie faptul, că lumea eroului este dezechilibrată, că el se află între două lumi, una fantastică și alta reală, fiind pregătit să le transgreseze. În același timp, eroul, un entuziast, se găsește în starea de delir, care nu-i permite să conștientizeze situația. Din acest motiv, acțiunea se petrece concomitent în două planuri: în realitate și în lumea imaginară. Apariția entuziastului în creația lui E.T.A. Hoffmann poate fi explicată prin influența filozofiei lui F. Schelling. Starea psihică a entuziastului a fost amănunțit studiată și descrisă de psihanaliticul austriac S. Freud. Romantismul hoffmannian și filozofia epocilor precedente au fost sintetizate și valorificate în opera filozofică a lui F. Nietzsche.

Ф

антастическое начало — одно из основных составляющих художественной эстетики великого немецкого романтика Э.Т.А. Гофмана. Возникает вопрос: как описать природу фантастического с учетом того новаторского направления, которое придал ему Э.Т.А. Гофман?

Понятия «фантастики» и «фантастического», рассматриваемые только с литературоведческих позиций, остаются по своей сути нераскрытыми: одностороннее изучение не может раскрыть суть явлений. Многогранность этих сложных понятий пытались проанализировать ученые, логики, философы, педагоги, психоаналитики и психологи. Каждая наука находила в них важные для нее свойства, выделяя их из множества других феноменов. Лишь синтез

всех вычлененных особенностей позволит правильно охарактеризовать и понять их сущность, заключенную в совокупности всех аспектов.

Фантастическое как эстетическая категория возникло еще в древности. Письменные источники, донесшие до наших дней мифы и библейские тексты, возникли в глубочайшей древности и, казалось бы, должны были бы быть «скрыты от нас покровом молчания и забвения»⁸⁷. Но такое возможно лишь с текстами, утратившими свое значение, т.е. мифами. Священное писание остается столь же значимым, как и на раннем этапе зарождения христианства. Закономерен вывод: христианская религия не является подвидом мифа, а представляет собой совершенно отличное по своему функционированию начало.

По-иному трактуется мифология и христианство в эпоху романтизма. Философские концепции И. Канта, И.Г. Фихте, Ф.В. Шеллинга сыграли значительную роль в становлении мировоззрения немецких писателей-романтиков. В «Системе трансцендентального идеализма», в мюнхенской речи «Об отношении изобразительных искусств к природе» и «Философии искусства» Ф.В. Шеллинг разрабатывает основные эстетические проблемы, связанные с определением мифологии и христианства, породивших столь разнообразные формы искусства. Выделим те положения философской теории Ф.В. Шеллинга, которые были восприняты и развиты в творчестве Э.Т.А. Гофмана.

Сопоставляя представления о мифе, господствующие в античное время и в эпоху христианства, Ф. Шеллинг приходит к выводу, что христианству свойственны определенные черты мифологии, а значит, к нему применимо понятие «мифология христианства»⁸⁸. Философ объясняет введенный им термин следующим образом: «чудесное в историческом отношении есть единственный мифологический материал христианства. От истории Христа и апостолов оно распространяется в нисходящем направлении через легенду, через историю мучеников и святых вплоть до романтически чудесного, вспыхнувшего при соприкосновении христианства с доблестью»⁸⁹. Развивая в дальнейшем эту мысль, Ф. Шеллинг указывает на особенность историй святых, которые являются в то же время и историей самого неба, и «даже истории королей вплетены в эту всеобщую историю божьего царства»⁹⁰, чем и объясняется, что «только с этой стороны христианство оформилось в мифологию»⁹¹.

Проникновение элементов мифологического мировоззрения в христианское указывает на их взаимодействие, и даже, в определенной мере, на их генетическое родство. Выявление сходных признаков языческого и христианского миропредставлений и миропонимания приводит к установлению четко сформулированных границ между ними.

Специфика христианства заключается, согласно выводам философа, в «абсолютном перевесе идеального над реальным, духовного над телесным»⁹². Наиболее яркое выражение этого принципа представляет собой магия, поскольку с ней связано заклинание и колдовство. Всякое воздействие вещей друг на друга и действия природы без посредства предустановленной гармонии, а «посредством абсолютного тождества всех предметов» будет называться магическим⁹³.

Другая «глубинная» сторона христианства заключается в высшей религиозности, нашедшей выражение в христианском мистицизме. Мистика, по Ф. Шеллингу, «сама есть лишь внутренний свет, внутреннее созерцание» и поэтому «сродни чистейшей и прекраснейшей морали»⁹⁴, таким образом, осуществляется связь между духовными и нравственными мирами.

Анализируя в первой части «Философия искусства» основные характеристики искусства, его конструирование, материю искусства и формы искусства, философ переходит к детальному разбору различных форм искусства, их особенностей и путей взаимодействия, в основе ко-

⁸⁷Афасижев, 1971, с. 236.

⁸⁸Шеллинг, 1966, с. 129.

⁸⁹*idem*, с. 141.

⁹⁰*ibidem*.

⁹¹*ibidem*.

⁹²Шеллинг, 1966, с. 152.

⁹³*ibidem*.

⁹⁴*idem*, с. 145.

торых заложено не только противопоставление реального и идеального ряда, но и присутствие наиболее характерных для мифологии и христианской религии признаков.

Подобными отношениями определяются также музыка, архитектура, миф, трагедия, комедия, героический эпос и роман.

Раскрытие сущности романа как одного из ведущих художественных жанров определило эстетические позиции Э.Т.А. Гофмана, его интерес к роману как возможности наиболее полного воплощения жизненных конфликтов, интеллектуального, эмоционального осмысления мира.

Трактовка романа, данная Ф. Шеллингом, необычна и своеобразна. Он начинает свое исследование от истоков романа, с момента его возникновения. Индивидууму следовало бы выступить в построении романа «как средство» и вложить «итог целой жизни и духа в те вымыслы, которые чем они выше, тем в большей степени приобретают силу мифологии»⁹⁵. Таким предстает путь становления романа, в котором сочетаются объективные и субъективные стороны.

По мнению философа, роман как жанр может «приблизиться к эпосу» «лишь благодаря форме изложения», в то время как ограниченность «предметом своего изображения»⁹⁶ приближает его к драме, т.е. роман — это «соединение эпоса с драмой, ... в том смысле, что он объединяет в себе свойства обоих жанров»⁹⁷.

Данное положение рассматривается и в другом отношении, при объяснении прозаической формы жанра: стихотворная форма подразумевает высшую степень субъективизма, т.е. «скорее есть творчество поэта, чем форма изображаемого предмета»⁹⁸. Роман же «должен в форме изложения добиваться объективности эпоса»⁹⁹, для чего повествовательная форма и будет наиболее уместной.

Сочетание формального аспекта романа с его семантическим наполнением также играет немаловажную роль для формирования концепции. Главный герой романа «обладает скорее символическим, нежели личным характером»¹⁰⁰: он представляет собой не какое-то одно абстрактное, вырванное из исторического, социального, культурного контекста лицо, а создает образ, характерный для всей эпохи: «он стал коллективным именем, перевязью вокруг целого снопа», как образно пишет о нем автор.

Положение, выдвинутое по отношению к главному персонажу, переносится и на все произведение: «Роман должен быть зеркалом мира, по меньшей мере зеркалом своего века»¹⁰¹. Ф. Шеллинг расширил предложенный еще Аристотелем в «Поэтике» принцип подражания действительности. В понимании немецкого философа отражение «своего века» значительно сузило бы рамки романа: сохранение и развитие эпического аспекта возможно лишь при отображении «бесконечного, как такового, в конечном»¹⁰², т.е. отражении действительности в романе.

Другая функция романа связана с процессами мышления и восприятия: роман «должен склонять к ясному спокойному созерцанию и вызывать ко всему участие»¹⁰³, что может быть реализовано, если «каждое слово»¹⁰⁴ будет носить значимую смысловую нагрузку. С другой стороны, роман, вызывая участие читателя ко всему, тем самым апеллирует к его чувствам, его чувственному восприятию происходящего в романе, а через него и мира, во всей комплексной полноте.

В романе важно изображение страсти. Страсть — чувство, достигшее апогея своего выражения, может принять форму предельного трагизма или комизма. При этом писатель, дол-

⁹⁵Шеллинг, 1966, с. 380.

⁹⁶*ibidem*.

⁹⁷*ibidem*.

⁹⁸*ibidem*.

⁹⁹Шеллинг, 1966, с. 381.

¹⁰⁰*idem*, с. 382.

¹⁰¹*ibidem*.

¹⁰²Шеллинг, 1966, с. 130.

¹⁰³Шеллинг, 1966, с. 382.

¹⁰⁴Шеллинг, 1966, с. 383.

жен оставаться безучастным, непредвзятым, холодно-трезвым повествователем, «не задетым ни тем, ни другим»¹⁰⁵ настроением.

Обосновав выбор выявленных функций романа, Ф. Шеллинг переходит к анализу основных движущих сил романа. Он допускает введение случайного в сюжетную канву произведения, а вместе с ней введение неожиданности и осложнения. При этом «не все должно решаться случайностью, ибо в противном случае место подлинной картины жизни займет причудливый, односторонний принцип»¹⁰⁶. Но односторонней будет картина жизни, если «принцип судьбы»¹⁰⁷, присутствующий, по Ф. Шеллингу, эпосу, станет доминирующим в романе. Избежать подобного сужения значения можно, если случайность и решительный, сильный характер героя, совершенный «как в добре, так и во зле»¹⁰⁸, будут добавлять, углублять свои черты и взаимодействовать друг с другом, а, следовательно, адекватно отображать действительность. Форма реализации данного положения полностью зависит от личностных качеств писателя и силы его таланта.

Специфика романа обуславливается последовательностью событий или «разделением событий». Если события не нагромождаются друг на друга, не теснят и не торопят друг друга, то «замысел раскрывается во всем своем великолепии»¹⁰⁹, все эпизоды являются частями целого и тесно связаны с ним.

Особую роль играет новелла, которую можно рассматривать и как часть романа. Она повествует о частном эпизоде, органически связанном с основным действием. Новелла — это «рассказ, служащий для символического изображения субъективного состояния или одной частной истины, одного своеобразного чувства»¹¹⁰. Так, в новелле сочетается объективное, выраженное одним вычлененным из цельной цепи событием, с субъективным — переживаниями и чувствами, подчеркивающими ее лирическую направленность.

Зародившаяся в эпоху Возрождения, новелла снова становится наряду с романом одним из наиболее распространенных жанров в эпоху романтизма. В период раннего и позднего романтизма многие писатели-прозаики (Л. Тик, Г. фон Клейст, Э.Т.А. Гофман, П. Мэриме, а также ранний Н.В. Гоголь) обращались к этой форме, ведь в их понимании она — «есть роман»¹¹¹, отличающийся от него лишь наличием ярко выраженного чувственного элемента.

Заметим, что в современном литературоведении близость новеллы к роману не подвергается сомнению, но также подчеркивается ее родство с драмой.

Роман, согласно теории Ф. Шеллинга, образует одно целое, которое имеет некое легкое ядро-средоточие, «которое ничего не поглощает и всемогуще вовлекает в свой поток»¹¹², включая действие, представленное какой-либо новеллой, именно таким образом происходит развитие сюжетных линий и действия романа.

В рассуждениях о природе романа и его свойствах Ф. Шеллинг переходит от образа «поэта» к предмету изображения романа и его генетической близости с эпосом и драмой, при этом называя повествовательную форму наиболее уместной для романа. Философ указывает на символический характер исследуемого жанра и на его функции: отражение мира и пробуждение сильных чувств, страстей, постепенно подготовленных структурой романа, последовательностью событий. И не в последнюю очередь выделяет особый эпизод, вкрапленный в роман, как один из его конструктивных элементов — новеллу, которая вовлекается ядром романа в свой сильный поток.

Выявленные особенности романа относятся к его различным планам и формируют его как единство. Подводя итог анализу понятия романа, Ф. Шеллинг рассматривает его с двух противоположных, но в то же время единых позиций: с одной стороны, он подчеркивает,

¹⁰⁵*ibidem*

¹⁰⁶*ibidem*.

¹⁰⁷*ibidem*.

¹⁰⁸Шеллинг, 1966, с. 382.

¹⁰⁹*idem*, с. 384.

¹¹⁰Шеллинг, 1966, с. 384.

¹¹¹*ibidem*.

¹¹²Шеллинг, 1966, с. 383.

что роман «не должен быть... ни наглядной схемой добродетелей и пороков, ни психологическим препаратом отдельной человеческой души, словно приготовленным для кунсткамеры. Не следует, чтобы некая разрушительная страсть нас встречала у порога, влекла за собой по всем своим этапам и покидала оглушенного читателя в конце пути»¹¹³. С другой стороны, он утверждает, что «роман должен быть зеркалом общего хода человеческих дел и жизни, а потому не может быть частной картиной нравов, в которой мы никогда не выйдем за пределы узкого горизонта социальных отношений хотя бы крупнейшего города или за пределы одного народа с ограниченностью его быта, не говоря уже о бесконечном ряде худших ступеней с еще более низким уровнем отношений»¹¹⁴.

Противопоставляя, сравнивая и сочетая в одной дефиниции, каким «не должен быть» и каким «должен быть» роман, философ применяет диалектический метод для его раскрытия и в сжатой форме называет его отличительные черты как жанра (дифференциальные признаки).

Но представление об этой большой форме эпического жанра было бы неполным, если бы Ф. Шеллинг не признал значение иронии в романах. Именно ее субъективная, исходящая от автора природа отделяется от него и переходит в область объективного, в частности, по отношению к герою: «ирония — единственная форма, в которой то, что исходит или должно исходить от субъекта, самым определенным образом от него отделяется и объективируется»¹¹⁵, что важно для характеристики персонажей.

Противоположности, на которых основан роман, должны быть использованы «в целях иронии»¹¹⁶. Являясь зеркалом мира, роман должен воспроизводить обобщенную действительность¹¹⁷, чтобы она могла стать «предметом иронии и какого-нибудь представления»¹¹⁸.

Значение иронии для структуры романа достигло своей наивысшей точки в произведениях немецких писателей, представителей прежде всего раннего романтизма. Наиболее яркого выражения она достигла в так называемой «романтической иронии», понимаемой современниками как возвышение над собственными слабостями и неспособностями, возникшими из несентиментального, отрицающего понимания непреодолимого раскола между идеалом и действительностью, ожидаемым и результатом¹¹⁹, т.е. как противоречие между объективным и идеальным мирами.

Один из теоретиков романтизма и одновременно писатель Ф. Шлегель охарактеризовал иронию следующим образом: «В иронии все должно быть шуткой, и все должно быть всерьез, все простодушно-откровенным и все глубоко притворным. Она возникает, когда соединяются чутье к искусству жизни и научный дух, когда совпадают друг с другом и законченная философия природы, и законченная философия искусства. В ней содержится и она вызывает в нас чувство неразрешимого противоречия между безусловным и обусловленным, чувство невозможности и необходимости всей полноты высказывания. Она есть самая свободная из всех вольностей, так как благодаря ей человек способен возвыситься над самим собой, и в то же время ей присуща всяческая закономерность, так как она безусловно необходима»¹²⁰.

Теоретические воззрения на роман как важнейший вид литературы, разработанный немецкими философами Ф. Шеллингом и Ф. Шлегелем сразу же были восприняты немецкими писателями-романтиками. Осуществлялась связь между философией и литературой, представлявшей собой синтез разноплановых искусств — музыки, живописи и литературы. Философские теории нашли свое воплощение в литературных произведениях романтиков.

¹¹³Шеллинг, 1966, с. 385.

¹¹⁴*ibidem*.

¹¹⁵*idem*, с. 382.

¹¹⁶*idem*, с. 383.

¹¹⁷*idem*, с. 384.

¹¹⁸*ibidem*.

¹¹⁹Wilpert, 2001, S. 381.

¹²⁰Шеллинг, 1966, с. 24.

Положения теории Ф. Шеллинга, подчеркивающие взаимосвязь между мифологией и философией христианства, в сочетании с нравственными категориями, оказали сильное влияние на творчество немецких романтиков. Становление взглядов Э.Т.А. Гофмана, известного прежде всего как автора фантастических произведений, происходило на основе его учения.

Художественные приемы Э.Т.А. Гофмана, сложные многоплановые образы и запутанный сюжет, сформировавшиеся под влиянием теорий Ф. Шеллинга, сочетаясь с едкой иронией, поражали своей неповторимостью, неожиданностью, новизной и остротой восприятия окружающего мира. Творчество Э.Т.А. Гофмана нашло многочисленных последователей и среди литераторов за пределами Германии. Среди них были Н.В. Гоголь, М.А. Булгаков.

Фантастика, охватывающая мифологические проявления, сказочные элементы, мистику как компонент религии, впервые трактовалась немецким писателем как антипод объективной действительности, раскрывала новые, более широкие возможности для изображения мира и в свою очередь становилась объектом исследования для других наук.

Эстетически воплощенное в творчестве Э.Т.А. Гофмана понимание фантастического оказало влияние на формирование философской теории Ф. Ницше и психоанализ З. Фрейда.

Сильное влияние на становление современных взглядов на мифологию оказал труд Ф. Ницше «Рождение трагедии, или Эллинство и пессимизм» („**Die Geburt der Tragödie oder Griechentum und Pessimismus**“), в котором философ рассматривает не только происхождение трагедии, но и размышляет о греческой культуре, апеллируя при этом к мифологии: здесь заложены те основы, которые привели эллинскую культуру к расцвету.

Культ олимпийских богов образует стержень греческой веры и религии. Каждый бог является олицетворением какого-либо природного, психологического, социального или культурного феномена. Так, бог Аполлон почитался древними греками, как покровитель искусств, в то время как в честь бога Диониса — бога виноградарства и виноделия проводились празднества, такие как вакханалии и древние магические обряды переодевания, от которых берет начало греческий театр.

Переосмысливая функциональное значение античных божеств, Ф. Ницше делает их основополагающими образами своей концепции: Аполлон становится покровителем искусства пластических образов, получавших «возвышеннейшее» выражение, тогда как Дионис связывался с непластическим искусством музыки. Борьба противопоставляемых «стремлений»¹²¹ приводит, в конечном счете, к рождению «столь же дионисийского, сколь и аполлонического произведения искусства—античной трагедии»¹²², сочетающей как возвышенное, так и «поднимающееся из недр человека» чувство¹²³.

Уже в первой главе «Рождение трагедии из духа музыки. Предисловие к Рихарду Вагнеру» философ вводит два базовых для его теории понятия аполлоническое и дионисийское искусства, каждое из которых резко отличается от другого, но при этом всегда «действует рядом одно с другим»¹²⁴.

Но выявление двух основ искусства еще не дает ключа для понимания фантастического начала. Наиболее значимы дальнейшие рассуждения о разъединенных мирах «сновидения» и «опьянения», которые представляются как отличительные признаки аполлонического и дионисийского искусства. Именно эти разъединенные миры являются обязательными предпосылками для возникновения как искусства, так и поэзии.

Сновидения, сны определяются «иллюзорностью», посредством которой человек готовится к жизни, так как перед ним предстает «все страшное, смутное, печальное, мрачное, внезапные препятствия, несчастные случаи, боязливые ожидания»¹²⁵. Эти ощущения, благодаря их яркости и четкости, как подчеркивает Ф. Ницше, не воспринимаются как иллюзорные. Они

¹²¹Ницше, 1990, с. 59.

¹²²*ibidem*.

¹²³*idem*, с. 61.

¹²⁴Ницше, 1990, с. 59.

¹²⁵*idem*, с. 60.

подчиняются Аполлону, царящему «над иллюзорным блеском красоты во внутреннем мире фантазии»¹²⁶.

Следовательно, сон, грезы — еще одна характерная черта фантазии, а вместе с ней и фантастики. В случае, который рассматривает философ, сон есть проявление внутренней, духовной деятельности человека, порожденной образами объективной реальности и вызывающей в нем сильный эмоциональный подъем.

Понятие «внутренний мир» еще сильнее подчеркивает раздвоение мира на внутренний и внешний. Данная бинарная система устройства мира у менее устойчивой личности может принять форму психологического заболевания, о котором пишет Ф. Ницше.

Заметим: персонажи художественных произведений Э.Т.А. Гофмана, Н.В. Гоголя и М.А. Булгакова зачастую страдают от подобной двойственности их существования: два плана (реальный и ирреальный) перемежаются и приводят к «витанию в облаках» как наиболее слабой стадии помутнения рассудка, а чаще к полному и болезненно протекающему помешательству и безумию, усиливающимся от резких отличий между миром воображения и действительностью.

Другая художественная сила — дионисийское опьянение, которое таится глубоко в природе и человеке. Опьянение, рассматриваемое философом, вызывается под влиянием наркотического напитка. О подобного рода таинствах сохранились свидетельства—гимны первобытных людей и народов.

Влияние дионисийского забвения прослеживается и в христианском средневековом культе, в плясках св. Иоанна и св. Витта. Отрешение, достигаемое участниками действ, будит в человеке «нечто сверхприродное»¹²⁷ и «скорее стремится уничтожить индивид и освободить его мистическим ощущением единства»¹²⁸, т.е. сделать его восприимчивым к фантастическому.

Исследуя путь становления трагедии в ее связи с музыкой, Ф. Ницше стремится установить взаимосвязь между культурой древних греков, их волей и представлениями о мире. Отправной точкой в этом случае послужили мифы, тематическое содержание которых включает сны, грезы, опьянение, т.е. различные формы забвения, характеризующиеся присутствием мистического элемента как одним из проявлений фантастического. Подобное понимание конструктивных элементов фантастического нашло отражение в художественной литературе XX века.

На современном этапе развития философия не прекращает заниматься изучением природы фантастического и мифами как одним из его проявлений. Но сфера научных интересов расширилась, вследствие чего одни и те же феномены становятся объектом исследования самых разнообразных наук.

Основанная в начале XX века австрийским психологом З. Фрейдом, теория психоанализа помогает проникнуть в глубины душевной деятельности человека и таким образом понять сущность творческой деятельности поэта, писателя, человека искусства. Вышедшие в прошлом веке работы психоаналитика раскрывают суть поставленной им перед собой цели. Из всех наиболее известных книг ученого выделяем статьи «Поэт и фантазия» («*Der Dichter und das Phantasieren*») (1908) и «Леонардо да Винчи» (1910). В центре внимания З. Фрейда находится человек-творящий и процесс его умственной созидательной деятельности.

Немецкому «*Phantasieren*» в русском языке соответствует не слово «фантазия», а «фантазирование», сам процесс, который полнее раскрывает содержание понятия, выдвинутого психоаналитиком. Процесс фантазирования подразумевает отдаление от реальности, выход за ее рамки с сохранением четких границ между действительностью и миром фантазии («*Fantasiewelt*»)¹²⁹.

¹²⁶*ibidem*.

¹²⁷*idem*, с. 62.

¹²⁸*idem*, с. 63.

¹²⁹*Texte zur Theorie*, 2000, с. 36.

Двойственность мира характерна для многих, если не для всех писателей, но лишь в творчестве некоторых из них она становится единством мира реальности и мира фантазии (у Э.Т.А. Гофмана, Н.В. Гоголя, Ф. Кафки, Э.А. По, М.А. Булгакова).

В своей более поздней работе З.Фрейд исследует механизм творчества Леонардо да Винчи, наиболее разностороннем художнике эпохи Возрождения. Разработанные психоаналитиком «комплекс Электры» и «комплекс Эдипа», впервые упоминаемые в его труде «Толкование снов» («**Die Traumdeutung**»), накладываются на творческий путь художника.

Выбор названия комплексов неслучаен: образы царя Эдипа и царевны Микен Электры заимствованы из древнегреческой мифологии. Сильная привязанность дочери к отцу и сына к матери, отраженные в сюжетной канве мифов, полностью соответствовали новой трактовке античного мотива. Подобное переосмысление подчеркивает «вневременность» общечеловеческой проблематики и межчеловеческих отношений.

Познание механизмов творчества, толкование сновидений и изучение сексуальной энергии «либидо» привели ученого к постановке вопроса о природе фантастического, его происхождении, свойствах и функциях. В статье «Поэт и фантазия» З. Фрейд в сжатой форме раскрывает основные постулаты своей теории.

Фантазирование, согласно этой теории, заменяет взрослым детские игры и позволяет им в мире фантазии реализовать все то, чего они лишены в действительности. Поэт, писатель, художник и другие творческие личности поступают так же, как и занятые игрой дети, они создают свой мир — мир фантазии. «Из нереальности поэтического мира результируют очень важные последствия для художественной техники, так как многое, что не могло бы доставить удовольствия, способно на это в игре фантазии, многие по своей сути мучительные волнения могут стать источником удовольствия для слушателя и зрителя поэта»¹³⁰.

Помимо эстетического аспекта, выявленного психоаналитиком, важно указать и на установленное им взаимоотношение сновидений и сказок, которые он причисляет к продуктам фантазии в книге «Толкование сновидений». Основываясь на данном здесь описании, приходим к выводу, что сон и сказка — два новых аспекта фантастического, связанных между собой психологической обусловленностью.

Важным параметром при характеристике фантастики является временной фактор, на который З. Фрейд обращает особое внимание. Он утверждает, что фантазия витает в художественном произведении одновременно в трех временных планах: в настоящем, прошлом и будущем. Данную схему можно отнести к художественному тексту и его автору: «сильное настоящее переживание будит в писателе старое воспоминание, большей частью, относящееся к детскому переживанию, исходному пункту желания, которое находит осуществление в произведении. В самом произведении можно увидеть как элементы нового порядка, так и старое воспоминание»¹³¹. Именно таким путем происходит синтез темпоральных характеристик в рамках одного произведения.

Подобное понимание временных закономерностей позволяет рассматривать литературные тексты писателей-фантастов с совершенно новых позиций. Взаимопроникновение реальности и мира фантазии осуществляется на разных уровнях, в том числе и во временном, следовательно, замедление, убыстрение или полная остановка времени являются указателями для читателя, сигнализирующими о раздвоении мира и переходе персонажа, пребывающего в таком состоянии, в реальный мир при абсолютном отрешении от событий, происходящих в действительности параллельно с действием в воображаемом мире.

Научный подход, основанный на методах, используемых в психологии, помогает в значительной мере углубить анализ художественного текста посредством проникновения в самые затаенные уголки души персонажа.

¹³⁰Афасижев, 1971, с. 36.

¹³¹*ibidem*.

Таким образом, можно утверждать следующее: творчество Э.Т.А. Гофмана, с одной стороны, в большой степени испытало влияние философских воззрений Ф. Шеллинга, с другой, обусловило выдвинутые позднейшей философией (Ф. Ницше) и психологией (З. Фрейд) положения о характере творческой личности, человека вообще, развиваемые в художественной литературе XX и XXI веков.

Литература

Texte zur Theorie der Autorschaft, hrsg. von F. Jannidis, G. Lauer, M. Martinez, S.Winko, Reklam jun. GmbH. Stuttgart, 2000 [=Texte zur Theorie, 2000].

WILPERT, G. von. **Sachwörterbuch der Literatur** // Gero von Wilpert.—8., verb. u. erw. Aufl. Stuttgart: Kröner, 2001 [=Wilpert, 2001].

АФАСИЖЕВ, М.Н. *Фрейдизм и буржуазное искусство*. Москва: Наука, 1971, [=Афасижев, 1971].

НИЦШЕ, Ф. *Сочинения в 2 т. Т.1. Литературные памятники* // Составление, редакция изд., вступ. ст. и примеч. К.А. Свасьяна. Перев. с немец, Москва: Мысль, 1990, [=Ницше, 1990].

ШЕЛЛИНГ, Ф. *Философия искусства*. Москва: Мысль, 1966 [=Шеллинг, 1966].

ENGLISH BETWEEN ENL AND ELF

Anca Mariana PEGULESCU,
Visiting Lecturer, Ph.D.,
University of Craiova,
Center of Drobeta-Turnu Severin, Romania,
English language Officer,
Ministry of Education, Research and Innovation of Romania

Abstract

Starting from English's international character and Widdowson's statement referring to no possible claim and 'custody' over this language, I have tried to underline a teacher of English as a modern language's position. The difference between L1 – English as a native language (ENL) and English as lingua franca (EFL) has led to some new aspects that implied a change of attitude as to the place ELF is allotted in the description alongside ENL. Teaching English as a modern language imposes a global vision of the process.

Rezumat

Profesorul de limbă trebuie să aleagă uneori între ceea ce se numește limba vorbitorilor nativi și engleza ca limbă străină. Dublu statut de limbă internațională și de lingua franca al limbii engleze pare să ducă la luări de poziție, la schimbări de mentalitate dar și la consecințe în planul dialectic. De aceea predarea-învățarea limbii engleze în zilele noastre impune o viziune globală a procesului.

1. Widdowson's statement on the "international" character of English as a language may not stir things up, unless we pay enough attention to the word "custody". Whatever meaning we can choose as referring to "custody", there are, at least, two terms that explain the role of a teacher arising from such a consequence: *to keep* and *to look after*.

On the other hand, the one who teaches English nowadays faces two main opposing positions regarding the role of the language: the use of English as an international language or the use of English as lingua franca. If English as lingua franca, is seen by the native speakers as a "national achievement", being very much convinced that they should "capitalise" on this "advantage", English as an international language has become independent of its origins.

The academia (as opposed to the domains of business and politics) accepts the latter view (English as an international language) as predominating the current discourse of English studies. Notions as multiculturalism, poly-models and pluricentrism favour "Englishes". Still, the language "English" is largely considered the prime knowledge base and reference point. English as its native speakers use it, either in the UK or in the US is the yardstick against which students' work is assessed (in essays, cultural studies or language proficiency examinations).

What is very striking, however, is that there is hardly any overt reflection about what is analysed in theory and what is done in practice¹³².

2. Until recently the only well-documented varieties of L₁ English were British and North American. The International Corpus of English (ICE) is described as "the first large-scale effort to study the development of English as a world language".

The paradox reveals what is happening widely in the world: research is favoured when notions of uniformity and conformity and extralinguistic treatments are coupled with assertions of appropriate pedagogy, local values and the importance of intercultural communications. The computer technology opens undreamt possibilities in language description. This brings us to the starting point discussion: we have an inverse relationship between perceived significance and relevance of English in the world at large and linguistic description.

What more and more voices seem to emphasize is the need of a complementary linguistic research. Such an attempt should be focused on the most extensive contemporary use of English

¹³²Seidlhofer, 2001, p. 43.

worldwide – English as *lingua franca* (ELF). The lack of such a descriptive reality leaves space to the only possible standard, English as a *native language* (ENL). ELF is regarded as a deviation from ENL and ELF speakers as deficient learners of ENL.

According to the researchers and at the same time practitioners of ELT, the attempt to provide a linguistic description of ELT implies:

Ø a change of attitude as to the place ELF is allotted in the description alongside ENL;

Ø a new corpus (the first target being spoken ELF).

The questions that arise from such a change will include the following:

- the most relied – upon and successfully employed grammatical constructions and lexical choices;
- aspects that contribute to smooth communications;
- factors that tend to lead to “ripples”, misunderstanding or communication breakdown;
- the degree of approximation proportional to communicative success;
- commonly used constructions, lexical items which are ungrammatical in Standard L₁ English but generally unproblematic in ELF communications.

The “portrait” or better said the profile of ELF as a viable means of communications may imply, on one hand, simplifications of L₁ English which could constitute systematic features of ELF, and, on the other hand, an index, of communicative redundancy (niceties of social behaviour associated with native-speaker models and identities). Approximation to native speaker norms and expectations not shared in ELF interaction leads to communication problems.

3. The implications for teaching English as ELF in Romania have therefore been huge. They meant a new curriculum designed, new textbooks and new attitudes towards teaching. Local established pedagogic criteria mingled with specific settings and specific purposes that imposed the remove from the syllabus of many time – consuming items.

Teachers of English became textbooks writers. They have been advised by professional British/American consultants that have taken into account Romanian tradition and etiquette, market forces, aesthetic arguments.

Positive perspectives could be left and taken advantages of. Even if there are not clear terminological distinctions between EFL and ENL, there are premises for providing the option of code switching between ENL and ELF. Non-native speakers of English will not have any more a borrowed identity but an identity of their own as international users of an international language.

Referințe

SEIDLHOFER, B. *Brave New English?* The European English Messenger. X/1, 2001. P. 42-48 [= Seidlhofer, 2001].

WIDDOWSON, H.G. *The Ownership of English*. TESOL Quarterly. No. 28/2, 1994. P. 377-389 [= Widdowson, 1994].

ARTICOLE/ARTICLES

SEMNIIFICAȚIILE LIMBAJULUI GESTUAL

Luminița HOARTĂ CĂRĂUȘU,
profesor, doctor în filologie,
Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, România

THE COMMUNICATIVE FUNCTIONS OF GESTURES

Luminița HOARTĂ CĂRĂUȘU,
Professor, Ph.D.,
"Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, Romania

Abstract

A general process corresponding to the development of systematic communicative codes, or linguistic development in terms of lexicalisation (and possibly also grammaticalisation) can be detected in the continuum for gesture types. The gradual replacement of speech with gesture influences both the form and communicative functions of gestures. In the absence of speech, gestures tend to develop standardised forms and more abstract meanings. Just as speech is seen as a physiological event based on articulatory gestures, so the performance of gestures depends on articulators and a place of articulation, the articulators being the hand(s) and arm(s), and the place of articulation being gesture space.

Rezumat

Studiul de față tratează problema comunicării gestuale, insistând asupra importanței sinergologiei, știința ce se ocupă cu semnificația gesturilor pe care le facem inconștient – un limbaj complex, o componentă importantă a personalității umane. Sinergologia este un instrument de lectură cu ajutorul căruia trăirile locutorului sunt descifrate pornind de la mișcările sale corporale. Limbajul trupului vizează semnalele non-verbale pe care le transmitem, intenționat sau nu, și care au, pe lângă funcția de comunicare, și funcția de a susține sau de a contrazice limbajul verbal.

Cea mai mare parte din ceea ce comunicăm se transmite pe cale non-verbală și, din acest motiv, ar trebui să acordăm atenție sporită manierei în care comunicăm prin limbajul trupului.

1. Introducere

Omul este rareori conștient de faptul că „mișcările și gesturile sale pot transmite o anumită poveste, în timp ce vocea sa poate spune cu totul altceva”¹³³.

Unii cercetători¹³⁴ au observat că „anumite culturi valorizează gestul, în vreme ce altele propun disimularea acestuia. În cultura mediteraneană, gestică devine o componentă puternică a personalității. În cultura anglo-saxonă, ea este mult mai discretă, în ideea că excesele gestuale, considerate impudice, ar aduce daune rectitudinii temperamentului”. În acest sens, se consideră că „două tipuri de gesturi coabitează: gesturile care corespund unei intenții particulare și gesturile făcute neintenționat”, fiind evident faptul că „atunci când sunt expresia unei nevoi, gesturile sunt considerate a fi intenționate”, iar în situațiile în care ne implicăm atitudinal, „mâinile se plimbă și se așază pe corp, fără o intenție clară sau explicită, fiind așadar canalul prin intermediul căruia omul își exprimă gândurile fără a scoate nici un cuvânt”¹³⁵.

¹³³Pease, 1993, p. 13.

¹³⁴Turchet, 2005, p. 56.

¹³⁵Turchet, 2005, p. 56-57.

Alți cercetători¹³⁶ sunt de părere că gesturile reprezintă „*indicatori comportamentali autonomi*”, care, nefiind intenționați, indică adevăratele sentimente ale vorbitorului. Ei sunt „rareori observați de persoanele care îi produc sau de cele care îi văd”¹³⁷. Pe de altă parte, se consideră că lucrurile nu stau neapărat la fel și cu „*indicatorii comportamentali conecși*”, care „sunt legați de o anumită activitate”: de exemplu, când două persoane sunt prezentate, faptul că dau mâna nu spune la fel de mult ca *felul* în care o fac, „cât de strâns apucă mâna celuilalt, cum își orientează palma, cât entuziasm arată, cât de mult încearcă să domine, cuvintele pe care le folosesc pentru a se saluta – toate acestea sunt indicatori comportamentali conecși”¹³⁸.

S-a observat¹³⁹ că un alt remarcabil mijloc de comunicare, în afara celui în care oamenii își exprimă gândurile și sentimentele prin cuvinte, este cel care funcționează fără să fie rostit vreun cuvânt. Astfel, limbajul trupului se referă la „semnalele non-verbale pe care le transmitem sau le primim, intenționat sau nu”, iar „fiecare aspect al comunicării noastre față în față cu alte persoane este influențat de limbajul trupului; pe lângă funcția de comunicare pe care o au, semnalele non-verbale ne pot susține și chiar întări spusele, dar limbajul trupului nostru poate și să contrazică ceea ce spunem, uneori fără să ne dăm seama”¹⁴⁰.

Interesantă este și opinia potrivit căreia „în conversațiile în doi, componentul verbal este sub 35 la sută, comunicările non-verbale reprezentând peste 65 la sută”, considerându-se că „în timp ce comunicarea verbală este utilizată cu precădere pentru transmiterea informațiilor, canalul non-verbal este folosit pentru exprimarea atitudinii interpersonale, iar, în anumite cazuri, pentru a înlocui mesajele verbale”¹⁴¹.

Danielle Bouvet¹⁴², făcând o atentă analiză a limbilor gestuale, consideră că acestea sunt „limbi elaborate în interiorul comunităților care nu au utilizarea audiției”, limbile gestuale fiind „producătoare de „imagini”, în adevăratul sens al cuvântului, deoarece semnele lor sunt receptate vizual, această capacitate exersând o mare fascinație asupra celor care au descoperit asemenea limbi, modalitatea gestuală părându-li-se „modalitatea privilegiată pentru crearea unei limbi universale”¹⁴³. Aceeași autoare opinează că „fiecare limbă vocală sau gestuală este un sistem de semne în interiorul cărora experiența umană se analizează în mod diferit în fiecare comunitate”¹⁴⁴.

În mod istoric, gesturile au fost privite ca un limbaj în sine (Cicero, Quintilian), gesturile fiind văzute ca un limbaj universal. În mod tradițional, gesturile sunt privite ca fiind subordonate vorbirii sau guvernate de către aceasta. O altă opinie este cea care susține o oarecare interdependență între gest și vorbire, din această perspectivă, gesturile și vorbirea fiind considerate a fi o parte a intenției comunicative¹⁴⁵.

2. Gesturile și semnificația lor

În capitolul intitulat *Les catégories fonctionelles de la mimogestualité*, Jacques Cosnier¹⁴⁶ propune următoarea clasificare a gestualității:

1. *gestualitatea quasi-lingvistică*; acest tip de gestualitate consistă în „patern-uri mimogestuale quasi-lingvistice capabile să asigure o comunicare fără utilizarea cuvântului; ea poate coexista cu cuvântul pentru a-l ilustra sau a-l contrazice și poate fi cu ușurință tradusă într-un cuvânt sau o frază”. Un studiu semiologic al gestualității quasi-lingvistice a pus în evidență câteva dintre caracteristicile sale:

- Părțile corpului implicate în realizarea gesturilor quasi-lingvistice sunt variate, dar două dintre ele domină în frecvență: fața, pentru a indica conotațiile afective, mâinile și membrele

¹³⁶Collett, 2005, p. 11.

¹³⁷*idem*, p. 12.

¹³⁸*ibidem*.

¹³⁹Hartley, 2005, p. 11.

¹⁴⁰*ibidem*.

¹⁴¹Pease, 1993, p. 12-13.

¹⁴²Bouvet, 1997.

¹⁴³Bouvet, 1997, p. 7.

¹⁴⁴*ibidem*, p. 11.

¹⁴⁵Vezi în acest sens, Gullber, 1998, p. 61-62.

¹⁴⁶Cosnier et alii, 1982, p. 262.

superioare pentru informațiile „operatorii” (*informations opératoires*), dar, în cele mai multe cazuri, asistăm la o combinație a mai multor elemente.

- Iconicitatea este foarte variabilă: unele gesturi mimează acțiunea reprezentată (a dormi: capul înclinat pe două mâini unite), altele mimează o acțiune care simbolizează în mod convențional un concept („asta mă face să transpir”).

- Gesturile quasi-lingvistice pot suferi modificări de amplitudine, în funcție de subiecți și de intensitatea afectivă a comunicării. Emfaza va fi marcată prin augmentarea amplitudinii și prin repetarea gestului.

- Combinarea gesturilor quasi-lingvistice este, în general, redusă la asocieri care depășesc rareori două, trei gesturi (de exemplu, chemarea chelnerului dintr-o cafenea, căruia îi cerem să facă nota de plată).

Având în vedere semantica lor, J. Cosnier¹⁴⁷ clasifică gesturile quasi-lingvistice în:

a) gesturi expresive (mai ales cele ce țin de mimică) - 32 la sută;

b) gesturi conative (destinate influențării celuilalt) (exemple: stop, tăcere, veniți aici etc.) - 13 la sută;

c) gesturi fatice (ritualuri de contact, apeluri, gesturi deictice de interacțiune)¹⁴⁸ - 10 la sută;

d) operatorii care transmit o informație - 26 la sută;

e) injuriile - 17 la sută.

2. *gestualitatea fonogenă*; se constituie din mișcări fonatorii necesare emisiei limbajului vorbit, descrierea sa relevându-se mai mult din fonetica articulatorie decât din gestică, ea contribuind numai în mod indirect la comunicare prin realizarea mesajelor sonore; totuși, ea poate primi o valoare semnificativă permițând „lectura labială” utilizată de persoanele cu handicap auditiv sau în circumstanțele unui mediu zgomotos.

3. *gestualitatea coverbală*; gesturile coverbale sunt asociate discursului verbal pentru a-l ilustra („illustratifs”), pentru a-l conota („expressifs”), pentru a sublinia sau accentua anumite trăsături fonetice, sintactice sau ideatice („paraverbaux”).

Au fost descrise¹⁴⁹ mai multe categorii de *gesturi ce ilustrează discursul verbal* („*illustratifs*”), dintre care amintim deicticele care desemnează referentul discursului verbal (arătarea cu degetul spre obiectul despre care vorbim). Dintre *gesturile care conotează discursul verbal* („*expressifs*”) sunt amintite¹⁵⁰ expresiile spontane a șase emoții de bază: bucurie, surpriză, frică, mânie, dezgust, și tristețe.

Gesturile paraverbale („*paraverbaux*”) sunt legate de trăsături fonetice și sintactice: mișcarea capului și a mâinilor care subliniază, de exemplu, intonația sau emfaza. Anticii considerau acest tip de gesturi ca o parte integrantă a retoricii, gestul fiind necesar pentru elocvență („fără el nu există mari oratori”, spunea Cicero)¹⁵¹.

Allan Pease¹⁵² este de părere că există câteva gesturi de bază care ne ajută să citim gândurile altora. Astfel, autorul consideră că „majoritatea gesturilor de bază ale comunicării sunt aceleași în întreaga lume”, oferind drept exemple de gesturi universale clătinatul capului într-o parte și alta pentru a indica un „nu” sau o negare sau ridicatul din umeri, care se utilizează pentru a semnala că o persoană nu știe sau nu înțelege despre ce se vorbește¹⁵³. Pe de altă parte, același autor susține că „tot așa cum limbajul verbal diferă de la o cultură la alta, și limbajul non-verbal poate fi diferit în diferite culturi”. De exemplu, gestul degetului mare ridicat în Marea Britanie, Australia și Noua

¹⁴⁷Cosnier et alii, 1982, p. 264-265.

¹⁴⁸Despre *gestualitate deictică* vorbește și Guy Barrier [=Barrier, 1996, p. 80-81] care oferă drept exemple următoarele tipuri de gesturi: pentru a evoca un eveniment viitor, naratorul acompaniază spusele de un gest spre înainte și de o mișcare a mâinii spre înapoi pentru a evoca un eveniment mai vechi; dacă faptul descris aparține prezentului, emițătorul ar putea face un gest spre picioare, „ca și cum prezentul ar fi la picioarele sale”.

¹⁴⁹Cosnier et alii, 1982, p. 266.

¹⁵⁰*ibidem*.

¹⁵¹Cosnier et alii, 1982, p. 267.

¹⁵²Pease, 1993, p. 16.

¹⁵³*ibidem*, p. 17.

Zeelandă are trei înțelesuri: îl folosesc, de obicei, autostopiștii când doresc să fie primiți într-un vehicul; este un semn de OK; când degetul mare este ridicat brusc, el devine un semn de insultă, având un sens obscen. În alte țări, cum este Grecia, acest gest înseamnă ceva trivial și „ne putem închipui dilema unui autostopist australian utilizând acest gest printre greci”¹⁵⁴. Un alt exemplu este cel al semnelui V, semn răspândit în întreaga Australie, Noua Zeelandă și Marea Britanie și semnifică ceva trivial. Totuși, în cea mai mare parte a Europei, același semn înseamnă victorie. Acest semnal înseamnă și numărul doi în multe locuri din Europa. Aceste exemple arată că „interpretarea greșită a gesturilor poate provoca consecințe neplăcute și că întotdeauna trebuie luat în considerație mediul cultural al oamenilor înainte de a trage concluzii pripite din limbajul trupului sau din gesturile lor”¹⁵⁵.

În cadrul diverselor gesturi umane, s-a făcut distincție¹⁵⁶ între gesturile – *indicatori ai dominanței* și gesturile – *indicatori ai supunerii*. Astfel, se consideră că „pentru a părea dominanți oamenii trebuie să creeze impresia de putere fizică, să pară calmi și nepreocupați de amenințări din partea altora”¹⁵⁷. Un mod de a realiza acest lucru este, spre exemplu, așezarea mâinilor pe șolduri, existând trei componente care fac posturile cu mâinile în șold dominante:

1. *componenta expansivă*: când cineva își pune mâna pe șold pare mai mare și potențial mai amenințător, iar când sunt folosite ambele mâini, efectul se dublează;

2. *componenta de amenințare*: cu mâinile în șold, coatele amenință oamenii fără ca ei să își dea prea bine seama de acest lucru;

3. *componenta preparatorie*: postura cu mâinile în șold este o pregătire parțială de atac – una în care intențiile persoanei sunt mascate de faptul că mâinile se odihnesc comod pe șold¹⁵⁸.

Din multe puncte de vedere, „supunerea este exact opusul dominanței”, fiind evident faptul că „dacă puterea și amenințarea stau la baza exprimării dominanței, slăbiciunea și defensivitatea stau la baza exprimării supunerii”¹⁵⁹. Astfel, ridicatul din umeri este un gest „mult mai aproape de supunere decât de dominanță”¹⁶⁰, din mai multe motive:

a) *umerii*; ridicarea umerilor este o parte integrantă a acestui gest și originea sa e reprezentată de „reacția de sperietură” înăscută; în prezența unui sunet puternic și neașteptat instinctiv ridicăm umerii și lăsăm capul în jos; deoarece autoapărarea este o componentă importantă a sumisiunii, înseamnă că ridicatul din umeri are mai multe în comun cu supunerea decât cu dominanța;

b) *capul*; când oamenii ridică din umeri, de multe ori întorc capul într-o parte, întoarcerea capului fiind un gest de supunere; adăugând această acțiune, ridicatul din umeri devine și mai supus;

c) *sprâncenele*; o altă trăsătură adăugată ridicatului din umeri este ridicarea sprâncenelor, ridicatul din umeri însoțit de ridicarea sprâncenelor fiind un gest mult mai supus decât cel produs fără această adăugire¹⁶¹.

Mesaje de supunere sunt cele asociate cu vulnerabilitatea, în special în felul în care oamenii își poziționează brațele și picioarele. Există mai multe posturi sumisive din poziția în picioare, una fiind „postura paralelă”, în care picioarele sunt drepte și paralele. Persoanele subordonate stau uneori cu picioarele încrucișate, adoptând „postura foarfecelui”, în care picioarele sunt drepte și unul este încrucișat peste celălalt sau „postura lamei îndoite”, în care toată greutatea corpului este lăsată pe un picior iar celălalt este îndoit¹⁶².

Gesturile „sosesc grupate în „propoziții” și transmit neîncetat adevărul despre sentimentele și atitudinile persoanei în cauză; „perspicace” este acel om care poate citi „propozițiile” non-verbale

¹⁵⁴*ibidem*, p. 19.

¹⁵⁵Pease, 1993, p. 21.

¹⁵⁶Collett, 2005, p. 32-87.

¹⁵⁷*ibidem*, p. 40.

¹⁵⁸*ibidem*, p. 41.

¹⁵⁹Collett, 2005, p. 64.

¹⁶⁰*ibidem*, p. 62.

¹⁶¹Collett, 2005, p. 63.

¹⁶²*ibidem*, p. 65.

și le poate confrunța cu precizie cu propozițiile verbale”¹⁶³. Cu alte cuvinte, gesturile pot apărea în grupuri, un exemplu, în acest sens, fiind grupul de gesturi comune, care indică o evaluare critică. Astfel, cel mai important este gestul mâinii sprijinite pe obraz, cu degetul arătător ridicat, în timp ce un alt deget acoperă buzele, iar degetul mare sprijină bărbia. Dovezi în plus că ascultătorul îl privește în mod critic pe vorbitor sunt picioarele așezate strâns unul peste altul și celălalt braț pus de-a curmezișul pe piept (poziție defensivă), precum și capul și bărbia lăsate ușor în jos (ostilitate). Acest grup de gesturi afirmă împreună „nu-mi place ce spunei și nu sunt de acord cu dumneavoastră”¹⁶⁴.

Unii cercetători¹⁶⁵ sunt de părere că „semnalele non-verbale au o importanță de cinci ori mai mare decât cele verbale, iar când cele două sunt în discordanță oamenii se bazează pe mesajul non-verbal, conținutul verbal putând să nu fie luat în considerare”, considerându-se că „observarea grupurilor de gesturi și a concordanței sau discordanței dintre aspectele verbale și cele non-verbale ale comunicării reprezintă cheia interpretării corecte a limbajului trupului”¹⁶⁶.

Evidența unor gesturi în ochii altora este în legătură și cu vârsta individului. De exemplu, dacă un copil de cinci ani spune o minciună părinților, el își acoperă de îndată gura cu o mână sau cu amândouă. Când minte, un adolescent își ridică și el mâna la gură ca și copilul de cinci ani, dar, în loc de acoperirea buzelor, degetele vor mângâia ușor buzele. Când adultul minte, creierul său dă ordin mâinii să acopere gura pentru a stopa cuvintele mincinoase, ca și în cazul copilului și al adolescentului, dar, în ultima clipă, mâna sa va aluneca mai departe pe față și va atinge nasul, acest gest nefiind altceva decât „variante rafinate a gestului de acoperire a gurii folosit în copilărie și exemplifică faptul că, o dată cu îmbătrânirea omului, multe din gesturile sale devin mai rafinate și mai puțin vizibile”¹⁶⁷.

Trecem în revistă câteva gesturi făcute cu palma, gesturi ale mâinii și brațului și diferite gesturi cu mâna la față, așa cum au fost analizate de către Allan Pease¹⁶⁸.

1. Gesturi făcute cu palma

a. Franchete și onestitate

În decursul istoriei, palma deschisă a fost asociată cu adevărul, onestitatea, supunerea, umilința. Astfel, jurămintele sunt rostite cu palma pe inimă, iar când cineva depune mărturie la judecătorie își ridică mâna cu palma deschisă.

b. Puterea palmei

Gesturile principale de îndrumare ale palmei sunt următoarele trei: palma îndreptată în sus, palma îndreptată în jos și palma strânsă pumn. Astfel, palma întoarsă în sus este utilizată ca un gest de supunere, neamenințător, evocând gestul cerșetorului de pe stradă; palma întoarsă în jos asigură autoritate imediată, în timp ce atunci când palma este închisă, degetul arătător întins devine o bătă simbolică, cu care vorbitorul îl amenință pe ascultător pentru a-l supune.

2. Gesturi ale mâinii

a. Frecarea palmelor

Frecarea palmelor este modul non-verbal prin care oamenii își fac publice așteptările lor pozitive; viteza cu care cineva își freacă palmele semnalizează cine va fi, după părerea sa, beneficiarul rezultatelor pozitive așteptate.

b. Frecarea degetului mare de celelalte degete

Frecarea degetului mare de vârful degetelor sau de degetul arătător este gestul care semnifică, în general, așteptarea unor bani. Este un gest pe care un profesionist trebuie să îl evite neapărat atunci când negociază cu clienții săi.

c. Încleștarea mâinilor

La prima vedere, pare a fi un gest de încredere, deoarece unii dintre cei care îl folosesc zâmbesc adesea și par a fi mulțumiți. În realitate, încleștarea mâinilor este un gest care reflectă o atitudine

¹⁶³Pease, 1993, p. 21-22.

¹⁶⁴*ibidem*, p. 22.

¹⁶⁵*ibidem*, p. 23.

¹⁶⁶Pease, 1993, p. 23.

¹⁶⁷*ibidem*, p. 26.

¹⁶⁸Pease, 1993, p. 47-87.

de frustrare sau de ostilitate. Gestul are trei poziții principale: mâinile încleștate înaintea feței, mâinile încleștate și așezate pe masă sau în poziție de mijloc și mâinile încleștate și lăsate în poală în poziție de ședere sau lăsate în jos când stăm în picioare. Se pare că există o anumită corelație între nivelul la care mâna este ridicată și gradul de dispoziție negativă a individului: te înțelegi mai greu cu unul care ține mâinile încleștate într-o poziție ridicată, decât cu cel care ține mâinile încleștate și lăsate în jos.

d. Mâinile în poziție de coif

De acest gest se folosesc, mai ales, cei care sunt siguri pe ei, persoane superioare sau care gesticulează puțin sau deloc și care, procedând astfel, ne comunică încrederea lor în forțele proprii.

3. Diferite gesturi cu mâna adusă la față

a. Acoperirea gurii

Dacă cineva utilizează acest gest în timp ce vorbește, faptul arată că respectivul minte. Mâna acoperă gura, degetul mare apasă obrazul, în timp ce creierul trimite subconștient comenzi mâinii să încerce să oprească cuvintele mincinoase care se pronunță.

b. Atingerea nasului

Gestul atingerii nasului este, în esență, o versiune deghizată a gestului de acoperire a gurii (vezi *supra*, p. 4). În ceea ce privește originea gestului de atingere a nasului, potrivit uneia dintre explicații, atunci când ne apare în minte o idee negativă, subconștientul nostru îndrumă mâna să acopere gura, dar, pentru ca gestul să nu fie atât de evident, în ultima clipă se retrage de pe față, rezultând o mișcare de atingere a nasului.

c. Frecarea ochiului

Acest gest este dirijat de creier pentru a îndepărta inducerea în eroare, îndoiala sau minciuna pe care le „vede”, sau de a evita să-l privească în față pe cel căruia îi spune o minciună. Bărbații, de regulă, își freacă ochii viguros și, dacă trag o minciună zdravă, privesc adesea în altă parte, de obicei, în jos. Femeile utilizează o mișcare mărunță, tandră de frecare dedesubtul ochilor, evitând, și ele, privirea celor care ascultă, ridicând ochii spre tavan.

d. Frecarea urechilor

Acest gest este o încercare a ascultătorului de „a nu auzi răul”, încercând să blocheze cuvintele prin așezarea mâinii în jurul sau deasupra urechilor. Este o versiune adultă mai rafinată a gestului copilului care își astupă cu mâinile ambele urechi, pentru a se ține departe de muștrările părinților săi.

e. Scărpinarea gâtului

În acest caz, degetul arătător al mâinii cu care scriem scarpină partea de sub ureche sau partea laterală a gâtului, scărpinatul făcându-se de aproximativ cinci ori. Gestul semnifică îndoială sau incertitudine și este caracteristic oamenilor care spun: „Nu sunt încă sigur dacă voi accepta”.

f. Trasul de guler

Unii recurg la gestul trasului de guler atunci când spun o minciună și se tem că vor fi prinși.

g. Degetele în gură

O persoană își introduce degetele în gură atunci când se află sub presiune. Când gesturile aducerii mâinii la gură implică de cele mai multe ori minciuna ori înșelăciunea, gestul introducerii degetului în gură este o manifestare exterioară a unei nevoi interioare de liniștire¹⁶⁹.

3. Patologia comunicării gestuale

Cel ce vorbește nu produce numai un limbaj articulat, ci mișcă și capul, ochii, gesticulează și manifestă diferite mișcări ale feței. În mod ocazional, acest comportament non-verbal pare a avea o semnificație precisă: o încruntare a sprâncenelor poate marca scepticismul, un gest al mâinii se poate referi la o caracteristică exactă a obiectului descris, o clătinare a capului poate desemna o persoană particulară. În majoritatea cazurilor însă, „pare dificil a furniza o anumită interpretare mișcărilor, aparent gratuite, care însoțesc vorbirea”¹⁷⁰.

În privința patologiei gesturilor, există diverse ipoteze explicative. Avem în vedere studiul lui Pierre Feyereisen și Xavier Seron¹⁷¹ care se limitează la analiza mișcărilor mâinii, neglijând, astfel, studiile despre privire și expresia facială.

¹⁶⁹Vezi Pease, 1993, p. 47-87.

¹⁷⁰Feyereisen et alii, 1984, p. 156.

¹⁷¹Feyereisen et alii, 1984.

Interesant de știut este care sunt procesele care conduc la producerea unui gest și care sunt procesele care permit spectatorului să le înțeleagă. Autorii amintiți consideră că există mai multe ipoteze în privința relației dintre nivelul conceptual și emisia sonoră sau gestuală.

Unii autori presupun că există o relație limitată, restrânsă între producerea unui gest și natura conceptelor. Astfel, atât la surdo-muți, cât și în privința comunicării interculturale, mișcările mâinii pot compensa dificultatea actanților comunicării de a se exprima verbal. S-a observat, astfel, că, pe parcursul dezvoltării copilului, achiziționarea primelor cuvinte este corelată cu utilizarea gesturilor simbolice.

Acestei concepții ce vizează un paralelism între expresia verbală și cea gestuală i se opune un punct de vedere care subliniază caracterul excepțional al *comunicării pur gestuale*. Potrivit acestei opinii, în general, gestul însoțește vorbirea, însă, pe de altă parte, mișcările produse în aceste circumstanțe se constituie într-un limbaj veritabil. Din această perspectivă, atât limbajul articulat, cât și limbajul surdo-muților au în comun următoarele caracteristici: emiterea semnului sau a cuvântului plecând de la „trăsături” lipsite în ele însele de semnificație, cu alte cuvinte dublă articulare, și posibilitatea de a se pronunța asupra apartenenței semnului la cod, cu alte cuvinte, caracter convențional și o independență relativă în raport cu contextul. Din această perspectivă, mișcările mâinii ar putea reflecta dificultățile întâmpinate de către locutor în privința traducerii ideilor în cuvinte. În acest sens, se consideră că producerea unui gest este asociată momentelor de liniște din discurs, fiind, în general, interpretată ca un indice al încetării accesului la lexic¹⁷².

Înțelegerea gesturilor implică operații care nu sunt decât parțial oglinda acelor realizate în producerea lor. Pe de o parte, nu este sigur că toate gesturile produse de către locutor sunt interpretate de către interlocutor. Pe de altă parte, semnificația ce decurge din procesele de analiză perceptivă și de comprehensiune conduce, în mod necesar, la o reprezentare conceptuală. Astfel, s-a observat¹⁷³ că se pot identifica două concepții care se disting în privința relațiilor existente între verbal și non-verbal.

Modelul unei echivalențe funcționale între gest și limbaj sugerează că semnalul gestual este imediat decodat de către auditor, fără referință la enunțul care, eventual, îl însoțește. Astfel, unii autori consideră că comunicarea non-verbală ar trebui să fie specializată în transmiterea stărilor emoționale, mișcările mâinii reflectând atitudinea afectivă a subiectului¹⁷⁴.

Gesturile ce însoțesc vorbirea pot releva, însă, o explicație de un alt tip. Potrivit acestei concepții, gestul ar ajuta, într-o manieră ce urmează a fi precizată, la decodarea mesajului lingvistic, și, mai ales, în condițiile în care analiza perceptivă a sunetelor vorbirii este bruiată. În acest sens, gestul ar servi, în egală măsură, la trezirea atenției auditorului¹⁷⁵.

O problemă dezbătută îndelung în lucrările de neuropsihologie este cea referitoare la contribuția celor două emisfere cerebrale la comunicarea gestuală.

Anumite leziuni ale emisferei stângi antrenează, adesea în asociere cu probleme ale limbajului verbal, o incapacitate de a produce un gest simbolic sau de a mima utilizarea unui obiect (de exemplu, a unui pieptene). Astfel, anumiți afazici se dovedesc incapabili de a produce la cerere sau de a imita gesturi convenționale sau gesturi ce mimează utilizarea unui obiect, cum ar fi cântatul la trompetă. Se utilizează termenul de *apraxie ideomotrică* pentru un subiect care poate folosi, în mod spontan, obiectul a cărui utilizare nu o poate mima. Pe de altă parte, au fost descrise sub numele de *agnosie vizuală* diverse probleme în recunoașterea obiectelor sau imaginilor, în absența orbirii. Aceste tulburări agnosice se pot manifesta și în privința comprehensiunii gesturilor, comprehensiune care este mai mult perturbată în cazul leziunilor emisferei stângi, decât în cazul leziunilor emisferei drepte¹⁷⁶.

În neuropsihologie, se utilizează termenul de *asimbolie*, pentru a denumi un ansamblu de tulburări asociate afaziei: agrafia, alexia, dificultăți de citire, gesticulare incoerentă, deficit în

¹⁷²Vezi în acest sens, Feyereisen et alii, 1984, p. 157.

¹⁷³Feyereisen et alii, 1984, p. 160.

¹⁷⁴*ibidem*.

¹⁷⁵*ibidem*.

¹⁷⁶Vezi în acest sens, Feyereisen et alii, 1984, p. 160.

înțelegerea pantomimei¹⁷⁷. Ideea unei dominări a emisferei stângi pentru tratamentele simbolice, verbale sau non-verbale se sprijină pe corelațiile semnificative observate între tulburările de limbaj verbal, de expresie gestuală și de interpretare a pantomimei¹⁷⁸.

Pierre Feyereisen și Xavier Seron¹⁷⁹ sunt de părere că lucrările recente ale neuropsihologilor invită la nuanțarea concepțiilor globale care nu țin cont de multiplele aspecte implicate de producerea sau înțelegerea gesturilor. Existența tulburărilor non-verbale la afazici a servit drept argument în favoarea ipotezei ce vizează dominanța emisferei stângi în tratamentele simbolice, analitice și secvențiale.

Referințe

BARRIER, G. *La communication non verbale. Aspects pragmatiques et gestuels des interactions*. Paris, 1996 [=Barrier, 1996].

BOUVET, D. *Le corps et la métaphore dans les langues gestuelles. A la recherche des modes de production des signes*. Paris, 1997 [=Bouvet, 1997].

COLLETT, P. *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*. București: Editura Trei, 2005 [=Collett, 2005].

COSNIER, J., BERRENDONNER, A., COULON, J., ORECCHIONI, C. *Les voies du langage. Communications verbales gestuelles et animales*. Paris, 1982 [=Cosnier et alii, 1982].

FEYEREISEN, P., SERON, X. *Les troubles de la communication gestuelle //La Recherche*. Nr. 152, 1984 [=Feyereisen et alii, 1984].

GULLBER, M. *Gesture as a Communication Strategy in Second Language Discourse*. Lund University Press, 1998 [=Gullber, 1998].

HARTLEY, M. *Limbajul trupului la serviciu*. Iași: Editura Polirom, 2005 [=Hartley, 2005].

LĂZĂRESCU, M. OGODESCU, D. *Îndreptar de psihiatrie*. Timișoara: Editura Helicon, 1995 [=Lăzărescu, 1995].

PEASE, A. *Limbajul trupului*. București: Editura Polimark, 1993 [=Pease, 1993].

TURCHET, Ph. *Sinergologia. De la limbajul trupului la arta de a citi gândurile celuilalt*. Iași: Editura Polirom, 2005 [=Turchet, 2005].

¹⁷⁷În privința acestor tulburări psihice, vezi Lăzărescu et alii, 1995, p. 191-193.

¹⁷⁸Feyereisen et alii, 1984, p. 161.

¹⁷⁹*ibidem*, p. 164.

PARADIGMA ȘI PRIORITATEA ACESTEIA
ÎN RAPORT CU METODA,
ÎN CADRUL GÂNDIRII STATISTICE

Gheorghe SĂVOIU,
conferențiar universitar, doctor în economie,
Universitatea din Pitești, România

PARADIGM AND ITS PRIORITY IN RELATION
WITH THE METHOD WITHIN THE STATISTIC THINKING

Gheorghe SĂVOIU,
Associate Professor, Ph.D.,
University of Pitești, Romania

Abstract

Statistical Thinking is a methodical, comprehensive, simultaneous, and simplifying mind's process. The significance of a methodical process occurs as a result of this systematic own thinking, complexity is due mainly to the increasingly large statistical data that "invade" human knowledge, and due to a desire of individual observation, systematization, processing, analysis, interpretation. The simultaneous' feature and, less frequently, the gap are practical expressions of the specific moment of the statistical research, of its chronological approach, allways under its permanent influences, tendencious and cyclical. Simplifying process, isolation and aggregation tend to appear as simplification results from the statistical applied method, during the period of the final analysis. In such a language and communication for specific purposes context, a statistician considers "paradigm" in the first place, as a statistical essence, and only after a profound differentiation and customization of statistical thinking in relation to other ways of scientific "reasoning". In the final appendix, it seems even to the paper's author, that statistics is a branch of logic, a way of thinking through the paradigm of variation or variance...

Rezumat

Gândirea statistică este un proces metodic, complex, simultan și simplificator. Accepțiunea de proces metodic apare ca urmare a sistematizării proprii acestui tip de gândire, complexitatea este cauzată mai ales de volumul din ce în ce mai mare de date statistice ce "invadează" cunoașterea umană și de dorința individuală de observare, sistematizare, prelucrare, analiză, interpretare. Simultaneitatea și, mai rar, decalajul sunt expresii practice ale momentului specific al cercetării statistice, ale demersului ei cronologic, întotdeauna sub influențele acestuia, permanent tendențiale și ciclice. Simplificarea procesului, izolarea și agregarea apar ca rezultate ale metodei statistice aplicate pe durata analizei finale. Într-un astfel de context al unui limbaj și al unei comunicări realizate cu scopuri specifice, statisticianul consideră "paradigma", în primul rând, de esență statistică și, mai apoi, un element de profundă diferențiere și personalizare a gândirii statistice în raport cu alte modalități de "cugetare" științifică. În anexa finală, statistica devine chiar și pentru autorul lucrării un tip de logică sau un mod de gândire cu ajutorul paradigmei variației sau dispersiei...

I. Paradigma și metoda

Utilizat cu multă parcimonie, aproape uitat sau evitat ca fiind excesiv de livresc și învechit, termenul paradigmă, latin ca origine, a semnatificat o "zicere potrivită", un exemplu, un model, o pildă sau o învățătură. Revenirea sa în prim planul terminologiei științifice a avut inițial o rezonanță ridicată în special în domeniile social și economic. "Fiecare școală sau curent de gândire începe cu o paradigmă folosită sau chiar construită¹⁸⁰", iar a "surprinde statutul epistemologic al unei discipline constă în identificarea paradigmelor principale"¹⁸¹, pe care aceasta le utilizează. Paradigma variabilei este un "izomorfism" al mai multor discipline științifice, fiind utilizată cu un grad mai mare sau mai mic de "identitate" în matematică, biologie, economie, statistică etc.. Orice știință normală este inițial practică în baza unor paradigme, dar simultan cu înmulțirea "anomaliilor" și erodarea paradigmelor "tradiționale" se ajunge la crize, la căutarea de noi soluții¹⁸².

¹⁸⁰Kuhn, 1973.

¹⁸¹Boudon, 1990.

¹⁸²Sută-Selejan, 1996.

Saltul de la o paradigmă veche la una nouă se identifică prin saltul de la gândirea convergentă a paradigmei tradiționale la gândirea divergentă a noii paradigme, iar efectul este o “mutație bruscă prin convertire”. Paradigma “utilității”¹⁸³, adoptată de economiști în ultimul pătrar al secolului trecut, este un exemplu de “convertire” în spiritul afirmației anterioare. Paternitatea termenului este sociologică, respectiv structuralist-funcțională, aparținându-i lui Robert Merton: “Paradigma este un tip teoretic construit, adică un nucleu central de concepte și procedee de analiză funcțională care facilitează elaborarea de postulate și ipoteze și orientează cercetarea spre formule cu caracter determinist”¹⁸⁴. Semnificația economică¹⁸⁵ de mulțime de propoziții ce alcătuiesc o bază de acord este formulată de Thomas Kuhn: “Paradigma este un model de gândire, un ansamblu de principii, căi și tehnici de cercetare, învățate în școală sau din manuale și acceptate, posesiune comună, împărtășită de toți membrii unei comunități științifice și, în special, de practicienii unei discipline”. Dezvoltarea conceptului de paradigmă a avut ca rezultat - printre altele - și conceptul de “matrice disciplinară”, concept cuprinzând generalizări simbolice, modele și exemple comune. Paradigma poate desemna, din punct de vedere lingvistic, un limbaj specific, în care sunt formate teoriile sau subansambluri importante ale acestora și cuprinde, în această accepțiune, totalitatea formelor “flexionare” ale unui cuvânt, concept, categorie, pe scurt un adevărat tablou sau model al “flexiunii de semnificații” ale unei noțiuni elementare (prin asimilarea cu partea de vorbire ce o desemnează). În mod concis, esența conceptului de paradigmă este reprezentată prin următoarele noțiuni comune:

- sinteza conceptelor și problemelor (Robert Merton);
- modelul logic, redus la o structură axiomatică (Don Martindale) ;
- nivelul teoretic, conjugat cu cel practic și dedus din eficiența practicii;
- experiența transpusă teoretic și organizată economic-eficient (Ernst Mach);
- logica operatorie, codul analizelor funcționale, ierarhizarea și clasificarea structurală (Robert Merton);
- ordinul metodologic de iterație a analizelor funcționale;
- facilitarea studiului corelației contradictorii dintre fenomene și anticiparea consecințelor;
- procedeul rafinat, în cadrul referențial, de codificare a datelor investigate¹⁸⁶ (legi, teorii, aplicații, instrumentar);
- modelul formal, schema esențializării mișcării, transformării ce surprinde dinamica sistemului integrator al științei (“în cadrul aceluiași coordonate”) ¹⁸⁷.

Tipologia paradigmatelor relevă două “familii” complet diferite, respectiv *interacționiste*, axate pe intenționalitate, și *deterministe* sau centrate pe anterioritate. Paradigmele interacționiste, în calitate de teorii sau limbaje teoretice, oferă explicații, interpretări, predicții și analize finale ale unor procese și fenomene prin logica simultaneității, juxtapunerii, agregării și integrării rezultative a unor mulțimi de acțiuni. Acțiunea este privită ca un comportament orientat spre atingerea unui anumit scop. Fenomenul este rezultatul compunerii de acțiuni individuale a căror logică nu se reduce la scheme de tip stimul-răspuns sau cauză-efect (paradigma acțiunii a apărut în domeniul economic odată cu “Avuția națiunilor” lui Adam Smith). Paradigmele interacționiste sunt bazate pe intenționalitate și se împart în patru tipuri majore :

- paradigma acțiunii de tip “Marx” , unde libertatea de acțiune a fiecărui subiect nu este limitată de angajamente (modelul lui R.G. Allen, cunoscut ca modelul “pânzei de păianjen”), preferințele indivizilor, considerate ca date, sunt concepute ca variabile independente (economia de piață privită ca un context social și instituțional al ciclurilor economice) și propozițiile care descriu preferințele ca statut de propoziții primare;
- paradigma acțiunii de tip “Tocqueville”, unde, ca diferență față de cea anterioară, preferințele indivizilor sunt concepute ca variabile dependente, ce se cer explicate, iar propozițiile care le explică nu au statutul de propoziții primare;

¹⁸³Blaug, 1992.

¹⁸⁴Merton, 1965.

¹⁸⁵Kuhn, 1982.

¹⁸⁶Bran, 1995.

¹⁸⁷Georgescu-Roegen, 1979.

- paradigma acțiunii de tip “Merton” bazată pe noțiunea de contract în sensul restrângerii “libertății naturale” sau a autonomiei individului (Rousseau); aici preferințele sunt variabile dependente relativ contractual și trebuie explicate prin propoziții ce nu au statut de propoziții primare;
- paradigma acțiunii de tip “Weber”, unde anumite elemente ale acțiunilor sunt determinate de elemente anterioare, intenționalitatea are o predeterminare prin anterioritate, acțiunile conținând și elemente de tip determinist.

Teoria economică, a cărei formă de început a fost denumită *știința prețurilor* și unde prețul era receptat ca deținând sensul de mână invizibilă, reguloare a economiei, a utilizat preponderent paradigme interacționiste. Paradigmele deterministe, în aceeași calitate de teorii sau limbaje teoretice, oferă explicații, interpretări, predicții și analize finale ale unor procese și fenomene prin logica comportamentelor determinate și ele de elemente și evenimente exclusiv anterioare. (totalitatea acțiunilor și a comportamentelor fiind reunită în conceptul sociologic de *acte*). Paradigmele deterministe, în general dominate de propoziții de forma “A (anterior lui B) explică B”, sunt în esență reducționiste (reducții ale unor paradigme interacționiste) sau descriptive. Datorită frecvenței lor de apariție, în literatura economică și mai ales sociologică se remarcă trei tipuri de paradigme deterministe reducționiste:

- hiperfuncționalismul sau reducția paradigmei tip “Merton”, unde acțiunile apar în context de contract, rolul și statutul sunt elemente complementare și necontradictorii pentru subiecții economici, dar libertatea de interpretare a rolului și statutului este nulă sau neglijabilă;
- hiperculturalismul sau reducția paradigmei tip “Weber”, unde “interiorizarea de către oameni a unor norme și valori” devine stimulul, anterioritatea, cauza esențială;
- realismul totalitar sau reducția paradigmei tip “Tocqueville”, unde preferința este dependentă de datele sociale, caracteristice sistemului în care este situat individul (acțiunea devine produsul “structurilor sociale asupra conduitei individuale”).

Determinismul metodologic definește paradigma descriptivă. “A (anterior lui B) explică B” este asimilat în limbajul statisticianului prin exemplul “simplității” coeficientului de regresie liniară, într-o explorare a unei serii cronologice.

Paradigmele de acest tip, utilizate în științele naturii, au condus la formarea unei mișcări semnificative denumită “statistica morală”. Tradiția “statisticii morale” este reluată, cu precădere, ori de câte ori se fac excese paradigmatiche de tipul determinismului distructiv sau reducționist (mai ales totalitar).

Viziunea statistică asupra paradigmei relevă o abordare situată în afara statisticii descriptive. Paradigma, într-o astfel de accepțiune, este o inferență a categoriilor specific corelate, a principiilor și legităților unei științe sau, simplificat, a modului de gândire, de la eșantionul informațional, reprezentat de știința propriu-zisă (biologie, fizică, logică, matematică, sociologie, economie, statistică etc.) la universul tuturor științelor sau al cunoașterii științifice. Statistic, ***paradigma este inferența adevărilor aparent absolute ale unei științe în universul cunoașterii științifice - extindere realizată cu o anumită eroare de reprezentativitate a științei particulare - ce conduce la transformarea lor în adevăruri relative***. Nu este însă o simplă extindere de la estimator la parametru, ci o inferențializare a gândirii științei particulare în cunoașterea științifică generală. Conceptul darwinist de variabilitate, inferențiat din biologie, a influențat întreaga gândire științifică, de la cea filozofică și sociologică, până la aceea a științelor exacte.

Deducția și inducția sau silogismul gândirii simultan deductive și inductive au ca element fundamental existența unei depline stări de concordanță internă. Limita judecății deductive, unde concluziile sunt rezultatul interacțiunii premizelor majoră și minoră este extinsă, de regulă, prin judecata inductivă în afara premizelor, în necunoscut, cu o anumită probabilitate (în mod obligatoriu). Paradigma ca inferență sau salt din cunoscutul deducției concluziei inductive a eșantionului specific al gândirii unei științe date, direct în universul cunoașterii științifice, presupune:

- o concordanță internă și externă a gândirii științei date;
- o lipsă de contradicții majore ale acestei gândiri;
- o uniformitate, o stabilitate, o dependență riguros delimitată a aceleiași gândiri.

Toate acestea fac din paradigmă o sumă de judecăți în consonanță, superioare oricăror silogisme clasice. Concluziile privind caracterizarea generală prin paradigme a unei științe sau chiar a mai multor discipline științifice sunt următoarele¹⁸⁸:

1. Natura esențială a paradigmei este metodologică și nu ontologică.
2. O paradigmă “în sine” nu poate fi considerată adevărată sau falsă, realistă sau nerealistă.
3. Pertinența unei paradigme depinde de gradul de acoperire a structurii fenomenelor specifice studiate.
4. “Tempus edax rerum” nu se aplică în cazul paradigmelor, întrucât paradigmele tradiționale nu dispar, ci noile paradigme sunt extensii cu grad mult mai mare de acoperire decât cele vechi.
5. Toate paradigmele sunt fie “nuclee centrale de concepte, legi și metode”, fie “modele de gândire sau ansambluri de principii, căi, metode”, specifice unor științe (premiza majoră), în timp ce metodele sunt reguli pentru învățarea și practicarea unei discipline științifice (premiza minoră).

Deducția finală a celor două premize este aceea că paradigma este prioritară în raport cu orice metodă (subsumată în fapt ei), iar ca un exemplu, în statistica de început, al proaspăt născutei științe economice, în cazul prețurilor, paradigma variației prețurilor deține primatul în raport cu metoda de analiză statistică a variației acestora. Excesele paradigmatic se pot regăsi, din păcate, o dată cu izolarea paradigmelor de metodele lor specifice. Acest lucru poate transforma cu ușurință gândirea statistică într-o teoretizare lipsită de pragmatism, ce conduce la pierderea treptată a simțului realității...

II. Paradigma variabilei statistice

Paradigma variabilei în calitate de teorie sau limbaj teoretic, referitor la variație, este un izomorfism. Din acest izvor, și-au stins “setea” structuralistă, funcționalistă și ierarhizatoare o sumedenie de științe. În anexa acestei lucrări, este prezentată, într-un sumar tablou flexionar, familia principalelor concepte și categorii (biologice, matematice, economice, statistice etc.) ce au evoluat din termenul “variație”. Apărută în filozofie ca antiteză a identității socratice, variația este consecința firească a imposibilității existenței mai multor lucruri identice. “Cum pot să fie identice mai multe obiecte dacă sunt mai multe?” - se întreba Nae Ionescu. Răspunsul său este cea mai pragmatică viziune asupra variației: “Nu sunt identice, căci trebuie să le deosebesc prin ceva. Dacă nu s-ar deosebi, nu le-am putea percepe ca atare”¹⁸⁹. Identitatea formulată de Socrate “ab initio” ca o calitate intrinsecă a obiectului evoluează către definirea prin raport și generează *staționarul* sau “premiza variației”. Platon plasa variația în două din cele cinci concepte universale aplicabile tuturor lucrurilor, respectiv în diferență și schimbare, ce urmau existenței și identității, dar se situau înaintea rezistenței. Paradoxurile Greciei antice, rezultate din profunzimea total aparte a gândirii elene, au furnizat delimitările esențiale între variabil și constant, dinamic și staționar. Paradoxului săgeții lui Zenon, după aproape două milenii și jumătate, îi află răspuns fizica modernă prin descrierea opoziției dintre undă și particulă: “ce se află într-un punct nu poate fi în mișcare sau evolua, ce se mișcă și evoluează nu se poate afla în nici un punct” (Louis de Broglie). Dezvoltarea logicii și, mai ales, utilizarea inducției a avut ca “premiză neexprimată” *limitarea variației independente* ¹⁹⁰.

Însăși “aletheia” sau adevărul care se vede al logicii aproape divine a grecilor are fețele lui Ianus și exprimă variabilitate spațială și temporală. “Identitatea în sine - așa cum afirmă Hegel - conține contrariul său: diferența”¹⁹¹ sau variația. Logica falsului și a adevărului devine, în paradigma variației, o simplă variabilă de tip alternativ. Pe fundalul logicii variabilelor aparente sau legate, cât și pe cel al variabilelor reale sau libere, se dezvoltă rezonant¹⁹² “variabilitatea speciilor și selecția naturală”. Darwinismul constată că variațiile se produc fără o cauză aparentă, spontan¹⁹³ și distinge trei tipuri majore:

¹⁸⁸Săvoiu, 2001.

¹⁸⁹Ionescu, 1993.

¹⁹⁰Mills, 1959.

¹⁹¹Joja, 1966.

¹⁹²Odobleja, 1984.

¹⁹³Motaș, 1972.

- variațiile definite, care se produc când toți sau aproape toți descendenții unor indivizi, supuși influenței unor condiții anumite timp de mai multe generații, se modifică în același fel;
- variațiile nedefinite sau schimbările ce apar la unii indivizi dintr-o populație, ce “pot fi privite ca efecte nedefinite ale condițiilor de viață” (în timp ce efectele apar ca întâmplătoare față de condiții, variațiile nedefinite sunt fie utile, fie indiferente, fie chiar dăunătoare);
- variațiile corelative, care reprezintă rezultatul acțiunii logicii corelației dintre organe (ce determină practic modificarea unui organ într-un anumit sens și atrag după sine modificarea organului cu care este corelat).

Variația fenotipică, privită ca totalitate a variațiilor biologice (V_p), este suma a două componente agregat, respectiv variația cauzată de influențele factorilor de mediu (V_e sau componenta “variației mediului”) și variația cauzată de contribuția genelor segregante (V_g sau componenta “variației genetice”):

$$V_p = V_e + V_g \quad < - \text{rezonant sau interferent} - > (S_0^2) = (d^2) + (\bar{S}^2)$$

Similitudinea cu regula statistică a adunării dispersiei explicate (“dispersia mediilor de grupă”) cu dispersia reziduală (“media dispersiilor de grupă”), suma rezultată nefiind altceva decât dispersia colectivității generale, confirmă existența paradigmei variației ca izomorfism (formulele sunt rezonante cu regula de adunare a dispersiilor sau trimit la formula de calcul al coeficientului de determinație).

Heritabilitatea sau proporția din variația totală care este controlată de ereditate ($H = h^2$), este un raport între variația determinată de genele multiple cu efecte aditive (V_a) și variația fenotipică (V_p):

$$H = h^2 = \frac{V_a}{V_p} \quad \text{sau} \quad H = h^2 = \frac{V_a}{V_e + V_g}$$

de unde :

$$h = \sqrt{\frac{V_a}{V_p}} = \sqrt{\frac{V_a}{V_e + V_g}} \quad < - \text{rezonant sau interferent} - > \quad R = \sqrt{\frac{(d^2)}{(S_0^2)}} = \sqrt{\frac{(d^2)}{(d^2) + (\bar{S}^2)}}$$

Cele două categorii esențiale darwiniste de ereditate (respectiv proprietatea viețuitoarelor de a dezvolta **aceleași** caractere) și de variabilitate (respectiv apariția permanentă de **diferențe** între indivizii aceleiași specii) sunt suportul evoluției prin selecție (cu sens de transformare a speciilor), iar într-o noțiune mult mai generală biologică, suportul speciației (apariția de specii noi din altele vechi). Teleonomia a devenit astăzi știința cea mai adecvată cercetării organismelor vii, dată fiind trăsătura specifică a acestora, care include cauzalitatea, finalitatea, dar și dezvoltarea spre structuri diferențiate și superioare funcțional, sau capacitatea lor teleonomică.

Divergența și convergența domină paradigma variației în biologie culminând cu legea ireversibilității evoluției care în cea mai simplă formulare s-ar traduce prin “evoluția regresivă este ireversibilă” și s-ar identifica cu semnalul entropiei ca măsură a ireversibilității proceselor spontane în sistemele izolate¹⁹⁴. Tentația “lex”-ificării sau impunerii de reguli prin paradigma variației în biologie este rezonantă cu domeniile logicii, statisticii, matematicii:

Prima regula: Variația (variabilitatea) nu există singură, ci coexistă “mesonic” cu stabilitatea (ereditatea);

Secunda regula: Variația totală este o sumă a două componente, regroupând factori esențiali, explicativi și neesențiali sau reziduali;

Tertia regula: Proporția din variația totală, care este “controlată” de un factor esențial este un raport determinabil;

Quarta regula: Diverse variații parțiale sunt corelative, putându-se stabili existența, sensul și intensitatea legăturii dintre variații;

Quinta regula: Procesele evolutive conțin atât variații corelative, cât și necorelative, iar în măsura în care sistemul în care au loc este închis și există unitate de măsură cu caracter universal, suma variațiilor devine relativ constantă și evoluția regresivă este ireversibilă (entropică).

¹⁹⁴Georgescu-Roegen, 1979.

“Specificarea cantitativă conduce imediat la măsură” (Hegel), iar, ca exemplificare, din aceeași lume reală a prețurilor, considerând masa monetară ca fiind relativ constantă pe perioade scurte, creșterea unui preț pe o piață (a bunurilor) este compensată de scăderea altui preț pe o altă piață (piața forței de muncă și salariul ca preț specific), până la dezizolarea sistemului.

Concluzia paradigmei variației aplicată în științele naturii este că variația biologică poate fi considerată factorul fundamental al procesului de evoluție.

Pentru a delimita riguros variația matematică de cea statistică se impune tratarea continuumului și a discontinuum-ului. Într-una din afirmațiile despre informație, Nobert Wiener aprecia că ea apare ca o succesiune continuă sau discontinuă de evenimente, măsurabile distribuite în timp subliniind amestecul informațional perpetuu al discontinuum-ului cu continuum-ul.

“Întregul precede părțile” afirma Leibnitz, relevând continuitatea în întreg. Dar tot același întreg reprezintă astăzi, în teoria sistemelor, mult mai mult decât simpla însumare a părților... Intuitiv, continuum-ul este generatorul diferențelor și, în final, al variației. Continuum-ul reprezintă acea alcătuire, organizare, suprapunere dialectică a elementelor, nelăsând practic nici un gol, elementele constituente nefiind nici împărțite, nici separate unul de celălalt. Continuum-ul spațial și temporal este mai degrabă sinonim cu suprapunerea decât cu indivizibilitatea entităților sale componente. O definiție extrem de precisă a continuum-ului este iluzorie, tocmai datorită imposibilității de a evita complet discontinuum-ul sau proprietatea esențială a oricărei entități de a fi discret distinctă. Opoziția dintre continuum și discontinuum se regăsește în contrastul dintre variabila continuă și cea discretă.

Abordarea continuă a succesiunii evenimentelor măsurabile a devenit treptat specifică matematicii ce a impus-o prin calculul variațional. Inițial obiectul de studiu al acestui tip de calcul era constituit din problemele particulare de aflare a minimumului sau maximumului relațiilor funcționale. Calculul variațional și metodele sale au ca scop, într-o exprimare sintetică, determinarea extremurilor funcționalelor. În analiza clasică, obiectul de studiu îl reprezintă funcțiile, în timp ce în calculul variațional, locul lor este luat de relațiile în care valoarea variabilei dependente este determinată de o funcție sau, mai simplu, de relațiile funcționale. În calculul problemelor variaționale, se disting trei aspecte importante, ce trebuie soluționate¹⁹⁵ prin analogie cu criteriile de existență ale extremelor funcțiilor de o singură variabilă:

- Să se afle condițiile necesare și suficiente, pe care trebuie să le satisfacă funcțiile căutate și când soluția există, aceasta să poată fi determinată efectiv;
- Să se găsească criterii chiar și destul de generale de existență a unui extremum;
- Având o curbă care verifică condiția fundamentală necesară, să se stabilească criterii care să permită luarea unei decizii privind capacitatea curbei de a realiza într-adevăr un extremum, iar în caz afirmativ, să se poată determina dacă extremum-ul este un maxim sau un minim.

Aplicațiile multiple ale calculului variațional acoperă un spectru greu limitabil, de la teoria luminii în fizică, până la cele mai delicate probleme economice. Statistica matematică, domeniu intermediar, situat între statistică și matematică, lucrează, ca noțiune fundamentală, cu variabila aleatoare, definită¹⁹⁶ ca mărime care, în funcție de rezultatul unui experiment, poate lua o valoare dintr-o mulțime bine definită de valori (mulțimea valorilor posibile) cu o probabilitate cunoscută. Valoarea nu poate fi cunoscută înainte de efectuarea experimentului din cauza factorilor întâmplători, ce influențează rezultatul final. Variabila aleatoare poate fi atât de tip discret (variabila discontinuă), caz în care ea poate lua numai valori izolate în număr infinit, în optica matematică, și finit în cea preponderent statistică, cât și de tip continuu (variabilă continuă), caz în care valorile sale posibile umplu un interval finit de valori. Ceea ce deosebește fundamental variabila aleatoare de variabila obișnuită este determinarea ei post-factum în raport cu observarea evenimentului, “variabila aleatoare fiind supusă unui ansamblu prea complex de cauze”¹⁹⁷. Un aspect important de relevat este acela că, în cazul a două variabile de tip discret, prin raportarea lor, se densifică practic câmpul de valori posibile, conferind o relativă continuitate în raport cu discontinuitatea dublă inițială, ceea ce subliniază avantajul mărimilor relative.

¹⁹⁵Mihoc et alii, 1966.

¹⁹⁶Georgescu-Roegen, 1998.

¹⁹⁷Țarcă, 1998.

Repartiția unei variabile aleatoare de tip discret este o enumerare de valori posibile și probabilități corespunzătoare:

$$(X) = \begin{pmatrix} x_1, x_2, \dots, x_n \\ p_1, p_2, \dots, p_n \end{pmatrix}, \text{ unde: } x_i = \text{valorile posibile ale caracteristicii } X \text{ și } p_i = \text{probabilitatea}$$

ca X să ia o valoare x și $\sum p_i = 1$, iar $i = \overline{1, n}$.

O variabilă de tip continuu este definită¹⁹⁸ de funcția de repartiție următoare:

$$F(x) = P(X < x).$$

Se disting patru proprietăți ale funcției de repartiție în cazul variabilei aleatoare de tip continuu:

1° $F(-Y) = 0$;

2° $F(+Y) = 1$;

3° $F(x)$ este monoton crescătoare;

4° $P(x \in [a, b]) = \int_a^b dF(x) dx = \int_a^b f(x) dx$.

Atunci când se consideră că acționează simultan mai multe variabile aleatoare (discrete), se utilizează conceptul de sistem de variabile aleatoare (discrete)¹⁹⁹.

O abordare discontinuă, finită și sistemică este caracteristica paradigmei variabilei statistice sau a statisticii în general ca știință. Variabila discretă (discontinuuă), populația finită și concepția sistemică sunt principalele concepte constante în viziunea științei statistice de la John Graunt și William Petty și până la Johann Peter Süssmilch cu care se încheie, de fapt, perioada de formare a esenței științei și gândirii statistice. Populația statistică sau universul statistic sunt câmpul de acțiune al cercetării statistice printr-o tranșantă structurare internă în scopul asigurării globale a omogenității, pornind de la eterogenitatea specifică intrinsecă. Omogenitatea globală ca finalitate a abordării mesonice a variației statistice - omogenul reprezentând destinația, dar și pepiniera eternului eterogen - poate fi privită sub trei aspecte principale: temporal, spațial și calitativ (structural, organizatoric etc.). Omogenitatea de timp, de spațiu și calitativă se traduce succesiv prin însușirile unităților statistice componente ale universului statistic de a aparține:

- aceluiași moment sau perioadă de timp;
- aceluiași teritoriu sau spațiu geografic;
- aceleiași clase de elemente din punct de vedere al trăsăturilor esențiale calitative, care le definesc.

Eterogenitatea sau variația caracteristicilor subiectelor logice ale informațiilor statistice este raportată la variabila statistică sau, mai precis, la sistemul de variabile, caracteristic oricărei cercetări statistice.

Variabila statistică este definită specific drept caracteristica statistică, având proprietatea de a-și schimba în timp sau spațiu nivelul de dezvoltare sub influența diferiților factori ce acționează asupra populației statistice. Variabilele statistice prezintă modalități concrete de manifestare numite variante. Tipologia variabilelor este complexă (vezi *Anexa* la articol). Variabilele prelucrabile statistic sunt măsurabile pe una dintre cele patru categorii clasice de scale de măsurare: nominale, ordinale, cardinale (de interval) și proporționale (de raport). Pentru măsurarea sau compararea opiniilor se utilizează scala de intensitate (preponderent "scala de opinie" a lui Ilse Krasemann). "Tratarea variabilelor ca și cum ar fi constante - sublinia F. Edgeworth în 1932 - este eroarea caracteristică economistului nematematician".

În variația totală, variației caracteristicilor statistice, privită ca rezultat al sintezei acțiunilor multiple și repetitive, exercitate asupra unităților statistice de către factorii obiectivi și externi (principali sau esențiali) și reacțiilor specifice unității, individului, elementului la aceste acțiuni

¹⁹⁸Marinescu et alii, 1966.

¹⁹⁹Iosifescu et alii, 1985.

externe, i se adaugă variația aceluiași caracteristici, privită ca rezultat al sintezei acțiunilor accidentale, periodice, întâmplătoare, exercitate asupra unităților statistice de către factorii obiectivi și întâmplători (secundari sau neesențiali) și reacțiilor specifice. Dacă unitățile statistice sunt sistematizate prin intermediul grupării, atunci variațiile mari ale nivelului caracteristicii de la o grupă la alta sunt cauzate de schimbările cantitative, ce intervin în grupul factorilor esențiali, iar variațiile, de regulă mici, care se constată în cadrul unei grupe, sunt cauzate de combinațiile diferite stabilite între factorii esențiali și factorii întâmplători. Rezultatul sistematizării datelor prin gruparea unităților statistice, unități definite cât mai corect, dar și în corelație cu înregistrarea și culegerea practică a datelor privind caracteristicile cercetate, este cunoscut ca serie statistică. Seria statistică se prezintă ca o corespondență între două șiruri de valori, cu referință la două variabile. Prima variabilă se numește **variabilă independentă**, iar cea de-a doua - **funcție**.

Ca sinteză a paradigmei variației statistice, seria statistică, un concept esențial în gândirea statistică, este definită ca “exprimarea unei variabile în raport cu variația alteia”²⁰⁰.

Această definiție ce marchează, în anul 1930, încheierea unui proces de formare a unui limbaj nou de comunicare științifică și reprezintă triumful paradigmei variației și în statistica românească. Dorința de omogenizare a variației mai domină și astăzi gândirea statistică, întreaga cercetare statistică urmărind obținerea unei informații despre abaterile individuale de la sensul major al parametrului populației. Am putea spune, traducând în teoria comunicației, că se urmărește identificarea zgomotului din canalul de comunicare, ce poate distorsiona mesajul parametrului statistic, alterând semnificația gândirii statistice.

Anexă

PARADIGMA VARIAȚIEI

Tablou flexionar de concepte și categorii derivate

VARIAȚIE din latină: <i>variare</i> = a schimba (vezi “VARIATIO ”)	<ul style="list-style-type: none"> • Proprietatea unui element, caracteristică, individ, populație, fenomen de a se prezenta sub diferite forme (adică variat); • Trecerea de la o formă la alta, de la un nivel la altul: felurime, diversitate, schimbare, transformare.
verbul <i>a varia</i> din latină: <i>variare</i>	<ul style="list-style-type: none"> • a fi felurit, diferit, deosebit (după locuri, împrejurări, situații); • a nu semăna, a nu avea cu altceva aceeași înfățișare, structură, compoziție. • a schimba, a da formă diferită, a transforma; • a-și schimba valoarea (starea, forma, nivelul).
adjectivul <i>variabil</i>	<ul style="list-style-type: none"> • care variază, susceptibil de a se schimba, schimbător; • care ia succesiv diferite valori (stări, forme, nivele).
Alte substantive derivate, semnificativ corelate	
variabilitate din franceză: <i>variabilité</i>	<ul style="list-style-type: none"> • însușirea unui element, caracteristică, individ, populație, fenomen de a lua forme și aspecte diferite; • proprietate pe care o are o cantitate, mărime sau funcție algebrică, de a lua succesiv o infinitate de valori diferite; • tendința organismelor de a devia într-o direcție oarecare de la tipul inițial; apariția de diferențe între indivizii aceleiași specii.
variabilă	<ul style="list-style-type: none"> • “o calitate cuantificabilă”;
(1) $X = \begin{pmatrix} x_i \\ p_i \end{pmatrix} \text{ unde: } 1 \leq i \leq n$ și $\sum_{i=1}^n p_i = 1$	<ul style="list-style-type: none"> • o caracteristică statistică, ce are proprietatea de a-și modifica valoarea (starea, forma, nivelul) în timp, spațiu și organizatoric; • o mărime matematică, ce poate lua o valoare dintr-o mulțime bine definită de valori (mulțimea valorilor posibile) în funcție de rezultatul unui experiment și cu o probabilitate cunoscută; se remarcă două tipuri majore:

²⁰⁰Georgescu-Roegen, 1979.

<p>(2) $F(x) = P(X < x)$ unde : $F(-\infty) = 0, F(+\infty) = 1$ $F(x)$ = monoton crescătoare $P(x \in [a, b]) = \int_a^b f(x)dx$</p>	<p>(1) variabila (aleatoare) discretă sau discontinuă; (2) variabila (aleatoare), continuă (valorile sale posibile “umplu” un interval finit sau infinit).</p>
<p>variantă</p>	<ul style="list-style-type: none"> o anumită valoare, stare, formă (particulară) specifică sau un anumit nivel al unei caracteristici sau variabile; nivelul atins de funcția ce definește o variabilă aleatoare pentru o variabilă posibilă concretizată “i” ($i = \overline{1, n}$ iar numărul maxim de variante distincte = k, unde $k \leq n$).
<p>varianță</p>	<ul style="list-style-type: none"> dispersie sau fluctuație (σ^2); egală cu media aritmetică a pătratelor abaterilor și neexprimată în unități de măsură; se regăsește explicit sau implicit formulată în aproape toate dezvoltările metodelor statistice.
<p>varietate</p>	<ul style="list-style-type: none"> grup de organisme, situat sub specific, care se deosebește de alte grupuri din aceeași specie prin însușiri ca adaptabilitatea, rezistența și caracteristicile de calitate.

Notă: Familia flexionară include cu mult mai multe noțiuni: “varia” cu sens substantivizat de culegere sau rubrică de scrieri diferite; “variu și variat” - adjective cu sens de diferit, divers; “variator” sau mecanism de schimbare a vitezei; “variațiune” - dans solistic clasic, variat și de virtuozitate, precum și mulți alți termeni formați cu prefixul “co” (*covariație, covarianță* etc.) sau cu alte prefixe (*in-, uni-, pluri-*, etc.).

Referințe

- BLAUG, M. *Teoria economică în retrospectivă*. București: Ed. didactică și pedagogică, 1992 [=Blaug, 1992].
- BOUDON, R. *Texte sociologice alese*. București: Editura Humanitas, 1990 [=Boudon, 1990].
- BRAN, P. *Economia valorii*. București: Editura economică, 1995 [=Bran, 1995].
- GEORGESCU-ROEGEN, N. *Legea entropiei și procesul economic*. București: Ed. Politică, 1979 [=Georgescu-Roegen, 1979].
- GEORGESCU-ROEGEN, N. *Metoda statistică. Elemente de statistică matematică*. București: Editura Expert, 1998 [=Georgescu-Roegen, 1998].
- IONESCU, N. *Curs de istorie a logicii*. București: Humanitas, 1993 [=Ionescu, 1993].
- IOSIFESCU, M., MOINEAGU, C., TREBICI, V., URȘIANU E. *Mica enciclopedie de statistică*. București: Editura științifică și enciclopedică, 1985 [=Iosifescu et alii, 1985].
- JOJA, A. *Studii de logică*. București: Editura Academiei, 1966 [=Joja, 1966].
- KUHN, Th. *Structura revoluțiilor științifice*. București: Ed. științifică și enciclopedică, 1973 [=Kuhn, 1973].
- KUHN, Th. *Tensiunea esențială*. București: Ed. științifică și enciclopedică, 1982 [=Kuhn, 1982].
- MARINESCU, I., MOINEAGU, C., NICULESCU, R., RANCU, N., URSEANU, V. *Elemente de statistică matematică și aplicațiile ei*. București: Editura științifică, 1966 [=Marinescu et alii, 1966].
- MERTON, R. *Eléments de théorie et de méthode sociologique*. Paris, 1965.
- MIHOC, G., IOSIFESCU, M., URSEANU, V. *Elemente de teoria probabilităților și aplicațiile ei*. București: Editura științifică, 1966 [=Mihoc et alii, 1966].
- MILLS, Fr. *Metode statistice*. București: Editura D.C.S., 1959 [=Mills, 1959].
- MOTAȘ, C. *Charles Darwin*. București: Ed. științifică, 1972 [=Motaș, 1972].
- ODOBLEJA, Șt. *Introducere în logica rezonanței*. Craiova: Ed. Scrisul românesc, 1984 [=Odobleja, 1984].

POROJAN, D. *Statistica și teoria sondajului*. București: Editura “Șansa” SRL, 1993 [=Porojan, 1993].

SĂVOIU, Gh. *Universul prețurilor și indicii interpret*. Pitești: Ed. Independența economică, 2001 [=Săvoiu, 2001].

SCHLICHT, E. *Isolation and Aggregation in Economics*. Springer-Verlag, Berlin, Heilderberg, NewYork, Tokyo, 1985 [=Schlicht, 1985].

SUTĂ-SELEJAN, *Doctrine economice - o privire panoramică*. București: Editura Eficient, 1996 [=Sută-Selejan, 1996].

ȚARCĂ, M. *Tratat de statistică aplicată*. București: Ed. științifică și enciclopedică, 1998 [=Țarcă, 1998].

ARTICOLE/ARTICLES

CONFLICTUL LINGVISTIC – O CONSECINȚĂ A BILINGVISMULUI DIGLOSSIC.
SITUAȚIA DIN REPUBLICA MOLDOVA

Marta ISTRATI,
Doctorandă,
Universitatea de Stat din Moldova

LINGUISTIC CONFLICT AS A CONSEQUENCE
OF DIGLOSSIC BILINGUALISM.
THE SITUATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Marta ISTRATI,
Ph.D. Student,
State University of Moldova

Abstract

The coexistence of two or several languages in the same linguistic space will not be deprived of "competition" and conflict. The prototype theory of the situation of conflict has two authors - L. Aracil and R. Ninyoles. The originality of the Catalano-Occitan sociolinguistics bases on the fact that the diglossia is considered a conflict in evolution, complicated by a dilemma and fed by sociolinguistic representations. Generally, these representations are set against the dominated language and favourable, by consequence, against the situation of domination. Having some influence on the mentality and the verbal choice of communicators, these representations usually form an ideological group. The consequence of the diglossic conflict consists in either the linguistic replacement, when the dominant language exercises the functions of the dominated language, or in the linguistic nominalization, which consists in the reconquest by the dominated language of its functions due to the verbal loyalty of the communicators and to the correct linguistic politics.

Rezumat

Coexistența a două sau mai multe limbi în același spațiu lingvistic nu va fi lipsită de „competiție” lingvistică și de conflict diglosic. Inițiatorii unei teorii asupra unui prototip de situație conflictuală sunt L. Aracil și R. Ninyoles. Originalitatea sociolingvisticii catalano-occitane rezidă în faptul că diglosia este considerată un conflict în evoluție, complicat de o dilemă și alimentat de reprezentări sociolingvistice. În general, reprezentările date sunt opuse limbii dominate și favorabile, în consecință, situației de dominare. Influențând mentalitatea și alegerea lingvistică a vorbitorilor, acestea formează, de obicei, un ansamblu ideologic.

Consecința a conflictului diglosic poate fi sau substituția lingvistică, când limba dominantă preia funcțiile limbii dominate, sau normalizarea lingvistică, care constă în recucerirea de către limba dominată a tuturor prerogativelor sale, datorită fidelității lingvistice a vorbitorilor și politicii lingvistice corecte.

Când se vorbește despre existența unui conflict lingvistic într-o comunitate, cercetătorii operează, mai ales, cu noțiunea de **diglosie**, căci termenul **bilingvism** este asociat, de obicei, cu situația de echilibru funcțional și cunoașterea perfectă a două limbi.

Pentru a caracteriza **diglosia**, C. Ferguson invocă două criterii distincte: concurența a două variante ale aceleiași limbi și statutul diferit al acestor două variante, una caracterizând vorbirea cotidiană și alta impusă ca limbă oficială. A. Martinet afirmă că, dacă s-ar păstra doar primul criteriu, al apartenenței genetice, aceasta ar permite să se identifice întotdeauna un grad de diglosie în comunitățile monolingve, deoarece nu există niciodată identitate între vorbirea cotidiană și norma oficială. De aceea, diglosia va fi identificată în cazul când vorbitorii o conștientizează și luptă pentru reducerea sau eliminarea acestei dualități, fie prin reducerea progresivă a diferențelor care separă cele două variante, fie prin generalizarea uneia dintre ele²⁰¹.

²⁰¹Martinet, 1982, p. 9.

Sub impulsul unor lingviști ca J. Gumperz și J. Fishman²⁰², s-a pus accent pe criteriul sociologic în diferențierea statutului limbilor. Astfel, se consideră *diglosie* situația sociolingvistică în care se utilizează, în mod concurent, două idiomuri cu statut sociocultural diferit: o vernaculară (o formă lingvistică achiziționată primar și utilizată în viața cotidiană) și o altă limbă, a cărei utilizare, în anumite circumstanțe, este impusă de autoritățile statului sau comunității respective²⁰³.

Varianta lui C. Ferguson (1959) a fost numită "classical diglossia", pe când cea a lui J. Fishman (1967) - "extended diglossia". Pentru această taxonomie, Kloss propune termenii "in-diglossia" (endo-diglossie) și "out-diglossia" (exo-diglossie)²⁰⁴. Scotton (1986) introduce, cu același scop, denumirile de "narrow diglossia" și "broad diglossia"²⁰⁵. În lucrările sale, Britto (1986) utilizează termenii "use-oriented" și "user-oriented diglossia"²⁰⁶. În pofida acestei diversități, toți sociolingviștii menționați se bazează pe un singur principiu: legătura genetică dintre variantele aflate în diglosie. În sociolingvistica americană, s-a accentuat asupra ideii că diglosia dintre două limbi poate evolua în timp, păstrându-se, totodată, caracterul stabil al diglosiei clasice. Bunăoară, sociolingvistica americană se caracterizează printr-o viziune funcționalistă statică și prin descrierea unei distribuții relativ constante și complementare a variantelor/limbilor în contact. Această viziune a fost, probabil, determinată de particularitățile situațiilor diglosice analizate. Astfel, exemplele clasice ale lui C. Ferguson sunt: "Standard German/Swiss German, Standard Arabic/Vernacular Arabic, Standard French/Kréyòl in Haiti, Katharevousa/Demotiki in Greece"²⁰⁷. De asemenea, sociolingviștii care analizau situațiile imigranților din S.U.A nu evidențiau conflictul diglosic, deoarece aceștia erau conștienți de necesitatea unei integrări sociale și a substituției lingvistice.

Concepției americane i se opune sociolingvistica catalană (reprezentată de L. Aracil, R. Ninyoles, F. Vallverdu, Badia i Margarit ș.a.) și sociolingvistica occitană (în particular, R. Lafont și echipa sa de cercetare) care se distinge printr-o perspectivă mult mai dinamică (și polemică). Nu se mai analizează o coexistență echilibrată a două limbi în concurență, ci una problematică, deoarece, în comunitățile pe care le au în vedere acești lingviști, vin în contact limba dominată (catalana, occitana) și limba dominantă (respectiv, castiliana, franceza). În acest context de supremație persistă dezechilibrul și instabilitatea, *conflictul* și dilema²⁰⁸.

Pentru prima dată, termenul *conflict lingvistic* a fost utilizat de L. Aracil, în cadrul comunicării științifice «Conflictul lingvistic și normalizarea lingvistică în noua Europă» (1965), prezentată la Universitatea din Nancy și publicată, mai târziu, într-o culegere de lucrări (1982), în care sociolingvistul valencian afirma: "Din fericire sau din nefericire, istoria Europei Occidentale nu este foarte bogată în exemple de conflict lingvistic, trecute și prezente. La prima vedere, descoperim o frapantă diversitate de cazuri. Limbile ca dalmata și cornica au dispărut, pe când altele (engleza, franceza, castiliana etc.) au reușit, nu fără ajutorul organizațiilor politice respective, să-și sporească influența și să se impună dincolo de teritoriile lor inițiale. În al treilea rând, alte limbi (dintre care cea mai considerabilă din toate privințele este catalana) rămân "minoritare", în măsura în care nu s-au retras decât parțial sub presiunea limbilor "dominante". Aceste limbi "minoritare" înfruntă o dilemă: fie vor avea soarta limbilor cornică și dalmată, fie vor urma exemplul altor limbi (cehă, polonă, fină, etc.) care au supraviețuit și "au ieșit la suprafață" împreună cu "statele-națiuni"²⁰⁹.

Despre aceeași dominare a unor limbi asupra altora prin factorul politic, vorbește și G. Kremnitz într-un articol din "Langages" (1981): "Există conflict lingvistic când două limbi evident diferite se înfruntă, una dominantă din perspectiva politică (utilizare oficială, utilizare publică) și

²⁰²Apud Martinet, 1982, p. 9.

²⁰³*ibidem*, p. 10.

²⁰⁴Kloss, 1966.

²⁰⁵Scotton, 1986.

²⁰⁶Britto, 1986.

²⁰⁷Ferguson, 1959, p. 325-340.

²⁰⁸Boyer, 1996, p. 92.

²⁰⁹*idem*, p. 93.

alta dominată politic. Formele de dominare pot fi represive (ca cele pe care statul spaniol le-a practicat asupra franchismului) sau tolerante pe plan politic și ale căror forțe represive sunt esențial ideologice (ca cele practicate de statele francez și italian). Un conflict lingvistic poate fi acut și latent, conform condițiilor sociale, culturale și politice. Astfel, într-o societate pre-industrială, cu o situație stabilă de diglosie, conflictul lingvistic este, de obicei, latent [...]. Dar într-o societate industrializată, în care ideologia diglosică este, înainte de toate, întreținută de clasele și sectoarele sociale care împiedică dezvoltarea socio-economică și culturală, conflictul apare, de obicei, sub forma sa acută”²¹⁰.

În 1981, Ph. Gardy și R. Lafont publică în revista “Lengas” un articol, devenit celebru în sociolingvistica periferică (catalană și occitană), cu titlul «Diglosia ca conflict». Modelul teoretic descris în acest studiu e cel al unei sociolingvistice apărute în anii șaizeci, în domeniul catalan, mai precis în Valencia, regiunea unde se observă o distribuție geopolitică și sociolingvistică a catalanei și castiliane (adică a spaniolei). Inițiatorii acestui model sunt cercetătorii L. Aracil și R. Ninyoles, a căror activitate a fost preluată, din punct de vedere științific și instituțional, de “Grup Català de Sociolingüística” (1974)²¹¹, ai cărui reprezentanți de vază sunt, de asemenea, Badia i Margarit și F. Vallverdú. Nu e vorba de o școală pe poziții unanime: păreri exprimate au fost uneori în contrast și au dat naștere unor polemici. Cu toate acestea, pentru sociolingviștii din domeniu, școala catalană de sociolingvistică a fost esențială, deoarece a reușit să propage idei preluate și de alți cercetători “periferici” (în raport cu centrele din statele respective: Spania și Franța), de exemplu, din domeniul occitan, și mai ales, echipa reunită la Montpellier în jurul lui R. Lafont.

Într-o disciplină nouă, cum este sociolingvistica, se întâmplă frecvent ca termenii propuși de unii autori să fie preluați și “adaptați” situațiilor concrete. Pornind de la fenomenele sociolingvistice legate de plurilingvismul din Elveția și de migrațiile din această țară (externe și interne), precum și de la critica adusă modelului fergusonian, care reprezintă o descriere prea restrictivă a diglosiei, G. Lüdi și B. Py au propus o altă modalitate de descriere a situațiilor date. Această viziune a fost dezvoltată și de alți colaboratori ai cercetătorilor amintiți, ca M. Matthey și J. F. de Pietro. Remarcăm obiectiile ce țin de *prestigiul* varietăților aflate într-o configurație diglosică, obiectii făcute pe baza situației din Elveția germană, în care, după cum afirmă G. Lüdi, nu există diferență de prestigiu între cele două variante de referință: “toate păturile sociale utilizează, fără excepție, dialectul în viața familială [...], nu se alege niciodată germana scrisă din motive de prestigiu social”²¹². Sociolingviștii elvețieni propun să nu se mai reducă diglosia la dimensiunea sa conflictuală, căci o diglosie “consensuală” este posibilă și trebuie propuse măsuri care pot fi luate pentru a dirija, în folosul tuturor celor interesați, repertoriile plurilingve, atât sociale, cât și individuale. În opinia sociolingviștilor elvețieni, conflictul influențează contactul dintre limbi, chiar statutul acestora, dar este, înainte de toate, un fenomen ce depinde de vorbitori și nu de limbi²¹³. Din această cauză, modelul elvețian optează pentru un studiu microsociolingvistic, spre deosebire de cel fergusonian (nord-american) sau occitan (“conflictual”), care atribuie diglosiei dimensiuni macrosociolingvistice (perspectivă sincronică (sociolingvistica nord-americană) sau diacronică (sociolingvistica “periferică”). Bunăoară, Ninyoles atribuie noțiunile *diglosie*, *conflict lingvistic*, *normalizare* și *planificare lingvistică* macrosociolingvisticii, iar conceptele *bilingvism* și *limbă maternă* – domeniului microsociolingvistic²¹⁴.

Dacă conflictul lingvistic nu poate fi prezentat pe toată durata sa, perspectiva evoluționistă este înlocuită de cercetătorii occitani și catalani printr-o viziune globală. Dezechilibrul și inegalitățile sociolingvistice sunt înfățișate din punctul de vedere al societății în ansamblul ei, al grupurilor sau chiar al comunităților care luptă pentru recunoașterea și/sau apărarea identității lor, precum și pentru cucerirea sau menținerea puterii (politice, economice, etc.). În consecință, problema lingvistică se dezvoltă din însăși structura societății și nu poate fi corect apreciată dacă nu se

²¹⁰Baylon, 1996, p. 151.

²¹¹Boyer, 2001, p. 52.

²¹²Boyer, 2001, p. 51.

²¹³*ibidem*, p. 52.

²¹⁴КрЮКОВА et alii, 1991, p. 99.

cunosc toate relațiile din această structură socială, **determinarea socială a conflictului și manifestările lui concrete.**

Ninyoles a remarcat că, odată cu **democratizarea** societății, a organelor ei de stat și de cultură, crește gravitatea problemelor lingvistice, astfel încât conflictele existente devin obiectul discuțiilor oficiale și publice. Cercetătorul catalan insistă ca fenomenele sociolingvistice să se prezinte atât ca fapte cristalizate, dar și în legătură cu reprezentările și atitudinile vorbitorilor în momentul istoric dat²¹⁵.

Referindu-ne la situația din Republica Moldova, considerăm că abordarea problemei conflictului diglosic trebuie să înceapă de la localizarea acelor straturi ale societății care utilizează **rusa** ca limbă a culturii, dar sunt de naționalitate română și, pe de altă parte, de la analiza acelor mecanisme care cauzează **substituția lingvistică**. În literatura de specialitate, aspectul diacronic al bilingvismului româno-rus din țara noastră a fost analizat multilateral. De asemenea, a fost demascat “mitul bilingvismului armonios” care, în realitate, a fost diglosic. Sociolingvistul occitan R. Lafont caracterizează deosebit de elocvent asemenea situații: “diglosia înseamnă nedreptate, de vreme ce una dintre limbi este dominată, și această nedreptate nu este niciodată singură.[...] Diglosia nu este o formă de expropriere a autohtonului, susținută de o ideologie calmantă”²¹⁶. O părere similară a fost exprimată și de P. Eckert: “Acceptarea specializării unei limbi în domenii diferite permite consolidarea constantă a inegalității sociopolitice, care se află la baza impunerii limbii străine”²¹⁷. Este cunoscut faptul că utilizarea și propagarea bilingvismului reprezenta, în trecut, o cale de a îndreptăți, dar, concomitent, de a ascunde și a grăbi înlocuirea limbii române cu limba rusă în diverse domenii. Este evidentă asemănarea acestei situații lingvistice din țara noastră cu cea din țările catalane, descrisă, de exemplu, în monografia lui Ninyoles «Conflict lingvistic în Valencia», sau de Aracil, în «Bilingvismul ca mit» (1982). Referindu-se la relația dintre catalană și castiliană, acești lingviști afirmă că poziția subordonatoare a primei limbi față de a doua este considerată un fapt firesc și, de aceea, vorbitorii limbii “inferioare” trebuie (sau sunt îndemnați) să fie bilingvi, fără a se insista asupra unei atitudini reciproce din partea vorbitorilor limbii “superioare”²¹⁸. Din aceleași cauze ca și în Catalonia, moldovenii nu puteau evolua social și profesional atâta timp cât cunoșteau doar limba română. Eventualele schimbări de statut și progresul erau în legătură nemijlocită cu limba și cultura rusă, iar afilierea la acestea contribuia la îndepărtarea individului de propria comunitate lingvistică. Încorsetarea limbii române numai în limitele comunicării familiale și susținerea bilingvismului diglosic aveau drept scop mărginirea limbii băștinașilor la starea ei dialectală. Revenind la comparația cu spațiul iberic, același proces l-a supotat și limba catalană, fapt semnalat de sociolingviștii “nativi” (“periferici”), precum Ninyoles, care afirma că bilingvismul diglosic, ca idiologie, permitea îmbinarea “bilingvismului fericit” cu perspectiva imperialismului lingvistic²¹⁹. În ceea ce privește situația noastră, originea acestui mit și, în general, a **ideologiei diglosice** (termen introdus de Ninyoles), poate fi identificată în procesul rusificării cercurilor dominante și a intelectualității, care nu ar fi putut atinge și menține poziția socială respectivă fără cunoașterea limbii ruse. Obiectivele autorităților coincideau cu necesitatea băștinașilor, deveniți rusofoni, de a găsi un compromis convenabil lor, în situația de conflict dintre două limbi cu drepturi inegale. Circumstanțe asemănătoare sunt descrise și de Aracil, care a utilizat prima dată termenul **conflict lingvistic**. Situația de diglosie apare, de fapt, în special, în interiorul păturii dominante, deoarece, utilizând limba rusă cu funcții oficiale (mai ales în scris), ei continuau să comunice în limba maternă în familie. Acest fenomen a făcut să apară și să se consolideze stereotipul bilingvismului. Diglosia s-a extins și asupra altor categorii sociale în urma unor fenomene social-politice importante, precum politica lingvistică de asimilare. Iată de ce nu este posibilă schematizarea unor astfel de situații și va fi greșită perspectiva de prezentare «monolită» a societății basarabene. O altă manifestare a ideologiei diglosice – teoria celor două limbi (limba română – limba “moldovenească”) – problemă actuală în Republica

²¹⁵ *ibidem*.

²¹⁶ Tabouret-Keller, 1982, p. 32.

²¹⁷ Baylon, 1996, p. 151.

²¹⁸ КрЮКОВА et alii, 1991, p. 102.

²¹⁹ *ibidem*, p. 103.

Moldova²²⁰, își găsește analogie în situația lingvistică din Valencia, unde a fost propagată o teorie asemănătoare: limbă catalană - limbă "valenciană". Se susținea că comunitatea din Valencia conștientizează specificul său lingvistic și nu utilizează limba catalană literară, ceea ce, conform afirmației autorităților, nu prezintă pericol pentru pozițiile limbii locale. Ninyoles demonstrează însă contrariul: păturile castilizate ale societății date au luptat pentru această opoziție fictivă, dorind să slăbească solidaritatea în cadrul întregii comunități lingvistice, să mascheze adevăratul conflict lingvistic dintre catalană și castiliană și să păstreze diglosia, valencianei atribuindu-i-se un statut inferior de dialect al catalanei²²¹.

O politică lingvistică analogă a fost promovată de Rusia țaristă și Uniunea Sovietică în Basarabia - politica pseudoștiințifică și antiromânească a celor "două limbi" și "două popoare". Cauzele ideologice ale acestui fenomen, atât în Valencia, cât și în țara noastră, au fost completate și cu alți factori. În școli, un timp îndelungat, nu se studiau formele lingvistice standard ale catalanei și, respectiv, ale românei. Concomitent, aveau loc procesele intense de castilizare și rusificare. Variantele regionale (valenciana și moldovenească) nu doar se promovau insistent, dar sufereau și influențe devastatoare ale limbilor dominante. Profitându-se de existența unor particularități dialectale, de natura fonetică, morfologică și lexicală, și limitându-se accesul maselor largi la limbajul standard, se accentua astfel distanța lingvistică dintre variantele vorbite și cele standard. Drept consecință a fost dezvoltată, în mod deliberat, *diglosia interioară* (clasică/fergusoniană/endo-diglosia), care a provocat schimbări în *conștiința* vorbitorilor - „auto-identificarea” greșită cu variantele dialectale respective, privite ca limbi aparte. Unele generații au fost supuse proceselor de *aculturație*, începând cu adăugarea unor elemente de cultură a națiunii dominante și ajungându-se la o substituție a culturii strămoșilor.

Numeroasele similitudini între diglosia din țara noastră și cea din spațiul catalano-occitan (pe exemplul căruia a fost elaborată *teoria conflictului lingvistic*), sînt o fermă dovadă a faptului că așa-numitul bilingvism româno-rus a generat un conflict lingvistic acut. Contrar opiniei sociolingviștilor americani, care consideră diglosia un fapt stabil, ce poate dura secole la rând, sociolingviștii "periferici" au demonstrat caracterul *evolutiv* al acestei situații lingvistice, conflictul fiind complicat de o *alternativă*: sau limba dominată va fi definitiv înlăturată de limba dominantă și rezultatul conflictului este *substituția* lingvistică sau rezistența în favoarea limbii dominate va impune ameliorarea situației și va *normaliza* progresiv utilizarea limbii (după ce se vor stabili standarde acceptate de vorbitori), adică va recuceri funcțiile orale și scrise ale unei limbi în plină activitate, fiind astfel utilizată în toate domeniile sociale. Trebuie, desigur, să menționăm că asemenea răsturnări ale diglosiei au fost posibile datorită *fidelității* vorbitorilor limbilor respective și a unei ferme *determinări instituționale*, care s-a afirmat prin legi, decrete și implicarea instanțelor de gestiune a *normalizării*²²². Bunăoară, bazele modelului lingvistic catalan au fost puse de «Statutul de Autonomie» din 1979. Acesta definește catalana ca limba Cataloniei și statuează caracterul ei oficial (alături de spaniolă). El stabilește, de asemenea, obligația conducerii regionale de a garanta folosirea curentă și oficială a ambelor limbi, precum și de a crea condițiile pentru realizarea egalității depline între cele două limbi.

Aracil a înaintat axioma că existența și supraviețuirea limbii depinde nu de numărul vorbitorilor, ci de plenitudinea funcțiilor limbii. De aceea, unicul mijloc de salvare a unei limbi este *normalizarea lingvistică* (termen introdus de acest cercetător în 1965), care constă în elaborarea și legiferarea normelor uzului, ceea ce, în consecință, lărgeste domeniile de utilizare a limbii.

Astfel de măsuri pot să determine reafirmarea tuturor prerogativelor limbii române în Republica Moldova.

Referințe

- BAYLON, Ch. *Sociolinguistique: Société, langue et discours*. Paris: Nathan, 1996 [=Baylon, 1996].
BOYER, H. *Éléments de sociolinguistique*. Paris: DUNOD, 1996 [=Boyer, 1996].
BOYER, H. *Introduction à la sociolinguistique*. Paris: DUNOD, 2001 [=Boyer, 2001].

²²⁰Condrea, 2007, p. 41-56.

²²¹*ibidem*, p. 111.

²²²Boyer, 2001, p. 55.

- BRITTO, Fr. *Diglossia: A study of the theory with application to Tamil*. Washington. D.C.: Georgetown University Press, 1986 [=Britto, 1986].
- CONDREA, I. *Studii de sociolingvistică*. Chişinău: CEP USM, 2007 [=Condrea, 2007].
- FERGUSON, Ch. *Diglossia* //Word. No. 15, 1959 [=Ferguson, 1959].
- KLOSS, H. *Types of multilingual communities* //Sociological Inquiry. No. 36.2, 1996 [=Kloss, 1996].
- MARTINET, A. *Bilinguisme et diglossie. Appel á une vision dynamique des faits* //La Linguistique. Vol 18. fasc.1, 1982 [=Martinet, 1982].
- SCOTTON, C. M. *Diglossia and code-switching* //FISHMAN, J. (ed.) *The Fergusonian impact, vol 2: Sociolinguistics and the sociology of language*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1986 [=Scotton, 1986].
- TABOURET-KELLER, A. *Entre bilinguisme et diglossie du malaise. Des cloisonnements universitaires du malaise sociale* //La Linguistique. Vol. 18. fasc.1, 1982 [=Tabouter-Kelelr, 1982].
- КРЮКОВА, Т. Б., НАРУМОВ, Б.П. *Зарубежная социоллингвистика. Германия. Испания*. Москва: Наука, 1991 [=Крюкова et alii, 1991].

CALEIDOSCÓPIO: A DIALÉTICA DO REAL E DA POESIA

Lelia TROCAN,
Professora, Doutora em literatura,
Universidade de Craiova, Romênia

CALEIDOSCOPE: THE DIALECTICS OF THE REAL AND OF THE POETRY

Lelia TROCAN,
Professor, Ph.D.,
University of Craiova, Romania

Abstract

“The same phenomenon appears in the case of poetic systems as in the case of physical systems: negativity which acts until, dialectically speaking, it completely changes direction and protects the system it aimed to destroy.” It is necessary to notice the fact that the poetic system can be protected only by establishing a relation with the real. The role of poetry is “to make things known in actual fact”. Poetry is therefore “act” as “potentiality”. As it happens with man, we notice an apparent paradox. If the paradox hadn’t been apparent, it wouldn’t have existed. But “man exists, poetry exists, the paradox subsists.”

Rezumat

“Se produce același fenomen în cazul sistemelor poetice ca și în cazul sistemelor fizice: negativitatea, care acționează până în punctul în care, dialectic vorbind, ea își schimbă complet direcția și protejează sistemul pe care pretindea că-l distruge”. Este necesar să remarcăm faptul că sistemul poetic nu poate fi protejat decât prin relaționarea cu realul. Rolul poeziei este de “a face cunoscute lucrurile în fapt”. Poezia este, prin urmare, «act», în stare de «potențialitate». Sesizăm astfel, că și în cazul omului, un paradox aparent. Dacă paradoxul nu era aparent, nu ar mai fi existat. Dar «omul există, poezia există, paradoxul subsistă».

Jean-Charles Huchet, no estudo *Les femmes troubadours ou la voix critique*, publicado na revista “Littérature”, apresenta uma geração de estruturas críticas a partir do real: «Antes de constituir-se numa “erótica”, o “fin amors” faz-se por uma estrutura de palavras que põe face a face “eu” e “ela”, separados por um espaço de palavras»²²³. “Ela” designa a “Senhora”, chamada às vezes “ma donna”, o que reflete uma superioridade hierárquica. Trata-se de “um lugar para onde tende o desejo e o canto que o sustenta”²²⁴. O canto é o “lai”. Ao lançar seu olhar para a senhora, o trovador aguarda sua vez, “le Bel vezer”, “para que enfim nasça a palavra”. Há, pois, uma curva do olhar que vai e volta, transformando em imagem o trajeto que parte da fala do trovador até a senhora, cujo silêncio remete ao trovador seu próprio canto como discurso do Outro. Assim, a circularidade do olhar e do canto fez nascer um primeiro trecho do *arco-íris*. Para que o canto deslanche com toda liberdade, a senhora deve cumprir seu papel, que é o de manter-se calada. Para que os dois termos em “contato”, o trovador e sua senhora, mantenham esta distância propícia ao canto, este vai criar um obstáculo: “o tiers é uma função, um lugar a ocupar para que a estrutura conserve sua eficácia”²²⁵. Esse espaço, preenchido pelo canto, chama-se “canso”, uma erótica sofisticada do “fin amors”.

Uma ameaça mortal pesa sobre a “canso”: a resposta da senhora. «O “fin amors”, enquanto amor da língua desdobrado sobre um fundo de sexualidade em impasse faz do silêncio da senhora um imperativo categórico»²²⁶. O que ocorria com frequência era o fato do qual se queixava o conde de Poitou, de que mesmo com o risco “de se rompre les braies et le harnais” (“de arrebrantar as calças e os arreios”), e apesar das “cen e quatre vint et ueit vezt” (“cento e oitenta e oito vezes”), ainda não se chegou ao fim²²⁷.

²²³Huchet, 1983, p. 70.

²²⁴*idem*, p. 71.

²²⁵*idem*, p. 71.

²²⁶*idem*, p. 76.

²²⁷*ibidem*.

O desejo tende à aproximação, ao passo que o canto exige a separação dos dois termos da tensão. Com “o tiers” eclipsando-se, chega-se ao “assag”, que apresenta os amantes no limiar de uma união carnal total e mantém a ausência no centro da presença”²²⁸. Então, a “canso” tinha trabalhado, a despeito de si própria, pela sua própria perda, mas apenas para gerar uma outra estrutura: a “assag”. Um abismo se abre, então, entre todos os termos em contato: “eu”, “ela”, amor, canção, tiers, pois tudo arrisca tornar-se um jogo entre “eu” e “eu”. Ou a senhora perde o trovador e ganha um amante ou mantém o trovador e perde sua emoção poética ou, ainda, pode chegar a perder ambos, pois, às vezes, o trovador se vai, indignado por causa dos favores que lhe recusam ou dos favores que lhe oferecem.

O “assag” é pois a pedra de toque da “fin amors”. Uma vez desertado o cavaleiro, a senhora assume para si o canto, produzindo uma nova forma, a “cobla”. Por exemplo, a da condessa de Die, uma das “*trobairitz*” occitanas: “eu quero que se saiba de uma vez por todas que eu o amava acima de tudo, mas vejo que fui traída, pois não lhe dava todo o meu amor”²²⁹. Em troca, Donna H., uma outra “*trobairitz*”, prefere o homem que transgride a lei da “assag”: “um se apressa em ir direto ao fato, desprezando assim sua promessa, sendo que o outro nada ousa”²³⁰.

Mas, “existem sistemas poéticos como existem sistemas físicos, a negatividade opera aí até o ponto em que, dialeticamente, ela se inverte e protege o sistema que ela pretendia levar à perda”²³¹. Gostaríamos de sublinhar que é somente no e pelo contato com o real que o sistema poético encontra sua proteção. A “fin amors” recupera força e vigor porque a senhora ocupa seu lugar e investe contra o “eu” lírico, deixando o posto vago para o cavaleiro. Ocorre, pois, inversão dos papéis, condição para a sobrevivência da canção. A função da distância entre o “eu” e “o Outro” é velada pelos “*lazengiers*” (tudo o que impede a presença do “Outro”, que teria conduzido ao “fato”).

Para Donna H., a transgressão do ritual do “assag” é “o sinal de um excesso que seria a própria marca do absoluto da paixão”. Surge uma outra estrutura poética, a “tenso”, que é menos um dueto de amor (em três ocorrências) que a oportunidade de uma reflexão teórica a duas vozes, de uma glosa estilizada e plural de temas sem referentes outros que não sejam textuais”²³².

A “tenso” põe cara a cara um trovador e uma “*trobairitz*”, o que dá lugar a uma casuística amorosa insolúvel. Essa impotência para decidir o debate está na origem de uma outra estrutura, as “*tornadas*”, que se remetem a instâncias superiores (as “*senhals*”). O trovador, por exemplo, tomará como testemunha “*Dame Agnesina*” (aquela de quem se queixava o conde de Poitou) e a “*trobairitz*”, “*senhora Cobeitosa*” (em tradução moderna “*Dame Cobeitosa*” (em tradução moderna “*Dona Cobiça*”).

«A “*trobairitz*” dá voz a este trabalho de desconstrução dos termos da fin’ amors»²³³. Então, do “*lai*”, ensejo do desejo, à “*canso*”, ensejo do desejo dirigido à senhora, ao “*assag*”, ensejo tensional entre o objeto do desejo e o canto, à “*cobla*” da senhora que rende o cavaleiro desertado, à “*tenso*”, que quer resolver o dilema, às “*tornadas*”, submissão mais ou menos autêntica às instâncias superiores da “fin amors”, a poesia tocou cinco vezes o solo do real e por cinco vezes dele “decolou”, retomando uma palavra de Proust. A poesia não pode “duplicar” o real, ser seu “reflexo”. Ela o nega e o afirma ao mesmo tempo. Ela nega o real para poder ser e afirma o real para poder estar em conformidade com ele. De seu lado, o real também nega a poesia, posto que é ato, acontecimento, acontecimento realizado, findo, passado na cadeia dos acontecimentos que se desenrolam e que tecem a vida no tempo. “*O, temps, suspends ton vol*” (“Ó tempo, suspende teu vôo”) é uma condição de ser da poesia. Em seguida, o real afirma a poesia no que ela é ato, acontecimento. Apenas, este “acontecimento”, graças a sua estrutura formal indestrutível e incorruptível, escapa à dissolução e adquire uma espécie de eternidade. Mas isso não é tudo, uma

²²⁸Huchet, 1983, p. 82.

²²⁹*idem*, p. 83.

²³⁰*ibidem*.

²³¹Huchet, 1983, p. 85.

²³²*idem*, p. 88.

²³³*idem*, p. 90.

vez que *este objeto eterno pode ter adquirido uma eternidade de indiferença*. É preciso que esta estrutura inalterável contenha uma outra no transcorrer do tempo, na qual ela se reconheça: a da natureza humana, do Ser. É esta estrutura que faz descobrir um encanto irresistível pela poesia provençal, *apesar de* sua linguagem quase ilegível. Trata-se também de uma recorrência real; e já que a recorrência é o princípio ordenador da estrutura poética, ela decorre pois do real. Do real que importa ao homem.

A poesia deve à estrutura formal sua perenidade, à linguagem, sua manifestação, sua presença. Sua natureza não é redutível nem ao sistema da língua (objeto da lingüística), nem ao sistema literário (intertextualidade). O casco da tartaruga não é produzido nem pela casca, nem por outros cascos, ainda que sejam similares. Ela é produzida pelo ser. O qual, também é uma estrutura. O formalismo tomou para si o casco, a psicanálise ocupou-se do animal. Enfim, outras orientações “científicas” consideram somente a paisagem. Cada uma pretende definir o objeto “tortuoso”, de maneira exclusiva e definitiva. Os gregos já haviam partido o nó, à maneira de Alexandre: Aristóteles operava uma distinção entre:

o Ser / | o Ser
(como potência) | (como ato)

O papel da poesia é o de “significar as coisas em ato”²³⁴. A poesia é, pois, “ato”, em estado de “potência”. É, como o homem, um paradoxo aparente. E se o paradoxo não fosse aparente, ele nada seria. Mas o homem existe, a poesia existe e o paradoxo subsiste.

Propomos uma representação “arquitetural” das estruturas da poesia provençal. O “Eu” e “o Outro” constituirão dois pilares. Eles lançam, um ao outro, um *arco-íris* à guisa de abóboda de “arco pleno” cujo “centro” é o obstáculo que representa o “tiers” e que mantém os dois pilares equidistantes, o que torna possível o desejo e a canção. Quando chegamos “ao fato”, durante o “assag”, a abóboda desmorona.

Uma outra abóboda se forma por sobre os “lanzengiers”. Esta abóboda romana vai desmoronar na impossibilidade de conciliar, ao mesmo tempo, amor carnal e poesia. A abóboda se reconstitui novamente, mas não é mais uma abóboda romana, não mais está fundada sobre um “impedimento” ou um “tiers” mas, partindo da atitude equívoca do “Eu” e do “Outro”, ela se lança até o “cruzamento” de uma distância superior. O pilar da poesia e o pilar do gozo, do “eu” e do “Outro”, sustentam doravante uma abóboda gótica. Com certeza, o gótico nasceu no Norte. Seu surgimento é contemporâneo das cruzadas, de uma renovação do frenesi religioso. O frenesi religioso supõe, de toda forma, uma instância superior: Deus.

O Norte também possuía sua poesia dos trovadores, incomparável, no entanto, à poesia occitana. O Midi (sul da França) era muito menos sujeito à efervescência religiosa do que o Norte. Em contrapartida, estava mais sujeito à efervescência amorosa. A casuística amorosa é levada à *imitar* a casuística religiosa; de maneira que os “tornadas” das “trobairitz” sejam, de alguma forma, uma réplica do estilo gótico a partir do estilo romano. Dito de outra forma, há um isomorfismo de estrutura entre a arquitetura do Norte e a poesia occitana a partir de uma similaridade de movimento. O Norte o carrega até a Renascença. Ultrapassagem do “amplexus amantis”, “o amor tornou-se uma fonte de progresso interior, de enriquecimento e de aperfeiçoamento moral”, ele “implica um desejo irreprimível em tornar-se menos indigno dele, de nos elevar até ele, de crescer”²³⁵. Lembramos tratar-se do mesmo termo empregado por Georges Poulet a propósito da alma: “cada alma é um ponto de crescimento”²³⁶. “Senz e pretz et larguez e valors”, segundo a expressão dos trovadores, “o amor é o princípio do qual emana toda riqueza interior, todo progresso moral; o amor é virtude...” e, “pela fin’ amors assistimos a uma verdadeira superestimação metafísica da mulher”²³⁷. Superestimação metafísica, sim, mas ela permitiu ao

²³⁴Aristote //Ricoeur, 1975, p. 388.

²³⁵Marrou, 1983, p. 13.

²³⁶Poulet, 1987, p. 12.

²³⁷Marrou, 1983, p. 139.

homem (de viés, como um trampolim), recuperar o verdadeiro sentido metafísico, aquele do virtual do homem, em sua tensão com o real contingente.

Os poetas não poderão jamais abrir mão desta escala de honra da beleza poética. O poeta deverá sempre manter os olhos sobre o real, contanto que nunca durma com ele.

Chrétien de Troyes goza de prestígio entre os contemporâneos do romance “poético”. Que ele tenha sido romancista, não impede o esclarecimento, a partir dele mesmo, de alguns problemas que se referem às relações do texto literário com os outros textos e com o grande texto do mundo.

Philippe Walter ocupa-se do tema em um estudo publicado na revista “Littérature”²³⁸. Ele se coloca a seguinte questão: “Qual é a relação entre a ficção e o real?” e considera que o estudo temático exagera do lado do real. Entre o real e a obra ocorrem “mediações”: a língua, as mentalidades, as fantasias que vêm se interpor entre o real e o escritor, que não constitui o espelho impassível de seu tempo. O real recriado parece autêntico, mas oferece apenas o simulacro de uma realidade mediada.

Tudo o que daí podemos esperar são “efeitos do real”, segundo Roland Barthes. Segundo relato de Walter, um debate foi desencadeado entre os partidários do texto-reflexo e os partidários do texto-imaginário sobre o tema do “lamento das tecelãs”. “O lugar do feminino e do trabalho têxtil deve, com efeito, ser interpretado tomando como referência um esquema mítico permanente que associa o tempo e a duração da vida à tecelagem e à fiação”²³⁹. As Parcas, senhoras do destino humano, fiavam; Penélope, por sua vez, tecia, assim como, nos contos populares, as fadas fiandeiras, que ofereciam seus dons ao nascimento dos humanos. O tema da tecelagem tem portanto um significado escatológico e não conhece limites nem no espaço e nem no tempo. Assim, tomamos como exemplo uma “saga” irlandesa, o “Lai de la Lance”, na qual as Valquírias tecem o tecido da vida humana, elas que são “a pura encarnação da fatalidade que reina sobre os destinos humanos”:

“Le tissu est tissé
D’entrailles humaines
Et durement tendu
De têtes d’hommes.
Des sanglantes lances
Lui servent de lames.
De fer sont les montants
De flèches, les navettes.
De l’épée nous foulons
Ce tissu de bataille”.

(O tecido é tecido
de entranhas humanas
e duramente estendido
por cabeças de homens.
Lanças sangrentas
Servem-lhe de lâminas.
De ferro são os montantes
De flechas são as lançadeiras
Com a espada nós
Calcamos esse tecido de batalha).

“Tecendo a vida e o destino dos homens, as tecelãs tecem igualmente o texto de sua canção”²⁴⁰. As tecelãs são, pois, uma metáfora da criação literária, do texto, da ficção que é e não é ficção.

Ocupado que está em relacionar o lamento das tecelãs mais à intertextualidade (a 1ª epístola de São Paulo aos Coríntios) do que ao real datado da Idade Média, como todos os formalistas ocupados em “laminar” o texto, Walter não se pergunta por quê, justamente, esta canção produz o “efeito de real” – o que é o mais surpreendente do romance – nem qual é sua função autêntica: aquela da “duração poética”, vista como um “feito”, uma magia, um encantamento (fasto ou nefasto) que é preciso quebrar de fora para que a miséria das tecelãs cesse e para que o incoativo, a linearidade dos acontecimentos, o devir, resgatem seus direitos, desde que o rei cesse de “ler” o texto que se tece, quer dizer, que o real pare de ser a projeção da ficção do rei. Neste romance, portanto, pela relação entre as tecelãs e o rei, a ficção torna-se realidade e a realidade, ficção. Lidamos tanto com uma canção no interior do romance quanto com um romance no interior da canção. É um romance que cessa no momento em que deveria começar.

A Idade Média não fazia distinção entre a ficção romanesca e a poética. As pessoas tinham delas uma percepção global e as diferenças faziam-se apenas na organização do discurso. Ora, A percepção global dos dois discursos diferentes só pode efetuar-se por uma transcendência do texto.

²³⁸Walter, 1985.

²³⁹*idem*, p. 82.

²⁴⁰*ibidem*.

A nova poesia, a da “época de Ronsard”, é uma poesia erudita, auge dos esforços do humanismo no plano da sensibilidade estética. Os poetas são homens extremamente cultos que pretendem ao mesmo tempo conferir a sua arte uma eminente dignidade e rivalizar com os Antigos e com os Italianos. Dupla ambição *patriótica* e aristocrática: não é ao *vulgar* – compreenda-se à multidão ignóbil, mesmo que fosse composta de cortesãos – que nos dirigiremos, mas aos raros conhecedores.

Esses poetas freqüentam assiduamente os grandes autores antigos (Homero, Virgílio, Horácio), mas inspiram-se também nos modernos neo-latinos, autores de poesias leves e eróticas (Marulle, 1440/-1500; Jean Second, 1511-1535), e nos Italianos (teoria da imitação). Eles leem os autores de églogas e pastorais (Sannazar, 1458-1530), Ariosto (1474-1533), autor de uma grande epopéia maravilhosa, o *Roland furieux*, mas, sobretudo, Petrarca e seus imitadores.

Francesco Petrarca (1304-1374) tinha sido um sábio pensador cuja obra latina tinha entusiasmado a Europa. É, todavia, por sua compilação de poemas apaixonados em língua vulgar (o italiano da Toscana), o *Canzoniere*, inspirado em uma dama de Avignon chamada Laura, que ele foi admirado e imitado na posteridade. Os seus discípulos italianos (os neopetrarquistas) eram numerosos desde o século XVe, no século XVI, sua influência irradia-se por toda Europa.

A poesia lírica do *Canzoniere* cantava de forma refinada as esperanças e as emoções dolorosas do amor insatisfeito. Petrarca traduzia estes arrebatamentos e estas angústias pelo recurso constante à comparação, à antítese, à metáfora, figuras e procedimentos que, por uma boa parte, tornar-se-ão clichês e ênfase em seus imitadores medíocres, mas entre os melhores – o que constataremos lendo Scève, Ronsard, du Bellay, d’Aubigné – favorecerão a expressão exata de um sentimento apaixonado, ao mesmo tempo veemente e melancólico.

É de praxe associar à voga do petrarquismo a influência do neoplatonismo ensinado por Ficino. Na realidade, estas duas correntes, tanto em Scève quanto nos poetas da Pleiade (à exceção de Pontus de Tyard e de du Bellay), diferenciam-se apenas imperfeitamente, e o amor petrarquiano, se é casto pela força das coisas (porque a senhora é uma mulher honesta), não é um amor desencarnado e nem espiritualizado.

Em contrapartida, o gosto pelas idéias neoplatônicas difunde-se pelo público e o idealismo dos poetas se manifesta em outro terreno, pelo recurso à teoria do *furor* poético, que descreve a criação poética como o resultado de uma inspiração outorgada pelos deuses – teoria incontestavelmente platônica.

Ao mesmo tempo que uma maneira – e não é certamente absurdo falar em maneirismo e preciosismo em relação à poesia petrarquiana –, Petrarca transmitia à poesia moderna uma forma cujo sucesso viria a ser prodigioso: o soneto. Este foi introduzido na França por Marot e por Saint-Gelais sob o reinado de François I, mas não fora praticado regularmente antes da Pleiade.

Supremacia de uma forma fixa: o soneto. Voga de um tema: os amores. Uso sistemático de um certo número de imagens e de procedimentos. Tais foram alguns dos aspectos mais evidentes da herança petrarquiana. Mas a curiosidade dos poetas da Pleiade não parou em tão confortável caminho: insaciável, ela exercitou-se em múltiplas pesquisas sobre a língua, sobre o estilo, sobre a prosódia e ficou marcada por amplas e fecundas inovações. Foi a escola de 1550 que impôs a preeminência do alexandrino, a alternância das rimas, o sistema de estrofes que Malherbe retomará. Ela pratica o lirismo amoroso e também a canção leve, inspirada em Anacreonte (poeta grego do século VI a.C.), para exaltar uma *art de vivre* sensual, mas pessimista, assombrada pela obsessão da morte; cultiva a ode à maneira de Horácio, a égloga como Virgílio ou Sannazar, o hino, o panfleto, a sátira. Dedicava-se à poesia científica, ao discurso didático e até mesmo à epopéia – ainda que não seja seu mais elevado título de glória. Freqüenta o teatro, a prosa e arrisca-se a violar os preceitos que ela mesma se impôs. Produz excelentes traduções e refinados poemas neolatinos.

Doravante, o poeta tem sua missão na mais alta estima. Se Marot considerava a corte como sua “mestra”, Ronsard via o poeta mais como mestre dos reis. Visto pela Pleiade, o poeta aparece com efeito como iniciador, como um profeta inspirado, mas que deve ser merecedor do seu gênio: “As musas só dão abrigo a uma alma se ela for boa, santa e virtuosa” (Ronsard). Possuído por sua arte,

ele deve trabalhar para conquistar a glória, quer dizer, para vencer a morte e ganhar a imortalidade:

“Toujours, toujours, sans que jamais je meure,
Je volerai tout vif par l’univers...” (Ronsard)

(“Sempre, sempre, sem morrer jamais,
eu voarei, vivo, pelo universo...”)

Seja como for, a despeito do anúncio de uma nova poesia, não devemos atribuir grande importância aos rótulos, devemos observar, sobretudo, o parentesco entre os temas e os tons dos poemas da “época de Montaigne”: nos preocupamos menos com os Antigos, procuramos de bom grado o horrível como nos dramas elisabetanos ou, então, em reação a tudo isso, cultivamos os gêneros idílicos. À exasperação das paixões corresponde um estilo vigoroso, luxuriante de imagens e de metáforas, iluminado por cores violentas e simbólicas, retinindo com jogos de palavras e jogos sobre as palavras, visando sempre o efeito-surpresa:

“Satan par le bois vert notre aïeulle ravit,
Jésus par le bois sec à Satan l’a ravie,
Le bois vert à l’Enfer notre aïeulle asservit,
Le bois séc a d’Enfer la puissance asservie” (La
Ceppède).

(“Satã, com a madeira verde, nossa avó
arreatou,
Jesus, com a madeira seca, de Satã, a arreatou,
A madeira verde, ao Inferno, nossa avó sujeitou
A madeira seca, do Inferno, o poder sujeitou”).

“Bois vert” da árvore fatal de Eva, “bois séc” da Cruz...

O soneto “*Comme um chevreuil...*”, uma imitação de Bembo, faz parte dos *Amours de Cassandre* (Ronsard, 1552-1553). A coletânea é dedicada à Cassandra Salviati, que Ronsard havia encontrado em abril de 1545 em uma festa na corte de Blois. Cassandra (que tinha quatorze anos) devia se casar com o Senhor du Pré no ano seguinte. Ronsard celebrará este breve encontro em versos de sutilezas petrarquianas. A composição e a harmonia destes sonetos (cento e oitenta e cinco na edição de 1552, duzentos e vinte na de 1553) são trabalhados com ainda mais minúcia pois tinham sido escritos para serem cantados e declamados e apresentam, conseqüentemente, uma perfeita musicalidade. Confidência, encantamento, feitiço...

Ronsard e Petrarca: Ronsard zombou no prefácio das Odes (1550) dos “sonetos petrarquisados”, mas os sucessos de du Bellay e Pontus de Tyard fizeram-no retroceder de sua condenação. Entretanto, ele sabe desembaraçar-se de seus modelos conferindo à sua poesia ambições mais elevadas, procurando conferir à mais ínfima das emoções o aspecto de um drama de dimensões fabulosas, até mesmo cósmicas, como neste soneto.

Bibliografia

ARISTOTEL. *Despre interpretare*. București: Humanitas, 1998 [= Aristotel, 1998].

POULET, G. *Conștiința critică*. București: Univers, 1987 [= Poulet, 1987 (b)].

POULET, G. *Metamorfozele cercului*. București: Univers, 1987 [= Poulet, 1987 (a)].

HUCHET, J.-Ch. *Les femmes troubadours ou la voix critique* // “Littérature” (Poésie). No. 51, octobre 1983, Paris, P. 70 [= Huchet, 1983].

MARROU, H. I. *Trubadurii*. București: Univers, 1983 [= Marrou, 1983].

WALTER, Ph. *Moires et mémoires du réel chez Chrétien de Troyes* //Littérature. Paris. octobre 1985 [=Walter, 1985].

RECONSTRUCTING FRAGMENTS OF CHARLES DICKENS' (AUTO)BIOGRAPHY THROUGH "DAVID COPPERFIELD"

Ioana BOGHIAN,
Ph.D. Student,
University of Bacău, Romania

Abstract

It is said that Charles Dickens managed to reveal through his literary work more than any historian could have ever revealed through historical documents: the Victorian society with its values and needs. But the writer, too, was part of this society that he described. The paper is an attempt at identifying (auto)biographical data in Dickens' novel "David Copperfield", with a view to shaping the man behind the novel, the writer who corresponded with his readers, but also the child who visited his father in the debtors' prison, briefly, the man in relation to the age he lived in. The first part of the paper will focus on introducing the key concepts, the second part will deal with (auto)biographical data in "David Copperfield", and the last part will contain the conclusions.

Rezumat

Se spune că Charles Dickens a reușit să dezvăluie prin opera sa literară mai mult decât orice alt istoric ar fi putut vreodată dezvălui prin documente istorice: societatea victoriană cu valorile și nevoile sale. Dar și scriitorul făcea parte din această societate pe care a descris-o. Lucrarea reprezintă o încercare de a identifica date (auto)biografice în romanul „David Copperfield” de Charles Dickens, în vederea conturării omului din spatele textului, scriitorul care corespundea cu cititorii săi, dar și copilul ce și-a vizitat tatăl în închisoarea datornicilor, pe scurt, omul în relație cu epoca în care a trăit. Prima parte a lucrării se va concentra pe concepte-cheie, a doua va fi dedicată datelor (auto)biografice din romanul „David Copperfield”, iar ultima secțiune va conține concluziile.

I. According to the “Merriam-Webster Dictionary”²⁴¹ the term ‘autobiography’ is “the biography of a person narrated by himself or herself”, while ‘biography’ is “a usually written history of a person's life, an account of the life of something (an animal, a coin, a building etc.).” The “Macmillan English Dictionary for Advanced Learners” describes the term ‘autobiography’ as “a book about your life that you write yourself”, and the term ‘biography’ as “a book that someone writes about someone else’s life [...] a. biographies considered as a type of literature”²⁴². Our reason for using the term ‘(auto)biography’ in the title is the following: we consider that Charles Dickens wrote a lot of ‘biographies’ of the Victorian society and age – his novels – in which he also included ‘fragments’ of his own life, his autobiography. The fact is we cannot neglect either of these in our current analysis, since our major study material is, first of all, constituted by Dickens’ novels, and, secondly, by what other critics say.

Briefly, Victorianism means industrialization, urbanization, expansion of trade, economic growth, invention, democracy, feminism, unionization of workers, Marxism, socialism, Darwinism, utilitarianism, realism, doubt, materialism, (apparent) stability, respectability and domesticity, the Reform Acts, riots and civil disorders, workhouses and the Poor Law Amendment Act, transition, Chartism, and others: “There is much in nineteenth-century history that seems to diminish the stature of man in comparison with impersonal processes over which he had little control; but Victorian England also supplies many reassuring examples of man’s ability to organize some sort of social orderliness out of apparently inevitable chaos”²⁴³.

As far as the Victorian writing style is concerned, according to J. H. Newman, writing should express the author’s mind and life, and the subjects should be treated appropriately; the written page is: “‘the lucid mirror’ of its author’s ‘mind and life’; and on it he tries ‘to give forth what he has within him; and from his earnestness it comes to pass that, whatever be the splendour of his

²⁴¹www.merriam.

²⁴²MEDAL, 2002, p. 79, 125.

²⁴³Ford, 1990, p. 16.

diction or the harmony of his periods, he has with him the charm of an incommunicable simplicity. Whatever be his subject, high or low, he treats it suitably and for its own sake”²⁴⁴.

The only secret of style was to say what you had to say as clearly as possible and for W. Pater the style and the manner are the man himself, “in absolutely apprehension of what is most real to him”²⁴⁵.

Despite the public optimism and positivism, the nineteenth century was also a century of paradoxes and uncertainties. The contrast between social unrest and the affirmation of values and standards which are still referred to as Victorian values, represents an essential paradox of the age: ‘the Victorian compromise’ implied a “double standard between national success and the exploitation of lower-class workers at home and of colonies overseas; a compromise between philanthropy and tolerance (the abolition of slavery, 1833; tolerance for Catholics, 1929) and repression (the punishment of the Tolpuddle Martyrs, 1834; the conditions of the poor)”²⁴⁶.

It is normal that the literature of the time should reflect these concerns; the novel as a form became hugely popular and it was the novelists rather than the poets who became literary representatives of the age. There is, throughout the entire Victorian period, a movement towards democracy – as there was in the rest of Europe – and the novel was the perfect shape to express all this. The life of Charles Dickens can be seen to mirror the intellectual patterns of the Victorian age. His novels established him as a comic novelist, a good observer of character; the more serious tone of his works is given by his play on his readers’ awareness of social problems and the growing conscience of the age; his vivid descriptions of workhouses, factories, the conditions and problems of poor children and of the poor generally.

II. The full title of the novel which constitutes the object of our analysis is “The Personal History, Adventures, Experience and Observation of David Copperfield the Younger of Blunderstone Rookery (Which He Never Meant to be Published On Any Account)”. The words used in this title may be thus interpreted: ‘history’, ‘adventures’ and ‘experience’ may represent the character’s process of becoming, the shaping of identity; but the word ‘observation’ is the one drawing our greater attention: is it the observation of life and everything else by David Copperfield – the character constructed by Dickens – , or is the observation of David Copperfield – the child – by David/Charles Dickens – the grown-up? In trying to answer this question, we will also deal, in a comparative manner which will make use of the text of the novel and, mainly, of John Forster’s biography of Dickens – “The Life of Charles Dickens”, first published in 1872-1874 – with such aspects as: style of the novel, childhood, education, the figure of the father and the debtor’s prison, marriage, London. Before proceeding, we should mention the fact that John Forster was not only a biographer of Dickens, but also a close friend and adviser.

“David Copperfield” was first published in serial form (1849-50) and represented a climax in Dickens’ realistic descriptions of the society of the time, his faith and optimism. Dickens himself said of the novel that “I like this the best”²⁴⁷ and, indeed, it marked the high point of the first phase of his writing – where the hero “could achieve success, marry his (rather vapid) sweetheart Dora, and, after her death, the faithful Agnes, and where even the debt-ridden Mr. Micawber achieves respectability”.²⁴⁸ The novel is partially picaresque; it is inscribed by David in wonderings as a boy from Suffolk to London, from London to Dover and Canterbury, back to London as a young man, eventually to Switzerland and back again.

Briefly, “David Copperfield” is the story of David (born in England in about 1820), the protagonist, followed from childhood to maturity, through a series of adventures which include his stepfather’s ill treatment of him, David’s own struggles to get a proper education and his working in a factory in London, the constantly debt-ridden but gentle Mr. Micawber who befriends David, David’s two marriages with two different women, his becoming a father, and

²⁴⁴Apud Buckler, 1958, p. 14.

²⁴⁵*ibidem*, p. XVII.

²⁴⁶Carter, 1997, p. 272.

²⁴⁷*ibidem*, p. 275.

²⁴⁸*ibidem*.

other events related to David and involving other equally well created characters. The fact that there are no railways in the novel, as in “*Dombey and Son*”, locates the action in the 1820s at the latest.

Briefly, with the risk of doing Dickens an injustice since this is not all it can be said about his life, but for the sake of the current analysis, the writer was born at Portsmouth on the 7th of February 1812, being the second of eight children. His childhood experiences include his father’s imprisonment for debt, Charles being sent to work in a blacking warehouse at the age of twelve, receiving little formal education but teaching himself shorthand and becoming a reporter of Parliamentary debates; after a slow start with “*Sketches by Boz*” and “*The Pickwick Papers*” (1836-1837), he became a publishing phenomenon and his characters the centre of a popular cult.

It has often been said that critics find “*David Copperfield*” hard to discuss, from various reasons that we can only guess: is it a simple, or a primarily comic book, or one for children mainly, or a book displaying the simplicities or complacencies of feeling of the English middle class; or a skeptical text “unmasking Victorian ideology, especially in such areas as class, or sexuality”²⁴⁹, or a nostalgic autobiography? When dealing with the problem of (auto)biography, one should know, first of all, that Dickens’ son born on the 15th of January 1849 was named Henry Fiedling in recognition of the style (eighteenth-century, picaresque and masculine in tone) of the novel that Dickens had just begun writing. In Chapter IV, *David Copperfield* mentions the books he reads: “*Roderick Random*, *Peregrine Pickle*, *Humphrey Clinker*, *Tom Jones*, *The Vicar of Wakefield*, *Don Quixote*, *Gil Blas*, *Robinson Crusoe*, [...] *the Arabian Nights*, and *the Tales of the Genii*”²⁵⁰, books which had been left by his father in a “little room up-straits”²⁵¹. All these books reflect the idealization of the eighteenth century and its novelists and, together with the numerous characters in the novel, relate an early interest in “individual physiognomies, in grotesquerie and characterization derived from the popular stage”²⁵².

But this fragment from the novel also brings to our attention the figure of the father: the father who had left a collection of books, a father who appreciated education, similar to Dickens’ father who would have liked his son to go to school instead of being forced to work in a factory; the same figure of the gentle father can also be found in “*Little Dorrit*”. The same happens with the idea of imprisonment for debt in the Marshalsea Prison and the image of the little child visiting, or even living with, his/her incarcerated father. Here is the way in which Dickens portrayed his father, according to Forster’s “*Life of Dickens*”²⁵³: “I know my father to be as kindhearted and generous a man as ever lived in the world. Everything that I can remember [...] is beyond all praise. By me, as a sick child, he has watched night and day, unweariedly and patiently, many nights and days. He never undertook any business, charge or trust, that he did not zealously, conscientiously, punctually, honourably discharge. His industry has always been untiring. He was proud of me, in his way, and had a great admiration of the comic singing.”

The period of John Dickens’ incarceration from February to May 1824 obliged Dickens, the child, to “discover an unwonted independence and, perhaps most influentially, a real familiarity with the streets, alleys, byways and short cuts of London”²⁵⁴. He has regularly walked to and from Hungerford Stairs and the Marshalsea when visiting his father: Mr. Pickwick and Mr. Micawber are both incarcerated for debt, respectively in the Fleet and the King’s Bench Prison, and William Dorrit shares much of John Dickens’ experience in the Marshalsea; Newgate Prison appears in “*Sketches by Boz*”, “*Oliver Twist*”, “*Barnaby Rudge*”, “*A Tale of Two Cities*” and “*Great Expectations*”; Heep and Littimer become “‘model’ prisoners in a new ‘model’ prison at the end of “*David Copperfield*”²⁵⁵.

²⁴⁹Dickens, 2004, p. 12-13.

²⁵⁰Dickens, 2004, p. 66.

²⁵¹*ibidem*.

²⁵²*ibidem*, p. 13.

²⁵³Apud Dickens, 2004, p. 888.

²⁵⁴Sanders, 2003, p. 9.

²⁵⁵*ibidem*.

In 1822 the Dickenses moved to London, in a small suburban house in Bayham Street, Camden Town; this house, according to Andrew Sanders (2003: 4), was almost certainly the model for the Cratchits' modest house in "A Christmas Carol", and the cold winter of 1822 may well have contributed to the pictures of snowy Christmases in that story and in the "Pickwick Papers"; and "Camden Town was a slightly dowdy, lower middle-class district".²⁵⁶ Images of London's darker and dirty suburbs, ill-lit alleys and muddy pavements can be found in almost all of his novels. In chapter 27, David Copperfield goes in search of his friend Traddles who has taken a house close to Bayham Street and finds the address: "not as desirable a one as I could have wished it to be ... the inhabitants appeared to have a propensity to throw any little trifles they were not in want of, into the road: which not only made it rank, and sloppy, but untidy too, on account of the cabbage leaves".²⁵⁷

However, it was from Bayham Street that Dickens first began to explore the vast, varied metropolitan spaces, and John Forster describes the excitement and emotions stimulated by excursions from the northern suburbs: "There were then at the top of Bayham-street some almshouses, and were still when he re-visited it with me nearly twenty-seven years ago; and to go to this spot, he told me, and looks from it over the dust-heaps and dock-leaves and fields (no longer there when we saw it together) at the cupola of St Paul's looming through the smoke, was a treat that served him for hours of vague reflection afterwards. To be taken out for a walk into the real town, especially if it were anywhere about Covent-garden or the Strand, perfectly entranced him with pleasure. But, most of all, he had a profound attraction of repulsion to St Giles's. If he could only induce whomsoever took him out to take him through Seven-dials, he was supremely happy [...] 'Good Heaven!' he would exclaim, 'what wild visions of prodigies of wickedness, want, and beggary, arose in my mind out of that place!'"²⁵⁸.

Dickens' mother attempted to provide a second income by setting up a private school for girls in a house in Gower Street North, where the family also moved; but the school and the second income remained a dream and the family slipped further and further into debt. The atmosphere at the Micawbers' house - 'Mrs. Micawber's Boarding Establishment for Young Ladies' - described in Chapter II of David Copperfield probably resembles the atmosphere at 4 Gower Street North.

Dickens, who had grown up in London from the age of ten, revels in the intimate knowledge that enables him to trace his characters' steps district by district and alley by alley; but, as narrator, he deploys London in a diversity of ways. For example, Oliver, in "Oliver Twist", never identifies with the city, which remains a place of fear and wonder to him, and characters are, to a certain extent, inseparable from their environment, products of it²⁵⁹. And "Bleak House" starts with: "London. [...] As much water in the streets, as if the waters had but newly retired from the face of the earth [...] Dogs, undistinguishable in mire"²⁶⁰. In "Great Expectations", Pip's sense of thwarted ambition reworks Dickens' autobiographical fragment about his time as a "poor little drudge"²⁶¹ in London which he had previously incorporated into "David Copperfield" - "and I became, at ten years old, a little labouring hind in the service of Murdstone and Grinby"²⁶² - : "Dickens' shame at being watched as he worked in the window of Waring's Blacking Warehouse lingers on in Pip's dread"²⁶³ "that some unlucky hour I, being at my grimest and commonest, should lift up my eyes and see Estella looking in at one of the wooden windows of the forge"²⁶⁴. On his way to London, "the mists had all solemnly risen now, and the world lay spread before [Pip]"²⁶⁵ and on arriving to London: "while I was scared by the immensity of London, I think I might have had some faint

²⁵⁶*ibidem*, p. 4.

²⁵⁷Dickens, 2004, p. 408.

²⁵⁸Apud Dickens, 2004, p. 889.

²⁵⁹Dickens, 2000, p. 17.

²⁶⁰Dickens, 1994, p. 1.

²⁶¹Dickens, 2008, p. 11.

²⁶²Dickens, 2004, p. 164-165.

²⁶³*ibidem*.

²⁶⁴Dickens, 2008, p. 98.

²⁶⁵*ibidem*, p. 146.

doubts whether it was not rather ugly, crooked, narrow and dirty”²⁶⁶. The solitude and the want of and longing for education expressed in “Little Dorrit”, “Oliver Twist” or “Great Expectations”, besides “David Copperfield”, have also been recorded by Forster: “Taking pity on the solitary lad, he [a cousin by marriage, James Lamert] made and painted a little theatre for him. It was the only fanciful reality of his present life; but it could not supply what he missed most sorely, the companionship of boys of his own age, with whom he might share in the advantages of school, and contend for its prizes. His sister Fanny was at about the same time elected as a pupil to the royal academy of music; and he has told me what a stab to his heart it was, thinking of his own disregarded condition, to see her go away to begin her education, amid the tearful good wishes of everybody in the house”²⁶⁷.

“David Copperfield” is considered to be, of all Dickens’ novels, “most typically Victorian, observing the conventions and principles associated with Victorian Realism”²⁶⁸. It embodies a more positive and optimistic view of the condition of man in contemporary society, and, from the point of view of action and structure, it draws more closely to the quality and proportions of everyday life. Maybe this optimism can be traced back in Dickens’ life. Although his birth had been relatively humble, he had never attended a public school and neither a university, Dickens’ amazing literary career opened in 1833 with stories published in the “Monthly Magazine”. According to Sanders²⁶⁹, Dickens was not a gentleman by birth, breeding or education; he had experienced little in the way of social and educational privilege and lacked both inherited status and financial resource, and influential school and university friends that could have helped or advised him in his career. From 1834 Dickens’ career as a journalist, and then as an author, advanced by rapid strides. In 1837, his 17-year-old sister-in-law, Mary Hogarth, died suddenly in Dickens’ arms, probably of some kind of heart disease: he was emotionally devastated, and some critics have seen this profound attachment to Mary as exaggeratedly perverse and eclipsing his love for his wife. Dickens was to reanimate his grief for Mary in describing the death of the equally angelic Little Nell in “The Old Curiosity Shop”; she also constitutes the model for Dickens’ young, loving, passive, generous-minded heroines such as Rose Maylie in “Oliver Twist”, Agnes Wickfield in “David Copperfield”, Amy Dorrit in “Little Dorrit”.

In the 1830s Dickens had a romantic disappointment: he was attracted to Maria Beadnell, the daughter of a banker whom he met in 1830; the affair, disapproved of by her parents, ended in 1833, but there remained the material for the portrait of Dora Spenlow: “I loved Dora Spenlow to distraction! She was more than human to me. She was a Fairy, a Sylph, I don’t know what she was – any thing that no one ever saw, and everything that every body ever wanted. I was swallowed up in an abyss of love in an instant”²⁷⁰.

In 1836 Dickens married Catherine Hogarth; David Copperfield first marries delightful but naïve Dora who dies from a miscarriage, and then the mature, sensible and lovely Agnes Wickfield who had always secretly loved him, and they have several children together.

III. In conclusion, what made “David Copperfield” be considered such an autobiographical novel is, first of all, and besides its similarities with Dickens’ own life, the text’s interest in the past and the retrospect. There are four chapters which contain this word in the title (Ch. XVIII “A Retrospect”; Ch. XLIII “Another Retrospect”; Ch. LIII “Another Retrospect”; Ch. LXIV “A last Retrospect”). Nevertheless, David Copperfield writes in the present tense, “canceling the past as past, thus making the past present.”²⁷¹ The novel “is haunted” by the events of Dickens’ own life, but also by literature: Charlotte Brontë’s “Jane Eyre: An Autobiography”, the poetry of Wordsworth, Burns and Byron, Carlyle’s “Sartor Resartus”, the writings of Scott, Shakespeare and Chaucer.

²⁶⁶ *ibidem*, p. 149.

²⁶⁷ Apud Dickens, 2004, p. 888.

²⁶⁸ Williams, 1974, p. 153.

²⁶⁹ Sanders, 2003, p. 14-15.

²⁷⁰ Dickens, 2004, p. 397.

²⁷¹ Dickens, 2004, p. 23-24.

For both author and narrator there is, as we have also seen from Forster's "Life of Dickens", the memory of places: David Copperfield and Mr. Micawber visit Chatham (the place where Dickens had spent five years of his childhood) in different moments, and London becomes synonymous with aspects of Dickens' writing. The city moves in time, it becomes an image of the psyche which continues its attachment to things no longer existing.

Not only Dickens, but David Copperfield too, draws attention to autobiographical writing: before writing David Copperfield, the narrator says he has already written a story based on his experience, as a way of getting out of a three-year-long emotional crisis, caused by the death of Dora, Ham and Steerforth, and the emigration of so many friends. He comments in the novel on the validity of autobiography: "the memory of most of us can go farther back into such times than many of us suppose; just as I believe the power of observation in numbers of very young children to be quite wonderful for its closeness and accuracy"²⁷².

This quotation clearly suggests the fact that the text of the novel is based on a whole history which belongs to Dickens himself, a history containing other life stories, that of the real people behind his characters. Thus, "David Copperfield" is not only an autobiography, it is a search for a lost identity, a struggle to reconstruct a new identity out of old pieces and fragments.

Bibliography

- BROOKS-DAVIES, D. *Charles Dickens, Great Expectations*. London: Penguin Books, 1989 [=Brooks-Davies, 1989].
- BROWN, I. J. C. *Dickens in His Time*. London: Nelson, 1964 [=Brown, 1964].
- BUCKLER, E. W. *Prose of the Victorian Period*. Cambridge: The Riverside Press, 1958 [=Buckler, 1958].
- BUCKLEY, J. H. *The Worlds of Victorian Fiction*. London: Harvard University Press, 1975 [=Buckley, 1975].
- BUZARD, J. *Disorienting Fiction: The Autoethnographic Work of Nineteenth-Century British Novels*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005 [=Buzard, 2005].
- CARTER, R., McRAE, J. *The Routledge History of Literature in English: Britain and Ireland*. London and New York: Routledge, 1997 [=Carter et alii, 1997].
- CHRISTIANSON, FR. *Philanthropy in British and American Fiction. Dickens, Hawthorne, Eliot and Howells*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007 [=Christianson, 2007].
- DAICHES, D. *A Critical History of English Literature*. London: Secker and Warburg Ltd, 1969 [=Daiches, 1969].
- DAVIS, P. *Critical Companion to Charles Dickens. A Literary Reference to His Life and Work*. New York: Facts on File, Infobase Publishing, 2007 [=Davis, 2007].
- DICKENS, CH. *David Copperfield*. London: Penguin Books, 2004 [=Dickens, 2004].
- DICKENS, CH. *Little Dorrit*. Chatham: Wordsworth Editions Ltd, 2002 [=Dickens, 2002].
- DICKENS, CH. *Oliver Twist*. Chatham: Wordsworth Editions Ltd, 2000 [=Dickens, 2000].
- DICKENS, CH. *Hard Times*. London: Penguin Books, 1988 [=Dickens, 1988].
- DICKENS, CH. *Bleak House*. London: Penguin Books, 1994 [=Dickens, 1994].
- DICKENS, CH. *Great Expectations*. London: Penguin Books, 1983 [=Dickens, 1983].
- DICKENS, CH. *Great Expectations*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2008 [=Dickens, 2008].
- DICKENS, CH. *Dombey and Son*. Chatham: Wordsworth Editions Ltd, 2002 [=Dickens, 2002].
- DICKENS, CH. *The Mystery of Edwin Drood and Other Stories*. Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd, 2005 [=Dickens, 2005].
- FORD, B. (ed.) *The New Pelican Guide to English Literature*. Vol. 6: *From Dickens to Hardy*. London: Cox and

²⁷²Dickens, 2004, p. 24.

- Wyman Ltd, 1990 [=Ford, 1990].
- GROSS, J. J. *Dickens and the Twentieth Century*. London: Routledge, 1962 [=Gross, 1962].
- LINDSAY, J. *Charles Dickens: a Biographical and Critical Study*. New York: Philosophical Library, 1950 [=Lindsay, 1950].
- MACKENZIE, N. I. *Dickens, a Life*. Oxford and New York: Oxford University Press, 1979 [=Mackenzie, 1979].
- MAGNET, M. *Dickens and the Social Order*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985 [=Magnet, 1985].
- MILLER, J. H. *Charles Dickens: The World of His Novels*. Cambridge: Harvard University Press, 1958 [=Miller, 1958].
- Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*. Oxford: Macmillan Publishers Ltd, 2002 [=Macmillan, 2002].
- PAROISSIEN, D. (ed.) *A Companion to Charles Dickens*. Malden, Oxford and Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 2008 [=Paroissien, 2008].
- REGAN, S. (ed.) *The Nineteenth-Century Novel. A Critical Reader*. London and New York: Routledge, 2001 [=Regan, 2001].
- SANDERS, A. *Authors in Context: Charles Dickens*. Oxford: Oxford University Press, 2003 [=Sanders, 2003].
- WALL, S. *Charles Dickens: A Critical Anthology*. Harmondsworth: Penguin Books, 1970 [=Wall, 1970].
- WILLIAMS, I. *The Realist Novel in England. A Study in Development*. Plymouth: Bowering Press Ltd, 1974 [=Williams, 1974].
- <http://www.merriam-webster.com/help/audiofaq.htm> [=www.merriam].

CONVERSATION ANALYSIS
IN "HILLS LIKE WHITE ELEPHANTS"
BY ERNEST HEMINGWAY

Viorica CONDRAT,
Ph.D. Student,
"Alec Russo" State University of Bălți, Republic of Moldova

Abstract

Conversation may seem chaotic at first sight. Yet, under analysis, it appears to be a highly structured process, which follows specific rules and norms adopted by a given linguistic community. The present article analyzes the conversation interchange between the protagonists of Ernest Hemingway's short story "Hills like White Elephants". The undertaken study reveals the similarities between fictional and natural conversations. It is an attempt to prove that any conversation is centered on a practical necessity. The author aims at highlighting the existence of a literary conversation (i.e. between the writer and the reader), where the literary text appears as a reciprocal discourse based on a literary-communicative intention.

Rezumat

Aparent haotică, conversația este, de fapt, un proces complicat, ce decurge în conformitate cu anumite reguli prestabilite și acceptate de o anumită comunitate lingvistică. Articolul se axează pe analiza interacțiunii verbale dintre personajele povestirii „Dealurile ca niște elefanți albi” de Ernest Hemingway. Această analiză relevă corespondența dintre conversația naturală și cea ficțională. Concluzia este că, la baza oricărei interacțiuni verbale, se află o necesitate practică. Autoarea încearcă de a demonstra existența unei conversații literare (între autor și cititor), textul literar prezentându-se drept un discurs reciproc, la baza căruia se află o intenție literar-comunicativă.

Conversation is above all based on the communicative cooperation among its participants. Though it may seem chaotic at the surface, it is, in fact, an intricate process which follows specific patterns established by the speakers themselves on the one hand and the linguistic norms of a given speech community on the other. David Crystal asserts: "Conversation turns out, upon analysis, to be a highly structured activity in which people tacitly operate with a set of basic conventions"²⁷³. In her turn, Joan Cutting states that "conversation is discourse mutually constructed and negotiated in time between speakers; it is usually informal and unplanned"²⁷⁴. Guy Cook also sees conversation as a discourse type which occurs when:

1. It is not primarily necessitated by a practical task;
2. Any unequal power of participants is partially suspended;
3. The number of the participants is small;
4. Turns are quite short;
5. Talk is primarily for the participants not for an outside audience²⁷⁵.

In his book "Discourse and Literature" the same author claims that conversation 'shares many features with literature'²⁷⁶. He supports his assertion by pointing to the fact that they both are unmotivated by practical need and marked by an intimate relationship between sender and receiver. Besides, they are at once predictable and unpredictable. This comparative approach aiming at connecting literature and conversation seems to be relevant for the present paper which seeks to make an analysis of a fictional conversation. Moreover, it is an attempt to see how the 'conversation' between the author and the reader 'unfolds'.

Undoubtedly, natural and fictional conversations differ in many ways. Michael Toolan points: "It is not merely that in fiction the talk is 'tidied up', that there are relatively few unclear utterances, overlaps, false starts, hesitations, and repetitions: there are also literary conventions at work governing the fictional representations of talk, so that the rendered text is quite other than a

²⁷³Crystal, 1987, p. 116.

²⁷⁴Cutting, 2002, p. 28.

²⁷⁵Cook, 2000, p. 51.

²⁷⁶Cook, 1995, p. 47.

faithful transcription of a natural conversation. However, certain structural and functional principles govern fictional dialogue, as they do natural dialogue”²⁷⁷.

It is commonly accepted that conversation consists of turns (i.e. opening, turn-taking, holding a turn, passing a turn, closing, overlapping, repair, upshot, adjacency pair and sequencing). Another important feature to be mentioned here is that conversation can be regarded as a practical application of the speech act theory which comprises locution, illocution and perlocution. The goal of this paper is to determine how the above-mentioned features are rendered in a fictional conversation. In addition, it aims at finding out the way the communicative intention is realized.

The choice of the short story “Hills like White Elephants” was due to the fact that, apart from being a masterpiece in the minimalist tradition, it is essentially a two-party communicative exchange taking place between two lovers. We could say that the entire story consists of their conversation. Both participants know each other very well which justifies the informal tone of their conversation. Moreover, they share the same knowledge of the world which makes their discourse meaningful and coherent, though it seems weird to the reader at first. However, it is clear that at the basis of their conversation there is a certain discomfort, which is silenced till the middle of their interaction, moreover, there is no explicit mention of it till the very end of the conversation (they never speak overtly about the abortion). These features considered together result in a conversational ‘turbulence’.

Concerning the power relations between the speakers, it is clear that the man enjoys superior rights whereas the young girl has lesser speaking rights here. Thus, the man does not directly answer the girl’s question in: ‘It’s pretty hot’. He rudely cuts short the girl’s reflections in: ‘Oh, cut it out’. Then beginning with: ‘It’s really an awfully simple operation, Jig. It’s not really an operation at all’, he tries to impose the girl to have an abortion, however, he does not want to be considered the bad guy. Being a hypocrite he wants her to believe that she is the only one who will make the final decision though he has decided everything long before. Another power marker is to be found in the man’s tendency to contradict his partner (‘I’ve never seen one’, ‘Just because you say I wouldn’t have doesn’t prove anything’, ‘No, we can’t’, ‘No, we can’t. It isn’t ours any more’, ‘No, it isn’t. And once they take it away, you never get it back’, ‘You mustn’t feel that way’, ‘I don’t want you to do anything that you don’t want to do –’, ‘I don’t care anything about it’), which implies his lack of desire to compromise. Thus, his discourse is primarily manipulative.

The girl’s lines reveal her readiness to acquiesce to her man’s will and even in her speech she tries to please him. She overtly admits it in: ‘I don’t care about me’ and ‘Oh, yes. But I don’t care about me. And I’ll do it and then everything will be fine’. Her weak attempts to make her point of view heard fail or are shut up. Her silence reveals her predisposition to subdue, though she might not agree with what her partner says. However, there is an attempt at power exchange in: ‘Can’t we maybe stop talking?’, though her helplessness is revealed again when she implores him to stop talking in: ‘Would you please please please please please please please stop talking?’. That is why she appeals to her final resource: ‘I’ll scream’, which can be regarded as an overt attempt at topic suppression.

Their conversation consists of six stages. The first stage is an opening where ‘What should we drink?’ is the girl’s turn taking, ‘It’s pretty hot’ is the man’s holding the turn and ‘Let’s drink beer’ is the girl’s closing. It is an adjacency pair where the girl asks a question and receives an indirect answer. Thus, the man’s speech act is an indirect one; his utterance ‘It’s pretty hot’ reveals his agreement to have a drink in order to quench his thirst. The girl’s closing is a directive which compels the American to perform the action of ordering two big glasses of beer.

At the second stage, every line stands for the character’s turn in conversation. This stage reveals the tension existing between the two lovers. In: ‘They look like white elephants’ the girl draws a parallel between the hills she sees and white elephants. The man’s turn ‘I’ve never seen one’ points to his desire to drop this topic; again it is an indirect speech act. However, the girl prefers to hold the turn ‘No, you wouldn’t’, which annoys her interlocutor who is eager to contradict her and start an argument.

²⁷⁷Carter et alii, 2005, p. 193.

The third stage is preceded by the girl's silence which unveils her wish to avoid a row and her readiness to compromise. Instead she shifts their attention to a new topic. This stage consists of three adjacency pairs. The first is a question followed by a preferred response ("They've painted something on it. What does it say?" – 'Anis del Toro. It's a drink'). The second consists of a request which is not verbally answered ('Could we try it?'): the man does not give his consent to try the new drink instead he orders it. The third comprises a question ('Do you want it with water?'), an insertion sequence ('I don't know. Is it good with water?' – 'It's all right') and no final answer: [Q (Q A) A*]. The insertion sequence proves the girl's incapacity to make decisions herself, whereas the detail that the man did not wait for her final answer points to the fact that he is accustomed to decide for her. It is understood that the girl trusts him as she considers him to be more experienced (she has never tasted the drink, while he has).

The fourth stage again discloses the interlocutors' anxiety. In: 'It tastes like liquorice' the girl expresses her disappointment with the drink which is done indirectly. The man takes his turn which is meant to support her utterance ('That's the way with everything'). The girl agrees with what he says ('Yes. Everything tastes of liquorice. Especially all the things you've waited so long for, like absinthe'); moreover, she basically repeats his affirmation. In order to make it more believable she goes on with: 'Especially all the things you've waited so long for, like absinthe.' It is an indirect act which hides her dissatisfaction with her present life as it has brought only disappointment so far. In the first part of the utterance we have the hyperbole 'all' which arouses certain expectations with the reader, but the detachment 'like absinthe' points to lack of any plausible aspiration in the characters' life, besides it projects the absurdity of considering 'absinthe' as 'all the things you've waited so long for'. Thus, the girl indirectly asserts her dissatisfaction with her partner. This annoys him and makes him produce a directive which is supposed to silence her ('Oh, cut it out'). In her turn, the girl tries weakly to put the blame on him ('You started it. I was being amused. I was having a fine time'). He is dissatisfied even with such an insignificant attempt to disobey though he does not state it directly ('Well, let's try and have a fine time'), his dissatisfaction is marked by the presence of the preface 'Well' and by his hurry to silence the topic. The girl is willingly taking the turn: 'All right'. However, she persists in comparing the hills with white elephants. Her 'Wasn't that bright?' is an effort to pass the turn. The man does not take the turn displaying no enthusiasm ('That was bright'). She then apparently changes the topic and passes the turn again ('I wanted to try this new drink. That's all we do, isn't it - look at things and try new drinks?'). The partner agrees but once more does not take the turn ('I guess so'). It becomes clear that he does not want to develop this topic. However, the girl goes back to the resemblance between the Ebro hills and the white elephants ('They don't really look like white elephants. I just meant the coloring of their skin through the trees. They're lovely hills'). She even makes a self-repair 'I just meant the coloring of their skin through the trees' which looks more like an excuse. That is why the man does not start a row or cuts her down; instead he shifts the girl's attention to something else. 'Should we have another drink?' and 'All right' is an adjacency pair in which the man asks a question and he gets the preferred response from the girl.

The next stage explains the obsessive recurrence of the image of the hills like white elephants in the girl's conversation as well as the reason why it annoys the man to such an extent. As a matter of fact it marks the climax in their conversation. The man tries to persuade the girl that there is no harm in having an abortion; furthermore, it will help their relationship go on. He tries to manipulate her and he succeeds in imposing his will but not in convincing her over the benefits of abortion.

The man does not directly open the new topic. He utters an assessment ('The beer's nice and cool') to which the young girl agrees ('It's lovely'). The fact that she gives a preferred response encourages the man to get to his point, i.e. to verbally realize his communicative intention: to talk his partner into having an abortion ('It's really an awfully simple operation, Jig'). He starts by presenting the 'operation' as a piece of cake. In the first utterance he makes use of the intensifiers 'really' and 'awfully' meant to emphasize how simple the operation is. However, he changes his strategy in the second utterance by stating that it is not even an operation in the end. He makes a short pause to listen to the girl's response, however, she prefers to keep silent which implies that she does not agree with it. Instead, he answers for her 'I know you wouldn't mind, Jig' which is an evidence of imposing his will on her as well as a tactic to get a confirmation. The next two utterances reveal again his intention of distorting the truth. The girl still keeps silence which

reveals on the one hand her disagreement and on the other her trepidation not to contradict him. Feeling this, the man goes on praising the benefits of the operation, besides he utters a commissive meant to persuade her 'I'll go with you and I'll stay with you all the time'. However, the girl is worried with what will happen afterwards which is a reference to her previous utterance: 'Everything tastes of liquorice'. In fact, she hears a confirmation of her doubts in the man's answer: 'We'll be fine afterwards. *Just like we were* before'. The girl's doubt is reflected in her question: 'What makes you think so?'. The man's response is meant to add to his persuasive arguments, that is why he uses the hyperbole 'the only thing' that causes their unhappiness, moreover, he repeats it in the next utterance. The girl is silent for a while and then again asks for a confirmation that they will be 'all right and happy'. The man readily gives this confirmation adding more arguments in favor of the abortion. However, his 'I've known lots of people that have done it' makes the girl produce a dispreferred response. She also has known such people but her irony in 'And afterwards they were all so happy' reveals once more her reserve. The man's preface 'Well' (Well, if you don't want to you don't have to. I wouldn't have you do it if you didn't want to. But I know it's perfectly simple) shows his dissatisfaction. He goes for another strategy in which he tries to convince the girl that he does not force her to it. The following utterances: 'I think it's the best thing to do. But I don't want you to do it if you don't really want to' are contradictory: on the one hand he lets the girl decide, on the other he emphasizes his dissatisfaction: [assertion + BUT + denial]. All this culminates in his hidden threat 'You know how I get when I worry'. The girl is ready to subdue though he does not like to see her as a martyr (the preface 'well', and then his affirmation 'I don't want you to do it if you feel that way').

There is a pause followed by a series of 'dueling' exchange: the girl believes that they could keep the baby whereas the man contradicts her ('I said we could have everything' vs. 'No, we can't'). Thus, we have the adjacency pair: 'assessment – disagreement' repeated six times. The girl's persistence becomes annoying that is why the man utters the directive 'Come on back in the shade. You mustn't feel that way'. This reflects his domineering role in their relationship. His partner is still reluctant to give in ('I don't feel any way. I just know things'). He shifts to another tactic meant to present him in a better light ('I don't want you to do anything that you don't want to do –') which he fails to do because of the girl's interruption (Nor that isn't good for me). As she understands that she won't make him change his mind she changes the subject: 'Could we have another beer?'. She gets the expected answer, however, the man wants to make the final upshot in: 'All right. But you've got to realize –but once again he is interrupted by the girl's directive: 'Can't we maybe stop talking?'. In: 'You've got to realize that I don't want you to do it if you don't want to. I'm perfectly willing to go through with it if it means anything to you' he manages to realize his upshot which results in the girl's concrete question 'Doesn't it mean anything to you?'. The man's turn once more is contradicting: [assertion + BUT + denial], moreover, he adds his conviction that abortion is a trivial matter ('Of course it does. But I don't want anybody but you. I don't want anyone else. And I know it's perfectly simple). In: "Yes, you know it's perfectly simple' the girl repeats his last utterance and the usage of the pronoun 'you' reveals her irony: she is not as certain as her partner is. The man persists in pretending that he is really sure about the operation being 'perfectly simple' which is reflected by the emphatic 'do' in 'I do know it'. The girl can't stand anymore this verbal torturing so she begs her partner to drop this subject: 'Would you please please please please please please stop talking'. She repeats the word 'please' for seven times which implies that she is at her wits' end. As the man perseveres in persuading her in his 'good' intentions ('But I don't want you to. I don't care anything about it'), the girl overtly utters the threat: 'I'll scream'.

This stage is interrupted by the appearance of the waitress. Once the latter is gone, the characters' conversation enters the final stage, which consists of a pre-sequence and a closing ('Do you feel better?' – 'I feel fine. There's nothing wrong with me. I feel fine.'). The closing marks the girl's determination not to reinitiate the talk.

Upon analysis, we see that this conversation consists of:

- 1) an opening;
- 2) three pre-sequences to the main topic;

- 3) the realization of the participants' communicative intention;
- 4) a closing.

It is clear that the issue they discuss causes many problems in the couple of various natures: psychological, verbal, social. Verbally, they can't even openly speak out what is bothering them (e.g. they use three pre-sequences before starting the topic, besides; they never use the word 'abortion' in their conversation). Psychologically, the participants try to impose their view upon the other as they see the issue of abortion differently. Here, the one who holds the domineering position is bound to succeed. Socially, the woman's unexpected pregnancy causes a breakdown in her relationship with the American man.

Their conversation is motivated by a practical need as the discomfort both feel will be at the basis of all their verbal exchange. Moreover, the enactment of power is not equal: the man enjoys more power than the woman. This contradicts the first two points in Guy Cook's classification. Yet, it follows the other two (the number of the participants is small; turns are quite short). Thus, every conversation is centered on a specific communicative intention, whereas the power enactment is always present as people are not equal.

However, there is a peculiarity when it comes to the fifth item i.e. talk is primarily for the participants not for an outside audience. This is true when we speak about natural conversation, yet the conversation in fiction is above all addressed to the reader. Thus, the author intentionally introduces a third participant to the fictional conversation (and to the whole text as well) who is to observe the author's literary intention. Consequently, we can speak of the presence of two outsiders: the author and the reader who, in their turn, are having a conversation through the literary text. In Guy Cook's opinion, such a *conversation* is a 'non-reciprocal discourse'²⁷⁸. The non-reciprocity of the author-reader conversation is questionable as the literary work is bound to produce a particular effect on the reader though it might not be the one intended by the author.

Therefore, the literary work appears as a well-planned discourse which is aimed at a hearer (in this case, the reader) who is to respond to what he/she reads.

If the short story "Hills like White Elephants" were to be considered a conversation between Ernest Hemingway and his reader, then it is structured as follows:

- opening, i.e. the title;
- pre-sequence, i.e. what precedes the theme;
- the revealing of the theme;
- no closing, i.e. an open-plot structure.

The author opts to converse with the reader through:

- 1) aposiopesis;
- 2) repetition;
- 3) irony;
- 4) symbols and imagery;
- 5) the characters' dialogue.

Ernest Hemingway was the first to speak of the iceberg theory in literature: 'If a writer of prose knows enough about what he is writing about he may omit things that he knows and the reader, if the writer is writing truly enough, will have a feeling of those things as strongly as though the writer had stated them. The dignity of movement of the iceberg is due to only one-eighth of it being above water'²⁷⁹. Thus, the implied meaning, the silence (in this case of both the author and his characters) reveal the writer's intention. The schemata ensure the successful outcome of the conversation between the author and the reader; that is why regardless of the author's not mentioning the word 'abortion' in the text, the reader is keenly aware that this is the main focus of the discussion.

As the choice of the words has been very selective, every repetition becomes extremely significant. Moreover, it acquires a new shade of meaning. Thus, for instance the word 'fine' is repeated several times, every time having a new connotation. The girl's 'I was having a *fine* time' is full of irony and it doesn't coincide with the man's 'Well, let's try and have a *fine* time'. They see 'having a fine time' differently. The man asserts 'we'll be *fine* afterwards' where the word 'fine' is supposed to reassure whereas it emphasizes the man's carelessness. The last sentence 'I feel *fine*' is again ironic. The girl is devastated but she can't bear the man's pressure anymore she prefers to

²⁷⁸Cook, 2000, p. 60.

²⁷⁹Iceberg.

give in than continue his game. The author communicates in this way his sympathy to the female character and highlights the indifferent nature of her partner. In addition, he points to the unequal division of power in this relationship: the girl is to surrender and not to rebel.

The climatic repetition of the word 'please' when the girl begs the American to stop *the verbal torture* reflects that she is close to hysteria. By repeating it seven times, Ernest Hemingway unveils the degree of forlornness of his character to the reader.

The irony is the key concept in the writer's interaction with his reader. One cannot help feeling his mockery while making the American deaf to his girlfriend's misery. As a matter of fact, he mocked the American's blunt hypocrisy and his seeming superiority.

It is obvious that Ernest Hemingway does not openly reveal his literary intention. This is realized by his attempt to render an accurate transcript of his characters' conversation. Much of the paralinguistic features of the communication are left to be decoded by the reader. Though, the author sets the needed tone which is supposed to help in the process of decoding.

Thus, the writer's input in his *conversation* with the reader is not realized verbally (there are no concrete comments from his part), but by means of imagery and symbolism. For instance, the analogy between the Ebro hills and white elephants stand for an expecting woman's womb while the repetition of this clause suggests the beauty of motherhood which is denied to the girl (this explains the American's annoyance in the story).

Another symbol is to be found in the setting. The action takes place at a railway station. The striking opposition between the *white and long* hills of the Ebro and the barren land at the station (*there was no shade and no trees and the station was between two lines of rails in the sun*) reveal the conflict – fertility vs. aridity – and highlight the theme of the story. The proximity here plays an important role. Thus, the hills, which are set at some distance away, stand for the possibility of keeping the baby, though it involves time and patience. Whereas, the station, which is nearby, offers the easiest way: to ignore the problem and go on living aimlessly.

The setting also implies the departure point; the characters are to take a new road, unfortunately, from bad to worse. They are somewhere in the middle, between love and indifference.

All this considered, the short story "Hills like White Elephants" is a conversation within a conversation, i.e. the author converses with the reader through his characters' dialogue (as well through symbolism, irony and aposiopesis). It is a reciprocal discourse where the author indirectly involves the reader in a discussion, the outcome of which is to arouse a specific response in the reader. It is a structured conversation which focuses on a specific intention. It goes without saying that every reader takes an active part in this interaction, however, his participation is also done indirectly. Thus, literature could be regarded as an indirect verbal interaction between the writer and the reader. Like in natural conversation, this one is also motivated by a practical need: the author comes with the intention of revealing a specific problem bringing forth his/her arguments, where the contribution of the reader is to analyze them and agree or disagree. Hence the author does not only aim at highlighting an important literary issue but also at arousing a response from the reader.

Bibliography

CARTER, R., SIMPSON, P. *Language, Discourse and Literature. An Introductory reading in Discourse Stylistics*. Routledge, 2005 [=Carter et alii, 2005].

COOK, G. *Discourse*. Oxford: OUP, 2000 [=Cook, 2000].

COOK, G. *Discourse and Literature*. Oxford: OUP, 1995 [=Cook, 1995].

CRYSTAL, D. *Advances in Spoken Discourse Analysis*. Loutlege: London, 1987 [=Crystal, 1987].

CUTTING, J. *Pragmatics and Discourse*. Routledge, 2002 [=Cutting, 2002].

Literature. A Pocket Anthology. Longman: Ed. Gwynn, 2005 [=Literature, 2005].

Iceberg Theory // http://en.wikipedia.org/wiki/Iceberg_Theory [=Iceberg].

MICHEL LEIRIS: DE LA QUÊTE DE SOI AU REFUGE
DANS L'IMAGINAIRE

Maricela STRUNGARIU,
chargée de cours, docteur ès lettres,
Université de Bacău, Roumanie

MICHEL LEIRIS: FROM THE SEARCH OF SELF
TO THE REFUGE IN THE IMAGINATION

Maricela STRUNGARIU,
Lecturer, Ph.D.,
University of Bacău, Romania

Abstract

The autobiographic Leirisian writing is characterised by a continuous oscillation between the fascination with intimacy and the cultural appeal, between the lure of the concrete and the calling of the imaginary. The author tends to avoid a direct contact with the reality, withdrawing within the space of imaginary substitutes which, through their unreality and symbolic force, manage to offer him the feeling of ontological security. The writing is clearly influenced by the encyclopedic mood of the autobiographer who prefers to examine and portray the reality through the deforming lens provided by the cultural references, by the world of performance, by the dream-like or mythical universe. The connections of the writer with the world and with his own being are indirect, and the truth about his own self is accessible, most often, by the mediation of myth or fiction. Childhood, the sacred history, the history of France, legends and myths all create a universe in which Leiris hopes to find shelter against time's passing and against his own anguish. Because the myth is the history of our own inwardness (Annick de Souzenelle), it is by means of the myth that the autobiographer will analyse his own ontological course. He tries to liberate himself from all complexes, drawing an inventory of the devouring myths which make him a prisoner of an illusive world. The myths of Oedip, Icar, the androgynous, Narcis, Don Juan, or Faust constitute the main stages undergone by the writer while searching for his own identity.

Rezumat

Demersul autobiografic leirisian stă sub semnul unei continue pendulări între seducția intimității și fascinația culturală, între atracția concretului și chemarea imaginarului. Autorul are tendința de a evita contactul direct cu realitatea, retrăgându-se în spațiul substitutelor imaginare care, prin irealitatea și forța lor simbolică, reușesc să-i ofere un sentiment de securitate ontologică. Scriitura este vădit influențată de dispoziția enciclopedică a autobiografului, care preferă să privească și să zugrăvească realul prin lentilele deformante, pe care i le oferă referințele culturale, raportarea la lumea spectacolului, la universul oniric sau la cel mitic. Legăturile scriitorului cu lumea și cu propria-i ființă sunt indirecte, iar adevărul despre sine este accesibil, de cele mai multe ori, prin medierea mitului sau a ficțiunii. Copilăria, istoria sfântă, istoria Franței, legendele și miturile formează o lume în care Leiris speră să se pună la adăpost de trecerea timpului și de propriile angoase. Pentru că mitul este istoria interiorității noastre (Annick de Souzenelle), prin el își va analiza autobiograful întregul traiect ontologic. El încearcă să se elibereze de complexe, făcând un inventar al miturilor devorante, care îl fac prizonier al unei lumi iluzorii. Mitul lui Oedip, al lui Icar, al androginului, al lui Narcis, Don Juan sau Faust constituie principalele etape parcurse de scriitor în căutarea propriei identități.

Le parcours existentiel que tout autobiographe se propose de remémorer est inévitablement lié à l'univers où celui-ci a été élevé. L'individu ne peut pas ignorer le monde qui le contient. C'est pourquoi, qu'on le veuille ou non, la voix qui parle dans toute autobiographie reflète aussi un point de vue sur le monde et sur les autres. Vu l'évolution historique, sociale et culturelle, les rapports qui existent entre l'homme moderne et le monde ne sont plus naturels, directs, comportant plusieurs éléments intermédiaires. Ernst Cassirer nous fait observer que l'homme ne vit pas dans un univers exclusivement physique, mais dans un univers symbolique – tissu enchevêtré de l'expérience humaine, dont les fils les plus importants semblent être le langage, le mythe, l'art, la religion, l'histoire et les sciences²⁸⁰. Ce sont tous des domaines

²⁸⁰Cf. Cassirer, 1994, p. 43.

artificiels, par lesquels l'être conscient entre en contact avec le monde, en essayant de le rendre moins impénétrable. Au lieu d'affronter le réel face à face, il se cache derrière les formes linguistiques, les symboles mythiques ou les images artistiques, lesquels ne sont, au fond, que ses propres projections sur le monde qui l'entoure. Tout en essayant de s'appropriier la réalité, l'homme aboutit, paradoxalement, à s'en détacher, puisque les moyens dont il se sert lui appartiennent intégralement, n'ayant rien en commun avec l'objet convoité. C'est ainsi que l'individu trouve un refuge dans son propre univers, un univers idéal, qu'il appelle culture, et qui représente un degré supérieur de sa liberté – celle de refaire le réel pour mieux s'y installer²⁸¹.

Michel Leiris, auteur d'une autobiographie continue, qu'il écrit depuis l'âge de 34 ans jusqu'à sa mort, ressent intensément la rupture qui existe entre la nature et la culture. Il avoue maintes fois être tiraillé entre les deux côtés qu'il baptise, selon deux expériences symboliques de sa vie, «mon côté de Kumasi» et «mon côté de Pékin»²⁸². Bien que son rêve soit de réconcilier les deux, il ne s'empêche pas de remarquer que la tentative est généralement vouée à l'échec, du seul fait que l'homme est un être essentiellement social:

«Il y a Moi; il y a la Société; il y a la Nature. Je ne pourrais trouver mes rapports réellement naturels que quand la société aura cessé d'être une barrière entre la nature et moi»²⁸³.

La seule échappatoire qu'il trouve est sa vie inconsciente, au moyen de laquelle il arrive parfois à communiquer avec la nature. En dehors de cette possibilité, on reste ancré dans son univers artificiel, «séparé de la nature par une série d'écrans superposés: la société, les livres, les connaissances théoriques, les préoccupations morales, etc.»²⁸⁴. Malgré l'attraction pour la nature, Leiris reconnaît avoir toujours été «profondément citadin» et un intellectuel incurable. Déçu par le monde et hanté par la fuite du temps, Leiris tente de se soustraire à leur emprise par l'évasion dans un plan différent de celui de l'existence concrète, soit-il celui de l'art, de la littérature, du mythe ou du rêve. C'est par la fuite devant l'histoire que Leiris manifeste son refus de la condition humaine, de ses contraintes et un désir d'élévation spirituelle. L'autobiographe s'assume ainsi un geste qu'une humanité entière a réitéré à des époques différentes de l'histoire – celui de fuir le réel pour assurer sa continuité dans le monde.

Leiris subit un excès d'intellectualité qui le fait «vivre dans un perpétuel balancement entre le monde des choses et celui des images ou des idées»²⁸⁵. Toute tentative de connaître le réel est accompagnée chez lui d'un processus complexe, par lequel l'objet étudié est rapproché ou assimilé à l'univers fictionnel créé par ses acquis culturels. Voir les choses non pas telles quelles, mais entourées d'une aura tragique et comparées à chaque moment à des épisodes livresques, c'est sa manière de se retirer du quotidien - une sorte de bovarysme intellectuel poussé à l'extrême. Ce n'est plus sa statue qu'on voit se dresser dans ses ouvrages autobiographiques, mais un immense édifice culturel où l'homme et son individualité risquent de se perdre ou s'anéantir. Lorsqu'il s'emploie à raconter son histoire, Leiris semble ne plus parler de son passé, mais du passé de l'humanité, de ses mythes, de ses légendes, de l'histoire sainte ou de ses créations artistiques. Chacun de ses gestes, chaque événement de son existence a un correspondant culturel qui lui prête une valeur universelle, archétypale. Cette prééminence de la culture sur la nature est un trait spécifique de l'homme moderne, lequel essaie de plus en plus souvent de dominer sa peur ancestrale devant l'inconnu, en réduisant celui-ci à une forme qui lui soit familière. Il n'est pas dénué d'importance, peut-être, que l'un des meilleurs amis de Leiris, Sartre, subit la même fascination du culturel, qui arrive à se substituer aux expériences concrètes de l'enfant Jean-Paul:

«Je n'ai jamais gratté la terre ni quêté des nids, je n'ai pas herborisé ni lancé des pierres aux oiseaux. Mais les livres ont été mes oiseaux et mes nids, mes bêtes domestiques, mon étable et ma campagne; la bibliothèque, c'était le monde pris dans un miroir»²⁸⁶.

²⁸¹Cf. Gusdorf, 1996, p. 29.

²⁸²Leiris, 1985, p. 234.

²⁸³Leiris, 1992a, p. 174.

²⁸⁴*ibidem*, p. 156.

²⁸⁵Bréchon, 1973, p. 33.

²⁸⁶Sartre, 1964, p. 37.

À ce point, il n'y a entre les deux auteurs qu'une seule différence, portant sur le domaine culturel choisi: Leiris ne fut pas «cet *enfant de bibliothèques* qu'a été Sartre mais un *enfant d'opéras*, voire un *enfant de spectacles*»²⁸⁷. Les livres de son enfance et les personnages d'opéra ont irrémédiablement orienté son imagination vers l'artificiel et le ludique: «Une grande partie de mon enfance s'est déroulée sous le signe de spectacles, opéras ou drames lyriques»²⁸⁸.

Michel Beaujour observe que tous les ouvrages qu'il appelle "autoportraits", parmi lesquels il range aussi les textes leirisiens, «ne modélise[nt] pas la condition humaine en général, mais celle de l'intellectuel ou, plus précisément, celle de l'écrivain dans le monde occidental moderne»²⁸⁹. Le théoricien nous attire l'attention sur le fait que l'autoportrait est le produit d'un type particulier de mémoire, la *métempsychose*, par laquelle les événements de l'existence individuelle sont éclipsés par la remémoration de toute une culture qui détermine un paradoxal oubli de soi. Cherchant une sacralisation de cette vie dont il est profondément déçu, Leiris s'ingénie à faire correspondre aux images livrées par ses souvenirs des archétypes fournis par l'histoire, la littérature, la psychanalyse ou la mythologie. De sa vie réelle, le narrateur ne transcrit que les faits qui peuvent apaiser sa soif de transfigurer le monde et de lui attribuer des vertus symboliques par une «tendance naturelle de [sa] mémoire à retenir dans la somme prodigieuse de choses qui (...) [lui] sont arrivées celles seulement qui revêtent une forme telle qu'elles puissent servir de base à une mythologie»²⁹⁰. Réalisant une fusion de l'individuel et du culturel, Leiris transforme les images et les figures antiques en principes d'une mythologie personnelle, laquelle tente d'anéantir le présent vécu par l'autoportraitiste en se montrant plus vraie et plus authentique que la réalité même. Au lieu de réfléchir l'individualité et la subjectivité, l'autoportrait littéraire s'ouvre vers la généralité et l'objectivité d'un récit qui traite de la «forme entière de l'humaine condition». Tout en essayant de mettre en vedette un trajet personnel, les textes leirisiens font appel aux éléments d'une vraie encyclopédie, à un système transhistorique de connaissances. Leiris raconte son espace intérieur selon deux modes - les mythes et les arts -, en transférant à son entreprise un peu de leur grandeur et de leur universalité.

Parmi les nombreuses références culturelles qui sillonnent le texte leirisien, celles qui se rapportent à la littérature semblent, naturellement, être investies d'une signification particulière, en raison de l'attachement profond de l'auteur au travail de l'écriture. Si l'autobiographe parle souvent de Racine, Nerval, Goethe, Mallarmé, Rimbaud, Proust ou Apollinaire, il le fait presque invariablement de manière à mettre en vedette les liens puissants qui rattachent ses récits et sa façon de concevoir la vie aux œuvres de ses illustres devanciers. Les lectures de l'enfance ont remplacé, avec les spectacles de théâtre et d'opéra, les expériences concrètes du petit Michel. Au lieu de connaître le monde par des expériences et des atouchements réels, il s'est contenté des substituts livresques. Le réel est ainsi vu par des lunettes obscures ou déformantes, puisque ce n'est pas sa conscience qui le perçoit, mais une autre. De là, l'impuissance de Leiris de voir clair ou de vivre réellement. Il avoue, par exemple, l'influence qu'ont eue sur son idée d'érotisme certaines lectures édifiantes telles «Aphrodite» de Pierre Louÿs, «Thaïs» d'Anatole France ou «Quo Vadis» de Henryk Sienkiewicz.

À l'opposé du primitif, l'homme moderne prend conscience à la fois de son universalité, ainsi que de son individualité²⁹¹. Bien qu'il désire mettre en valeur son originalité, sa différence, il n'est pas moins vrai qu'il tend, presque inconsciemment, à retrouver l'état adamique, l'état d'indifférence et de non-séparation du Grand Tout. Pour fuir l'histoire qui, outre le progrès, entraîne le pourrissement et la mort, Michel Leiris tente de sortir hors du flux temporel par la résurrection des temps anciens. Son enfance, l'Histoire sainte, l'histoire de la France, les mythes forment un espace à l'intérieur duquel l'écrivain espère se mettre à l'abri de ses angoisses. Leiris est comme un Sisyphes moderne, un éternel révolté qui n'accepte pas le monde tel qu'il est fait et tente de se

²⁸⁷Note de Jean Jamin sur *Operratiques* de Michel Leiris, p. 5-6.

²⁸⁸Leiris, 1990, p. 44.

²⁸⁹Beaujour, 1977, p. 448.

²⁹⁰Leiris, 1984, p. 21-22.

²⁹¹Cf. Gusdorf, 1996, p. 102.

soustraire à son emprise par l'évasion. Selon Lucian Boia, l'évasion se trouve parmi les archétypes constants de l'esprit humain - ces archétypes qui forment l'imaginaire, double immatériel du monde concret, dont le but n'est pas d'anéantir le réel pour s'y substituer, mais de jouer plutôt un rôle compensateur²⁹². L'évasion serait une conséquence du refus de la condition humaine et de l'histoire²⁹³. L'individu rêve d'échapper au temps qui passe en cherchant refuge dans un temps égal et harmonieux. Ses lieux d'asile s'identifient souvent aux rêves ou aux fictions trouvées dans l'art, le jeu, la littérature, les religions²⁹⁴. Le retour au temps mythique se range, à côté de l'évasion par l'écriture, par le voyage ou par l'art, parmi les moyens de refuge dans l'imaginaire.

Georges Gusdorf nous offre une explication de la prolifération actuelle des mythes et de leur caractère social. Il pose qu'à l'époque moderne, le développement de la technique débouche sur une destruction de l'équilibre de l'espace humain, qui devient alors un milieu artificiel. Le rôle du mythe serait, en conséquence, de donner un sens au monde, qui semble incohérent et ambigu, de garder intactes les valeurs fondamentales et de garantir la pérennité de la réalité humaine²⁹⁵. Possédant le maximum de significations possibles, le mythe est une quête du passé. Selon Gilbert Durand, le mythe est un «éternel retour d'une cosmogonie, un remède contre le temps et la mort»²⁹⁶. Se fiant aux mythes, l'homme moderne espère, en effet, retrouver l'état paradisiaque, où ces deux pires ennemis ne manifestent pas encore leur force destructrice. Tout comme le primitif, il se révolte contre le temps concret, historique, ayant la «nostalgie d'un retour périodique au temps mythique des origines, au Grand Temps»²⁹⁷. A y regarder de près, nous nous avisons que le rituel de la remémoration pratiqué par Leiris ne fait que répéter une création ancestrale visant l'auto-connaissance par l'intermédiaire des structures répétitives qui prêtent à l'œuvre une dimension universelle. L'autobiographie leirisienne confirme ainsi la théorie de la synchronie structurale du mythe, de son universalité et de son caractère atemporel.

Selon Caillois, le temps mythique est ambivalent, se présentant à la fois comme Chaos et Âge d'Or - Enfer et Paradis. D'une part, excès, monstruosité, désordre et de l'autre, un âge qui, tout comme notre enfance, n'est pas soumis aux interdits qui limitent l'activité de l'adulte²⁹⁸. Le mythe garde le sens d'une aspiration vers l'intégrité perdue et celui d'une intention de restitution. La conscience mythique permet la création d'une enveloppe protectrice où l'homme trouve sa place dans l'univers²⁹⁹. Il rend la vie possible, en chassant l'angoisse et en apaisant l'esprit. Les mythes justifient notre existence, puisqu'ils éclaircissent une situation où nous avons l'impression de nous retrouver dans un milieu familier. Nous sommes ainsi réintégrés dans la totalité. Le mythe met en évidence l'universalité humaine.

Chez Leiris, cette recherche du Grand Tout édénique se manifeste par l'appel du «méli-mélo» et du «fourbi», qui renvoient au monde innocent de l'enfance. Pour l'autobiographe, l'enfance perdue est la seule époque heureuse de sa vie. La couleur «méli-mélo», représentant la petite enfance dans une suite de compositions intitulée «Les Couleurs de la vie», qu'il vit tout petit, ornant le dos du cartonnage d'un album édité à Epinal, reproduit à merveille le chaos du premier stade de la vie, «cet état irremplaçable où, comme aux temps mythiques, toutes choses sont encore mal différenciées, où, la rupture entre microcosme et macrocosme n'étant pas encore entièrement consommée, on baigne dans une sorte d'univers fluide de même qu'au sein de l'absolu»³⁰⁰. C'est, en effet, par le retour mental à cet âge de l'innocence, antérieur à la division de la conscience, à la séparation du sujet et de l'objet, que Leiris retrouve la pureté et le bonheur. L'avancée en âge, le passage de l'enfance à la jeunesse et ensuite à l'âge mûr sont synonymes pour lui d'une

²⁹²Cf. Boia, 2000, p. 26.

²⁹³*ibidem*, p. 33.

²⁹⁴ *ibidem*, p. 141.

²⁹⁵Cf. Gusdorf, 1996, p. 255.

²⁹⁶Durand, 1963, p. 563.

²⁹⁷Eliade, 1949, p. 11.

²⁹⁸Cf. Caillois, 1997, p. 115-116.

²⁹⁹Cf. Gusdorf, 1996, p. 12.

³⁰⁰Leiris, 1990, p. 34-35.

«dégradation de l'absolu», d'une «progressive dégénérescence»³⁰¹, chaque nouvelle expérience l'éloignant de l'état primordial.

Les similitudes entre le retour à l'enfance et l'essai de ressusciter le passé mythique sont très bien mises en évidence dans «Il était une fois...», le chapitre de «Biffures», dont le titre symbolique est censé nous introduire d'un coup dans l'espace du conte enfantin, de même que dans l'espace et le temps de l'enfance. Le mythe et l'âge de notre innocence ont en commun leur caractère universel. Tous les deux sont des moules où l'humanité entière retrouve ses origines. Tandis que l'enfance, en tant que début de l'existence humaine, est faite, presque invariablement, des mêmes expériences et des mêmes inquiétudes pour chaque individu, le mythe est cette «histoire sacrée qui se déroule dans un temps primordial»³⁰² et qui représente «une vérité commune, éternelle»³⁰³. Les deux rejoignent, par leur universalité, le propos leirisien de faire de son autobiographie le miroir où son semblable pourrait à tout moment entrevoir, dans l'entrecroisement de lignes, de formes et de couleurs, sa propre image:

«Du portrait de moi que je peins et des lambeaux de vérités plus lointaines que je m'efforce d'arracher pour en faire comme l'éclairage en même temps que le rayonnement de ce portrait, ne m'est-il pas, d'ailleurs, permis d'espérer qu'il se dégagera un beau jour – et au besoin à mon insu – quelque vérité générale ?»³⁰⁴

C'est pour revenir à la liberté de l'enfance que l'écrivain se propose de rompre le cours du temps, en se donnant l'impression de disposer d'un «temps illimité». En usant de l'imaginaire collectif, Leiris transgresse la règle du discours autobiographique qui exige de dire toute la vérité sur soi-même. Le mythe est une «magnification trompeuse de la réalité», un «mensonge par lequel il s'agit de faire tenir pour vrai ce qui peut être seulement vraisemblable, façon de se déguiser à soi-même la vérité»³⁰⁵.

«L'Âge d'homme», la première autobiographie leirisienne se ressent fortement de la psychanalyse, puisqu'elle accorde une «large créance (...) à la psychologie freudienne (qui met en jeu un matériel séduisant d'images et, par ailleurs, offre à chacun un moyen commode de se hausser jusqu'au plan tragique en se prenant pour un nouvel Œdipe)»³⁰⁶. Freud a relevé au fond de l'âme humaine une mythologie latente, dont les représentations et les principes explicatifs se retrouvent dans les légendes antiques. Puisque le mythe est l'histoire de notre intériorité³⁰⁷, c'est bien lui qui devrait révéler notre parcours ontologique. Dans «L'Âge d'homme», l'écrivain se propose de dresser un inventaire des mythes dont il voudrait se débarrasser, à cause de leur caractère imposé, inflexible, contraignant. Les mythes d'Œdipe, d'Icar, de l'androgynie, de Narcisse, de Don Juan, de Faust, de Robinson, liés à des complexes ou à des obsessions personnelles, le dévorent, le rendent esclave d'un monde de monstres et de phantasmes. À la suite d'une thérapie psychanalytique, Leiris est conseillé par son docteur d'écrire un livre en vue de tout liquider, de se délivrer de l'emprise de certaines choses inhibitrices et de reprendre, plus décidé et moins inquiet, la recherche de soi. Roland Barthes affirme que l'homme est continuellement harcelé par les mythes, lesquels l'empêchent de vivre réellement ou de s'inventer, en l'étouffant tel un énorme parasite interne qui vit à sa place. Les mythes ne sont, de ce point de vue, que l'exigence insidieuse et inflexible qui veut que tous les hommes se reconnaissent dans une même image, éternelle et pourtant vieillie, construite une fois pour eux comme si elle devait durer à tout jamais³⁰⁸. Leiris se libère plus tard de ces mythes dévorants en créant sa propre mythologie. Il n'est plus la victime d'un monde de pierre, mais le créateur d'un monde plein de mystère et de magie, remplaçant ainsi le «mythe inconsciemment subi» par le «mythe sciemment

³⁰¹*ibidem*, p. 29.

³⁰²Tadié, 1994, p. 148.

³⁰³*ibidem*, p. 153.

³⁰⁴Leiris, 1984, p. 65.

³⁰⁵Nadeau, 1963, p. 85.

³⁰⁶Leiris, 1990, p. 16.

³⁰⁷Cf. Annick de Souza, 1999, p. 11.

³⁰⁸Cf. Barthes, 1997, p. 288-289.

créé»³⁰⁹. Cette mythologie personnelle projette sur sa personnalité des lumières inattendues, l'enrichit et la valorise, lui faisant accéder à une autre dimension. La corrida, les spectacles sportifs, l'opéra, la fraternité, l'écriture deviennent dans les récits de maturité de vrais mythes personnels – les repères invariables de son être.

Leiris trouve abri dans un univers symbolique pour fuir le monde frappé de sécheresse créé par le rationalisme de la société moderne, rejoignant par là le comportement des hommes mythiques. Son attitude est une fuite devant le désert spirituel, ce qui n'est, finalement, qu'un refus de son propre athéisme. Puisque l'écrivain conçoit le merveilleux comme une partie intégrante du quotidien, il est naturel que ses mythes trouvent leur origine dans la réalité de tous les jours. Il convient de remarquer que le désir de l'auteur est de «faire coïncider le là-bas et l'ici-même (...), être dans le mythe sans tourner le dos au réel»³¹⁰. Il est tenté d'étudier, en ethnographe ou en écrivain, la façon dont les deux arrivent à se confondre ou à se substituer réciproquement. Ainsi, il observe fasciné que le mythe quitte souvent le terrain de la fiction pour se mêler à la vie, se transformant en histoire. Etant donné qu'on visite, à Marseille, le cachot de Monte-Cristo et, à Nagasaki, la maison de Madame Butterfly, qu'à Leipzig, il y a la taverne d'Auerbach, que l'on prétend avoir été fréquentée par le docteur Faust, Leiris en vient à dire qu'entre l'art, la légende et la réalité, on ne saurait pas bien établir des frontières exactes.

Il faut observer finalement qu'entre le mythe et l'autobiographie il existe des similitudes plus qu'évidentes. Tout d'abord, l'exemplarité de l'individu qui se dévoile par l'écriture de soi va de pair avec le caractère exemplaire des figures mythiques. À ce sujet, Catherine Maubon notera, à propos du premier texte autobiographique de Leiris:

«Grâce à son renvoi plus ou moins explicite à la littérature de caractère initiatique, «L'Age d'homme» arrachait le texte à la contingence du moi et favorisait le passage du singulier au pluriel vers lequel l'écrivain n'a cessé de tendre»³¹¹.

En deuxième lieu, le récit autobiographique met l'accent sur l'origine de la personnalité humaine, sur ses commencements, de la même manière que le mythe renvoie aux temps originaires de l'humanité, en les tenant pour repères explicatifs de l'évolution future de celle-ci. Le retour à l'origine est un moyen de régénérer l'existence de l'homme primitif ainsi que celle de l'écrivain qui fait le récit de sa vie. Enfin, l'autobiographie est censée représenter elle-même un commencement - la naissance littéraire de l'écrivain ou, mieux dit, sa naissance mythique à travers l'écriture.

Références

- BARTHES, R. *Mitologii*. Iași: Institutul European, 1997 [=Barthes, 1997].
- BEAUJOUR, M. *Autobiographie et autoportrait // Poétique* No. 32, 1977. P. 442-458 [=Beaujour, 1977].
- BOIA, L. *Pentru o istorie a imaginarului*. București: Humanitas, 2000 [=Boia, 2000].
- BRECHON, R. *“L'Age d'homme” de Michel Leiris*. Paris: Hachette, 1973 [=Bréchon, 1973].
- CAILLOIS, R. *Omul și sacral*. București: Nemira, 1997 [=Caillois, 1997].
- CASSIRER, E. *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*. București: Humanitas, 1994 [=Cassirer, 1994].
- DURAND, G. *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. Paris: PUF, 1963 [=Durand, 1963].
- ELIADE, M. *Le mythe de l'éternel retour*. Paris: Gallimard, 1949 [=Eliade, 1949].
- GUSDORF, G. *Mit și metafizică*. Timișoara: Amarcord, 1996 [=Gusdorf, 1996].
- LEIRIS, M. *Fourbis*. Paris: Gallimard, 1984 [=Leiris, 1984].
- LEIRIS, M. *Fibrilles*. Paris: Gallimard, 1985 [=Leiris, 1985].

³⁰⁹Nadeau, 1963, p. 90.

³¹⁰Leiris, 1985, p. 234.

³¹¹Maubon, 2004, p. 48.

- LEIRIS, M. *L'Age d'homme*. Paris: Gallimard, 1990 [=Leiris, 1990].
- LEIRIS, M. *Journal (1922-1989)*. Paris: Gallimard, 1992 [=Leiris, 1992a].
- LEIRIS, M. *Operratiques*. Paris: P.O.L., 1992 [=Leiris, 1992b].
- MAUBON, C. "*L'Age d'homme*" de Michel Leiris. Paris: Gallimard, 2004 [=Maubon, 2004].
- NADEAU, M. *Michel Leiris et la Quadrature du cercle*. Julliard: Les Lettres Nouvelles, 1963 [=Nadeau, 1963].
- SARTRE, J.-P. *Les mots*. Paris: Gallimard, 1964 [=Sartre, 1964].
- SOUZENELLE, A. de. *Cedip interior*. Timișoara: Ed. Amarcord, 1999 [=Souzenelle, 1999].
- TADIE, J.-Y. *Le récit poétique*. Paris: Gallimard, 1994 [=Tadié, 1994].

REZUMATE/ABSTRACTS

RELATIVISMUL LINGVISTIC ÎN PROVERBE

Anca Mariana PEGULESCU,
lector asociat, doctor în filologie,
Centrul Universitar Drobeta-Turnu Severin,
Universitatea din Craiova, România,
inspector general pentru limba engleză,
Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, România

LINGUISTIC RELATIVISM IN PROVERBS

Anca Mariana PEGULESCU,
Visiting Lecturer, Ph.D.,
Drobeta-Turnu Severin Center,
University of Craiova, Romania,
English language Officer,
Ministry of Education, Research and Innovation of Romania

Abstract

The linguistic relativism appears as an attitude, a response to the language used to express a manner of thinking. People usually understand more than they say and can express. Proverbs make the link between speech and acts; people's deeds should be motivated through communication. All the proverbs bearing the symbol word convey an attitude not only towards communication, but also towards the community they represent.

Rezumat

Relativismul lingvistic apare ca o atitudine, un răspuns lingvistic folosit pentru a exprima o manieră de a gândi. Oamenii înțeleg mai mult decât spun și exprimă. Proverbele fac legătura între vorbire și actele de vorbire. Faptele oamenilor ar trebui să fie motivate prin comunicare. Toate proverbele din câmpul semantic cuvânt/vorbire transmit o atitudine nu numai comunicării ci și comunității pe care o reprezintă.

1. Relația dintre limbaj și gândire a implicat, pe de o parte, **exprimarea** ca instrument de comunicare, și **gândirea constituită** pe de altă parte.

Secolul al XX-lea, aducând noi date și ipoteze, nu este decât o continuare firească a teoriei humboldtine care sesiza diferența dintre categoriile lingvistice, capabile să determine și să organizeze experiența socială și percepția lumii, structurată de limba maternă. E. Sapir și B.L. Whorf au concluzionat că modul în care percepem lumea fizică este programat de limbajul pe care-l folosim. J. Fishman și P. Herriot au reacționat prin a sublinia că limbajul influențează **modul** în care experiența umană este codificată.

Un limbaj determină, în mare măsură, fragmentul de realitate, care îi este asociat. Ansamblul experiențelor personale și subiective, senzațiile și simțămintele care se asociază cu aceste experiențe pot conduce la **relativismul lingvistic**.

Cuvintele și frazele sunt într-o relație diferită vis-a-vis de experiențe în comparație cu formele cuvintelor și entitățile care arată maniera proprie fiecărui vorbitor de a construi sensurile limbii sale.

2. La o primă abordare, nimeni nu poate să nege faptul că **proverbele** transmit un standard moral, că ele sunt fructul gândirii colective și că au o funcție educativă, fie de îndreptare a unor fapte rele deja comise, fie de prevenire a încălcării unor reguli sociale. Folosirea proverbelor pentru a reconstrui sistemul moral al unei culturi este strâns legată de mesajul transmis, dar și de situația care-l impune. Între **folosire** și **sens**, proverbul a devenit din ce în ce mai dependent de **context**.

Ca indicatori ai unei atitudini culturale, proverbele pot să apară sub diverse variante, dar conținând aceeași "unitate lingvistică", mai dezvoltată sau mai redusă. Acestei "unități lingvistice" (este termenul pe care noi îl preferăm morfemului sau sintagmei - n.n) îi corespunde un sens relativ constant sau denumit de unii cercetători¹ **sens de bază**. Este primul pas pentru analiza unor idei sau atitudini, ceea ce conduce la recunoașterea unor norme și a unor tipare culturale.

3. Comunicarea interumană a fost și ea trecută prin filtrul normelor culturale, cu atât mai mult cu cât etnografia demersului comunicațional oferă o bază de comparație pentru înțelegerea diverselor funcții ale limbii în societate. Proverbul se dovedește, deci, nu numai obiect de studiu, ci un aspect al comunicării orale.

4. Cum ne identificăm atitudinea față de proverbe, socotindu-le “etno-semne”, demersul nostru va avea o dublă și concomitentă orientare, atât *onomasiologică* (legarea aceleiași concept de mai multe unități lexicale), cât și *semasiologică* (legarea aceleiași unități lexicale de o serie de concepte diferite). Ne-am fixat aria de investigare asupra etnocâmpului “vorbă”, corpusul limitându-se la 60 de unități paremiologice, extrase din trei microcolecții centrate asupra proverbului românesc (Negreanu, Hințescu, Gheorghe). Cele trei micro-colecții au cel puțin două elemente comune: apariția relativ simultană (1983-1986) și proverbele românești în cadrul proverbelor lumii romanice. La acest fundal romanic voi aduce argumentele oferite de variantele englezești ale proverbelor reținute spre analiză (și grupate în anexa nr. 1) la care, punctat, voi face referiri și la variantele americane.

5. Statistic evaluând, unitățile lingvistice “vorbă” (cu varianta “cuvânt” ca element al diverselor paremii), “a vorbi”, “vorbitor” reprezintă un procent foarte mic în ansamblul microcolecțiilor (1,3% - raportarea fiind făcută la ansamblul de 4548 de unități paremiologice - colecția Hintescu). Dacă însă raportarea este făcută, luând în considerare densitatea elementului romanic, putem accepta ideea unei atitudini pozitive față de comunicare. Cele mai multe accentuează *valoarea* “vorbei” / “cuvântului” în relațiile interpersonale:

- Rom.:** „Vorba bună /Mult adună”;
„Vorba dulce /Mult aduce”.
- Fr.:** „Doucees paroles n’écorchent pas la langue”.
- Eng.:** „There is great force hidden in a sweet command”.

În contextul relațiilor interpersonale, proverbele (și implicit sistemul lingvistic al limbii în cauză) par să pună accentul pe:

- **participanții** la dialog:
Rom.: „Vorbitorii seamănă, *tăcuții* recoltează”.
Fr.: „Ce que je dis à vous, *ma nièce*, c’est pour vous, *mon neveu*».
Eng.: “Deeds are *males*, words are *females*”.
- **actul de comunicare** și valoarea lui:
Rom.: „Unii vorbesc ce știu, alții știu ce vorbesc”.
Fr.: „Qui parle sème, qui écoute recueille».
Eng.: “Good words without deeds are rushes and reeds”.
- **rezultatul** comunicării:
Rom.: „Unde-i *vorbă multă*, acolo-i *treabă scurtă*”.
Fr.: „Les plus *grands parleurs* ne sont pas les plus *grands faiseurs*”.
Eng.: „*Actions* speak louder than *words*”.

Evitarea “vorbei” (fără rost) sau drămuirea “vorbei” apare în cele mai multe proverbe:

- Rom.:** „Vorba e de argint, tăcerea e de aur”.
- Fr.:** „La parole est d’argent, le silence et d’or”.
- Eng.:** „Speech is silver, silence is golden”.

(identitate perfectă între termeni și entitățile comparate).

Deși valoarea “vorbei” este recunoscută de toate sistemele lingvistice analizate, proverbele îndeamnă la economisirea cuvintelor. Variantele americane ale cunoscutului „Speech is silver, silence is golden” implică calitatea omului, înțelepciunea lui:

- „A wise man keeps a still tongue”.
- „Men of few words are the best men”.

Proverbele americane reunesc nevoia evidentă a comunicării, dar lansează, în același timp, îndemnul la folosirea cu moderație a vorbelor. În contextul etnocâmpului “prietenie/prieten”, vorbele sunt uneori de prisos:

- „Few words are best among friends of long standing”.

Agresiunea fizică este uneori echivalată cu puterea unui *cuvânt*:

„A word and a stone let go can not be recalled”.

Volubilitatea este, uneori, considerată lipsă de educație:

„Large mouth, small manners”.

Mai mult decât atât, *vorbirea* este asortată și cu lipsa de rezultate:

„Big talk won't boil the pot”.

„Talk does not cook rice”.

Suspiciunea privind irosirea timpului prin “vorbit” este legată de o valoare culturală mult prețuită de americani: dorința de a realiza ceva, de a obține rezultatul dorit. Cel care *întreprinde* ceva, cel care *construiește* sunt personaje admirate de societatea americană, sunt oameni de acțiune. Legătura dintre *vorbit* și realizare este redată de proverbele de mai largă sau mai restrânsă circulație:

„He will never get a good thing cheap, that is afraid to ask the price”.

„Nothing ask, nothing have”.

Proverbul “Money talks” nu implică neapărat *vorbita*, dar este interesant de notat că aserțiunea de mai sus echivalează banul cu o condiție a comunicării. *Vorbirea* nu trebuie să împiedice acțiunea, trebuie, dimpotrivă, să o stimuleze în așa fel încât rezultatul acțiunii să fie *măsura* vorbirii.

6. Expresia lexicală a proverbelor analizate se datorează corelațiilor în care intră termenii *vorbi*, *vorbitor*, *a vorbi*, *cuvânt*. Etnocâmpul² *vorbi* cuprinde și microtextele bazate pe formele verbale *a grăi*, *a tăcea*, *a ști*, secondate de forme nominale ca: *vrajbă*, *minciună*, *adevăr*, *ispravă*, *gând*, *faptă*. Microtextele care alcătuiesc etnocâmpul *vorbi* cuprind forme adjectivale, menite să sugereze calități:

„Vorba *bună*...”/Vorba *dulce*.. mult aduce”;

„Cuvântul bun *unge*”.

sau defecte:

„Cu vorba îmbolditoare

Îl atinge unde-l doare”.

Relațiile care se stabilesc între termenii etnocâmpului *vorbi* pot face legătura:

- dintre entitățile având trăsătura [+animat] și cele având trăsătura [-animat]:

„Gura ucide mai mult decât *sabia*”.

- dintre om și animal sau un fenomen meteorologic:

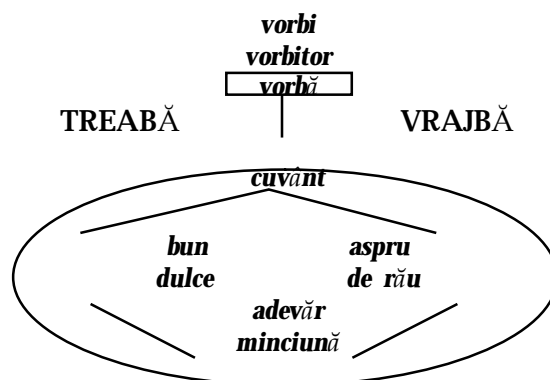
„Cuvântul e ca *vântul*/nu se ajunge nici cu *armăsarul*/nici cu *ogarul*”.

- dintre diverse categorii de oameni:

„Vorba de om *sărac* nimeni n-o ascultă”.

„Cuvântul la cel *viclean*, ca undița la pescar”.

Grafic, relațiile dintre termenii menționați pot fi reprezentate astfel:

7. Din cele analizate până acum putem reține următoarele aspecte:

- există o strânsă legătură între *vorbă* și *faptă*; acțiunile oamenilor trebuie să fie motivate prin comunicare.
- cele mai multe proverbe accentuează rolul *vorbirii* în obținerea *rezultatului* unei acțiuni sau în caracterizarea oamenilor.
- toate proverbele aflate sub influența etnocâmpului *vorbă* exprimă, de fapt, o atitudine față de *comunicare*, dar și față de *comunitatea* în care ele circulă.

Anexă

NEGREANU, C. *Structura Proverbelor Românești*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983:

1. „Vai de cel ce nu știe nici când să grăiască nici când să tacă, dar cu mult mai vai de cel ce nu știe nici ce să grăiască, nici ce să tacă”.
2. „Vântul ațâță focul și vorba vrajba”.
3. „Vorba bună/Mult adună”.
4. „Vorba de rău se duce cu glonțul și n-o poți ajunge nici c-o sută de armăsari”.
5. „Vorba dulce/Mult aduce”.
6. „Vorba, vorbă/Treaba, treabă”.
7. „Vorba de om sărac nimeni n-o ascultă, fie cât de scumpă”.
8. „Vorbești de lup și lupul la ușă”.
9. „Vorbitorii seamănă, tăcuții recoltează”.
10. „Unii vorbesc ce știu, alții știu ce vorbesc”.
11. «Și minciuna e vorbă, dar vremea descoperă adevărul”.
12. «Unde e vorbă multă/Acolo e treabă scurtă”.
13. „Unde-i vorba multă/Acolo neștiința-i cu mult mai multă”.
14. „Puține cuvinte și ispravă mai bună”.
15. «Cuvântul aspru scârbă aduce, iar cuvântul dulce dragoste”.
16. «Cuvântul bun unge /Și cel rău împunge”.
17. «Cuvântul cât de mic, ispravă mare ne arată, ca aluatul, cât de mic, framântătură mare dospește”.
18. «Cuvântul cum iese din gură, nicicum nu se mai întoarce, de aceea să bagi de seamă, când, cu cine și ce grăiești, ca nicicum să greșești”.
19. «Cuvântul e ca vântul/nu se ajunge nici cu armăsarul/nici cu ogarul”.
20. «Cuvântul omului - icoana gândului, faptele lui - icoana sufletului”.

HINȚESCU, C. *Proverbele Românilor*. Făclia, 1985:

1. „Vorba asta e de când cu moșii putrezi”.
2. „Vorba de rău mai lesne se crede”.
3. „Vorba de rău omul prea lesne o crede”.
4. „Vorbe fără glume, ca bucatele fără sare”.
5. „Vorba încă-și are timpul ei”.
6. „Vorba multă-i sărăcia omului”.
7. “Vorba-și are și ea vremea ei /Iar nu să o trîntești când vrei”.
8. „Vorbe de frică”.
9. „Vorbește ca o moară neferecată”.
10. “Vorbește cu dușii după lume”.
11. «Vorbește câte în lună și în soare”.
12. «Vorbeste verzi și uscate”.
13. „Vorbitor ca o rîndunea, ce gura nicicum nu îi tace”.
14. „Cuvintele cele lungi ung, iar cele rele împung”.
15. „Cuvântul e ca vântul, nu se ajunge nici cu armăsarul, nici cu ogarul”.
16. „Cuvântul la cel viclean, ca undița la pescar”.
17. «Cu vorba îmbolditoare /Il atinge unde-l doare”.

Sfaturi înțelepte

- „Fugi de fleacuri și de vorbe nebune”.
- „Să vorbești tot adevărul”.

GHEORGHE, G. *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*. București: Albatros, 1986:

1. „Cine vorbește lucrul, nu-l sporește”.
2. „Cine vorbește mult face puțin”.
3. „Cine vorbește multe, ori știe, ori minte multe”.
4. „Cine vorbește seamănă, cine ascultă culege”.
5. „Cine vorbește vinde, cine ascultă cumpără”.
6. „Cîte capete, atîtea și vorbe deșarte”.
7. „Cîte cuvinte le zici, le vinzi, și cîte nu le zici, le cumperi”.
8. „Cu vorba bună și pe dracul îmblânzești”.
9. „Vorba bună mult adună”.
10. „Vorba ce zboară odată nu se mai întoarce”.
11. „Vorba dac-o scapi din gură n-o mai poți prinde”.
12. „Vorba dulce mult aduce (oase frînge)”.
13. „Vorba e de argint, tăcerea e de aur”.
14. „Vorba multă nu e fără minciuni”.
15. „Vorba vorbă aduce”.
16. „Vorbele cele dulci deschid poarta cea de fier”.
17. „Vorbesc soacrei să priceapă una.
18. „Vorbești de dracul și el e din derăptul (dindărătul) tău”.
19. „Vorbești de lup și lupul la ușă”.

Bibliografia

KIRSHENBLATT-GIMBLETT, B. *Toward a Theory of Proverb Meaning* // *Proverbium*, No. 22, 1973. P. 821-827//DE CARO, Fr. *Talk is Cheap*. *Proverbium Yearbook of International Proverb Scholarship*. No. 4, 1987 [=Kirshenblatt-Gimblett, 1973].

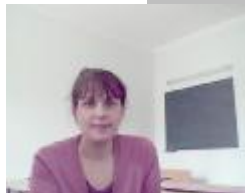
MARCUS, S. *Relativismul lingvistic* // *SCL XL*, 1996. P. 111-115 [=Marcus, 1996].

NEGREANU, C. *Structura Proverbelor Românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983 [=Negreanu, 1983].

ARTICOLE/ARTICLES

LE ROMAN D'ADRIENNE SÉNÉCAL
«LE NOTAIRE JOFLIAU» FACE À UNE POSSIBLE TRADUCTION EN ROUMAIN

Angela COȘCIUG,

docteur ès lettres, maître de conférences,
Université d'État «Alec Russo», Bălți, République de MoldovaADRIENNE SÉNÉCAL'S NOVEL "NOTARY JOFLIAU"
FACING A POSSIBLE TRANSLATION IN ROMANIAN

Angela COȘCIUG,

Associate Professor, Ph.D.,
«Alec Russo» State University of Bălți, Republic of Moldova

Abstract

The interest of the Romanian translation studies for francophone literature, especially, for Canadian literature is novel, therefore, this article presents an overview of some «translation» difficulties which might appear while referring to a literary Canadian text.

Rezumat

Interesul traductologiei românești pentru literatura francofonă și, mai cu seamă, pentru cea canadiană este nou. De aceea propunem, în acest articol, doar o succintă prezentare a unor dificultăți de traducere, pe care le ridică un text literar canadian.

Préliminaires

Depuis le XVIIIe siècle la culture française influence en bonne partie la culture roumaine. Cette influence est pluriaspectuelle, mais elle est ressentie surtout dans le domaine de la littérature. Cette influence connaît son apogée au XIXe siècle, quand grâce à la littérature française (et surtout aux belles-lettres), la littérature roumaine acquiert une fois pour toujours de la consistance, du style et du raffinement. La littérature roumaine est influencée de celle hexagonale surtout à travers les textes traduits. Ceux-ci apparaissent en abondance en Roumanie en commençant par la deuxième moitié du XIXe siècle et ont un rôle décisif dans la formation de la littérature roumaine contemporaine et moderne. Au XXe siècle, en Roumanie les frontières de la traduction «française» s'élargissent jusqu'aux littératures francophones. Au commencement, les belles-lettres francophones les plus traduites à cette époque sont celles belges. Le phénomène s'explique par la proximité géopolitique de la Belgique et de la Roumanie, par leurs contacts culturels étroits. L'écrivain belge francophone le plus traduit en Roumanie à cette époque est G. Simenon. Ses romans policiers sont lus partout en plusieurs variantes de traduction. Ces variantes, toutes d'une valeur linguistique incontestable, donnent largement la possibilité aux milieux roumains bibliophiles d'apprécier à sa juste valeur le roman simenonien.

L'intérêt de la traductologie roumaine pour la littérature québécoise d'expression française est jeune et fort grand à l'heure actuelle, car cette littérature est encore un champ en pleine découverte pour les Roumains bibliophiles qui, en bonne partie, ont encore accès à cette littérature seulement à travers un texte traduit.

Dans cet article on se propose de déterminer les limites de la traductibilité en roumain d'un texte écrit en français québécois. La stratégie prend surtout en charge la dimension des *difficultés* de traduction, surgies des interférences pluriaspectuelles du français québécois avec le roumain (tous les deux d'origine romane), des *régionalismes lexicaux* et *grammaticaux*³¹² du texte en original par

³¹²Qui ont une certaine fréquence dans le texte.

rapport à la langue-cible (y compris souvent les unités du jocal), des cas de l'*impossibilité* ou de la *possibilité* restreinte de la mise en équivalence de deux unités appartenant aux deux langues mentionnées etc.

Le texte écrit en français québécois qu'on met à la base de cette étude est le roman d'A. Sénécal «Le notaire Jofliau», apparu au Canada en 1935. On a choisi ce roman, parce qu'il nous semble répondre mieux à notre stratégie d'étude.

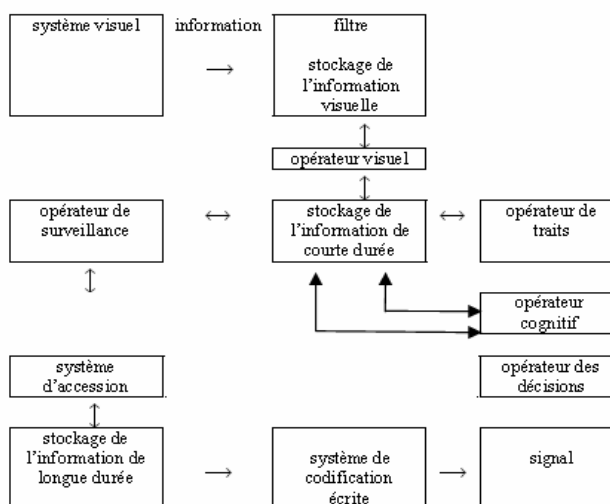
1. Vision générale sur la traduction adéquate d'un texte littéraire écrit. Difficultés de traduction du roman d'Andrienne Sénécal «Le notaire Jofliau»

1.1. Généralités

Au premier coup d'oeil, la première partie du titre qu'on met à ce paragraphe semble aussi ambigu qu'extravagant, car on n'est pas encore en possession des critères stables d'une traduction *adéquate* (on évite ici le mot *bonne* en le remplaçant par le qualificatif *adéquate*, car l'adjectif *bonne* nous semble évasif. Ce qu'on sait c'est que les questions principales qu'un interprète se pose par rapport à un texte littéraire écrit, quels que soient sa structure, son genre et sa complexité, portent essentiellement sur la méthodologie de sa présentation adéquate dans une autre langue où le problème de la *fidélité* est sur le premier plan. Par d'autres mots, l'interprète s'interroge constamment comment *traduire*, comment *reproduire* mieux un texte écrit dans un autre idiome. „Traduire, c'est énoncer [*écrire* – n. rem. - A. C.] dans un autre langage ce qui a été énoncé [*écrit* – n. rem. – A. C.] dans la langue-source, en conservant les équivalences sémantiques et stylistiques», dit J. Dubois³¹³. Par conséquent, ce qui est de rigueur dans la traduction pour ce grand linguiste, c'est la fidélité du texte-cible par rapport aux côtés *contenu* et *esprit* du texte-source. Mais cette fidélité connaît toujours un certain degré, parce qu'elle n'est jamais complète, car «la tendance d'obtenir une équivalence [*sémantique et stylistique* – n. rem. A. C.] complète par la traduction est une chose chimérique»³¹⁴. Par conséquent, traduire c'est toujours reproduire et reproduire c'est toujours créer en quelque sorte, dans le sens de «modifier certaines structures»³¹⁵, de faire «apparaître et disparaître certaines unités» [ibidem] pour conserver au plus le sens et l'esprit du texte-source dans le texte-cible. C'est le postulat-clé de toute traduction littéraire.

1.2. Le processus de la traduction littéraire

Le processus de la traduction littéraire d'un texte écrit présuppose toujours celui de l'analyse de l'information contenue dans ce texte. L'analyse de l'information d'un texte littéraire écrit se fait toujours sur le modèle suivant, proposé par R.-T. Bell³¹⁶ et enrichi par d'autres spécialistes encore:

Le modèle ci-dessus illustre les trois étapes essentielles de l'analyse de l'information qu'un texte écrit renferme. Ces étapes sont les suivantes:

³¹³Dubois, 1973, p. 43.

³¹⁴Bell, 2000, p. 24.

³¹⁵*idem*, p. 27.

³¹⁶Bell, 2000, p. 252.

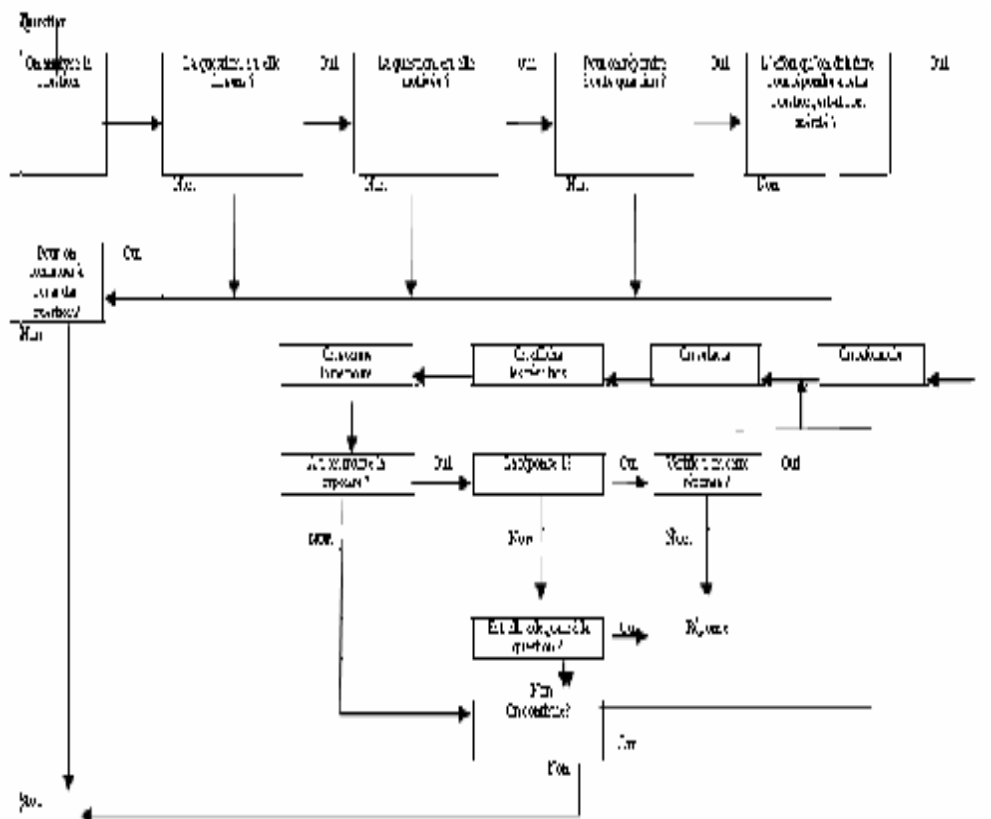
- 1) la réception, le filtrage, le stockage et l'analyse initiale de l'information à travers le système visuel;
- 2) l'analyse finale, le stockage de courte durée et le deuxième filtrage des données à travers le système de la mémorisation de courte durée;
- 3) la mise en œuvre du système de mémorisation de longue durée et l'intégration de la nouvelle information dans ce système.

Le modèle ci-dessus envisage généralement l'analyse de l'information contenue dans un texte écrit comme un processus unidirectionnel du type *bottom-up*. En même temps, il envisage la méthodologie du travail *top-down* d'un texte qui donne la possibilité d'enlever les ambiguïtés sémantiques de certaines unités du texte analysé.

Tous les opérateurs introduits dans le modèle y ont une importance décisive. Ainsi, l'opérateur *visuel* transforme les stimuli visuels en images. L'opérateur des *traits* analyse l'image créée par l'opérateur visuel pour en déduire les traits. L'opérateur *cognitif* met en oeuvre une image déjà formée et mémorisée par l'interprète à laquelle est comparée celle récemment apparue à travers l'analyse informative du texte, tout ça en accord avec l'opérateur des *décisions*. L'opérateur qui veille à la monovalence et à la bonne mise en oeuvre de tous les opérateurs mentionnés est celui de *surveillance*.

L'opérateur qui est de rigueur dans ce modèle est celui cognitif. Il fait fonctionner le système de mémorisation de longue durée de l'interprète. Ces données sont d'ordre théorique, pratique, logique, langagier, encyclopédique etc.

Chaque appel à la mémoire est un processus d'interrogation et de comparaison en même temps: on s'interroge sur un *qu'est-ce que c'est? comment? pourquoi?* etc. et on compare ce qu'on voit dans le texte avec ce qu'on sait pour en déduire l'essence. Le schéma ci-dessous présente graphiquement le processus d'appel à la mémoire par le biais de l'interrogation et de la comparaison:

Chaque appel à la mémoire fait agir une certaine zone de celle-ci: la zone graphique, orthographique, lexico-sémantique, grammaticale, stylistique, pragmatique, textuelle, culturelle, logique etc.

1.3. Zones de la mémoire de l'interprète et leur rôle dans la traduction bilingue

1.3.1. Zones graphique et orthographique

Lors de la lecture d'un texte littéraire, l'appel à la mémoire fait reconnaître, en premier lieu, la langue dans laquelle le texte est écrit, tout ça sur ses données graphiques et orthographiques. Ainsi, la lecture du roman d'A. Sénécals „Le notaire Jofliou” donne la possibilité à un interprète du français de reconnaître que cette oeuvre littéraire est écrite en français³¹⁷:

- (1) „Toutes voiles dehors, le Triomphant, depuis l'aube, filait entre les rives sauvages du Saint-Laurent [...]” (p. 6).

Dans le texte-source on envisage souvent les unités qui peuvent mettre des interférences orthographiques de différents degrés avec les unités de la langue du texte-cible. Ces interférences peuvent dérouter un interprète débutant. Ainsi, dans la phrase:

- (2) „Le dernier reflet du jour disparaissait au bas de l'horizon; la nuit inondait l'espace, *confondant* dans le noir les flots et la côte” (p. 6).

l'interprète débutant peut être dérouté par le participe présent „confondant” qui rappelle beaucoup le participe présent roumain „confundând”, mais qui ne se traduit pas comme celui-ci, mais «ștergând limita dintre” ou „făcând un tot întreg din”.

Même difficulté pour le nom «figure³¹⁸» de la phrase suivante:

- (3) «Sa *figure* (en roum. «față”, „chip”) régulière encadrée d'abondants cheveux bruns, ses yeux noirs profonds, son teint ambré lui composaient une beauté qui attirait irrésistiblement les regards et faisait palpiter le coeur de mainte jolie passagère» (p. 6).

Par rapport à ce roman, l'interférence orthographique du français et du roumain peut être totale par rapport:

1) aux *noms-prénoms* qui enregistrent le même contour orthographique dans toutes les langues qui utilisent la graphie latine:

- (4) «[...] *Michel*³¹⁹ (en roum. «Michel») voulut sans tarder se mettre au travail» (p. 7).

2) aux *noms de famille* qui enregistrent le même contour orthographique dans toutes les langues qui utilisent la graphie latine:

- (5) «Michel reconnut son grand-père, le docteur *Duval-Chesnay* (en roum. «Duval-Chesnay»)» (p. 7).

3) aux *noms de lieux* (villes, ports etc.) qui enregistrent le même contour orthographique dans toutes les langues qui utilisent la graphie latine:

- (6) «Après une traversée de deux mois, le Triomphant arrivait en rade de *Honfleur* (en roum. «Honfleur»)» (p. 6).

- (7) «A Rouen (en roum. «Rouen»), l'impatience était grande; on avait hâte d'y accueillir le Canadien» (p. 7).

- (8) «A peine rentrée de *Kermaheuc* (en roum. «Kermaheuc»), vous voici déjà pour lui dire à votre tour que sa venue parmi nous est une joie» (p. 8).

L'interférence orthographique est presque totale ou même partielle entre:

1) certains *noms-prénoms*, employés dans certains contextes³²⁰, et qui enregistrent des formes très/quasiment distinctes dans les deux langues:

- (9) «Sa femme se leva en adressant à *Suzanne* (en roum. «Suzanei») quelques questions [...]» (p. 8).

³¹⁷Sous le terme “français” on comprend, dans cet article, le français québécois.

³¹⁸Ce nom peut être facilement confondu avec le nom roumain «figură” par un interprète débutant.

³¹⁹Le nom-prénom «Michel» nous fait reconnaître un Français, le prénom «Mihai» – un Roumain. Par conséquent, si le prénom «Michel» se rapportant à un Français figure dans un texte en français, ce texte conservera dans sa variante en roumain le prénom français.

³²⁰Par rapport aux diminutifs de ces noms-prénoms l'interférence est totale:

- (10) «Suzie (en roum. «Suzie») se pâmail si on faisait mine de lui résister» (p. 17).

2) certains **noms de personnes nobles** qui enregistrent des formes très/quasiment distinctes dans les deux langues:

(10) «Monsieur Duval-Chesnay le conduisit à l'endroit où demeurait la famille du *Sieur Cavalier de la Salle* (en roum. «Măria Sa Cavalerul de la Salle»)» (p. 11).

3) certains **noms de personnes célèbres** (écrivains, compositeurs etc.) qui enregistrent des formes très/quasiment distinctes dans les deux langues:

(11) «Souvent le dimanche [...], il s'en allait, [...] l'*Énéide* (en roum. «o carte de Eneid») sous le bras» (p. 14).

4) certains **noms de nationalités** qui enregistrent des formes très/quasiment distinctes dans les deux langues:

(12) «A Rouen, l'impatience était grande; on avait hâte d'y accueillir le *Canadien* (en roum. «canadian»)» (p. 7).

5) certains **toponymes** (noms de pays et régions) qui enregistrent des formes très/quasiment distinctes dans les deux langues:

(13) «Déjà l'on distinguait sur le quai, les parents et les connaissances venus pour accueillir les voyageurs d'*Amérique* (en roum. «America»)» (p. 7).

Tous les exemples ci-dessus laissent entendre que, dans le roman d'A. Sénécal «Le notaire Joffiau», il y a des noms propres qui peuvent être traduits en roumain sans problèmes. Ce sont:

1) certains **noms géographiques de rivières et caps**:

(14) «Toutes voiles dehors, le Triomphant, depuis l'aube, filait entre les rives sauvages du *Saint-Laurent* (en roum. «Sfântul Laurențiu»)» (p. 6).

(15) «[...] le voilier avait passé tout près, si près du cap *Saint-Michel* (en roum. „Sfântul Mihail”)» (p. 7).

2) les **pseudo-noms** des rois ou des princes:

(16) «Il admira les tombeaux célèbres qui ornent l'intérieur de l'église: celui de *Richard-Coeur-de-Lion* (en roum. „Richard-Inimă-de-Leu»)» (p. 11).

Il y a des cas où la traduction des noms propres se fait avec certaines difficultés. C'est le nom propre *Père* (variantes de traduction en roumain *Părinte(le)*, *tată/a*, *Taică/a*):

(17) «C'est à leur honneur», écrit le *Père*³²¹ (en roum. «Părintele») Le Jeune au sujet des Sulpiciens, «d'avoir façonné au moral surtout, l'élite de la jeunesse qui se distingua, dans la suite, parmi les canadiens de renom» (p. 14).

1.3.2. Zone lexico-sémantique

L'appel à la zone lexico-sémantique de la mémoire lors de la traduction d'un texte écrit se fait toujours dans deux aspects: celui de l'expression et celui du contenu. Par d'autres mots, en signalant un certain segment graphique (et orthographique), délimitable dans le texte, on le compare à l' "empreinte" déposée dans la mémoire, tout ça pour arriver du côté „expression” à celui „contenu”, c'est-à-dire rapporter un certain segment graphique (et orthographique) à un certain segment sémantique (et conceptuel) pour pouvoir interpréter la nature de ce segment. A cette étape de l'analyse lexico-sémantique du texte, la démarche est orientée de l'expression au contenu. Une fois cette démarche faite (la démarche I), on s'oriente du contenu interprété à l'expression dans une autre langue (la démarche II). Quelles sont les difficultés essentielles qu'on rencontre lors de ces deux démarches?

1.3.2.1. Difficultés de la démarche I: *expression* → *contenu*

Les difficultés de la démarche I apparaissent, en bonne partie, à cause:

1) des **régionalismes lexicaux**,

³²¹La traduction adéquate de ce nom est possible si l'on consulte tout le roman, c'est-à-dire si l'on opère une analyse *bottom-up* de celui-ci qui finit par l'identification du Père Le Jeune comme prêtre, ce qui fait proposer à l'interprète la variante «Părinte».

a) issus, le plus souvent, des *archaïsmes* conservés au Canada:

(18) „La grand-mère surtout se promettait de *bienvenir*³²² en sa personne, la fille si chère qu'elle n'avait pas revue depuis des années [...]” (p. 7).

(19) „Mais tu es des nôtres, s'exclama l'*aïeule*³²³ [...]” (p. 10).

(20) „[...] Suzie *se pâmait*³²⁴ si on faisait mine de lui résister» (p. 17).

(21) «Le *babi*³²⁵ d'une grand-mère avec sa petite-fille nuirait aux propos sérieux d'un vieux médecin endurci et d'un futur tabellion [...]» (p. 9).

(22) «Laissez donc vos *vieux parents*³²⁶ vous gâter un peu et vous mieux connaître» (p. 8).

b) issus de l'emploi au Canada de certaines unités hexagonales avec un autre sens qu'en France:

(23) „Mais tu es des nôtres, cher petit, s'exclama l'*aïeule*, l'enfant d'Anne, venu de si loin *vers*³²⁷ nous [...]” (p. 10)!

2) du sens figuré de certaines unités lexicales du fond commun de la langue,

a) issu du changement de la portée des unités:

(24) „Pensif, il *interrogeait* l'horizon [...]” (p. 6).

Dans l'exemple ci-dessus, le verbe „interroger” n'a plus son sens de „questionner (qn)” avec l'idée que ce quelqu'un doit une réponse, mais le sens figuré d'„examiner” avec une portée sur les objets.

b) issu souvent de la mise en oeuvre de l'expression sur le modèle *l'hyperonyme pour l'hyponyme*:

(25) „Il revoyait le Saint-Laurent et ses flots magnifiques baignant le pied du *cap*³²⁸ natal” (p. 12).

c) issu d'un rapport de synonymie des unités lexicales:

(26) „Les constantes relations sociales d'amitié ou de famille, qui existaient alors entre les *seigneurs*³²⁹ et leurs censitaires avaient permis à Jofliau de connaître Anne-Charlotte, la nièce du seigneur” (p. 12).

d) issu d'un rapport de symbolisation:

(27) „Mais, dès son *berceau*³³⁰, ils avaient déjà le tort d'être faibles avec elle” (p. 16).

e) issu d'une allusion:

(28) „[...] les vieux hôtels ne lui faisaient pas oublier le lointain village et *la modeste église où s'était éveillée son âme d'enfant*³³¹» (p. 12).

3) de la polysémie contextuelle de certaines unités lexicales (simples ou complexes) du français canadien:

(29) «La famille avait approuvé son amour pour un simple *terrien*» (p. 12).

Dans le contexte du roman «Le notaire Jofliau», l'unité lexicale «terrien», employée par rapport au père de M. Jofliau, peut être interprétée en même temps de deux façons différentes: 1) comme «paysan» et 2) comme «habitant de la planète Terre». L'interprétation du glossème «terrien» comme «paysan» est

³²²Le verbe «bienvenir» est retenu au Canada avec la signification de «recevoir bien».

³²³Au Canada cette unité est employée pour l'unité «grand-mère» au moment de l'apparition du roman. Mais elle est déjà un archaïsme à la même époque en France.

³²⁴«Perdre connaissance».

³²⁵«Babil» signifiait autrefois «longue conversation d'une manière enfantine, peut sérieuse». Cette unité est un archaïsme en France, tandis qu'au Canada elle est encore vivement employée.

³²⁶= “grands-parents”.

³²⁷Ainsi, en français hexagonale le syntagme «venir vers qn» a la signification de «se diriger vers qn» (qui est tout près). En français canadien, «venir vers qn» est employé avec la signification de «venir (de loin) chez qn», «arriver (de loin) chez qn».

³²⁸= «rive».

³²⁹= «nobles».

³³⁰Le «berceau» symbolise la naissance.

³³¹Ici on fait allusion au baptême.

renforcée par l'utilisation, dans le roman, du glossème «censitaire» par rapport au père de Michel Jofliau. L'interprétation du glossème «terrien» comme «habitant de la planète Terre» est renforcée par l'adjectif «simple»: «un simple terrien». Il nous semble que la deuxième interprétation (hypéronymique) prédomine quand même dans le roman, car tout paysan, tout homme simple est, en même temps, considéré un simple habitant de la planète Terre.

Dans la phrase (30) «Elle, très *fine*, s'aperçut qu'elle ne tiendrait pas si facilement ce «sauvage» sous son sceptre» (p. 23), on a le glossème «fin» qui, au niveau de la langue, est fort riche en sèmes: (1) 'extrême', (2) 'pur', (3) 'de la meilleure qualité', (4) 'sensible', etc. Dans la phrase citée, il a la signification de «à un esprit d'observation trop développé».

4) des emprunts occasionnels aux autres langues (en premier lieu, à l'anglais qui est la deuxième langue parlée au Canada avec laquelle le français québécois est en contact permanent) qui peuvent rester souvent méconnus (ou peu interprétables) d'un interprète du français:

(31) «Chaque jour, une promenade nouvelle faite à loisir, en compagnie de son grand-père, l'initiait aux *sites*³³² et aux monuments» (p. 11).

(32) «Une seule fille, Suzanne, était née de son mariage avec Armelle de Kermaheuc, une fière bretonne dont la prunelle reflétait l'infini de la mer qui baigne les *landes*³³³ de la sombre Armorique» (p. 16).

5) de certaines locutions:

(33) «Malgré sa déception, le dévoué précepteur sentit que son élève ne parlait pas à *la légère* et que sa décision était bien près d'être définitive» (p. 15).

Le sens dénotatif de la locution adverbiale «à la légère» est «sans avoir pesé les choses, sans réfléchir». Le syntagme «parler à la légère» a le sens de «parler à tort et à travers». Dans l'exemple cité, ce syntagme signifie «plaisanter».

Le sens dénotatif de la locution nominale «le ban et l'arrière-ban» est «tout le monde». Dans la phrase:

(34) «Oncles, tantes, cousins et cousines, tout *le ban et l'arrière-ban* de la parenté, [...] prodiguèrent à Michel une si affectueuse sympathie» (p. 7),

cette locution a la signification de «proches».

6) de l'ellipse de certaines unités:

(35) «Heureusement que l'instruction et la formation qu'elle reçut chez les *Dames* □ et ses propres réflexions, car elle était intelligente, parvinrent à contenir le torrent impétueux de sa volonté» (p. 17).

Ainsi, dans l'exemple cité ci-dessus, le nom propre «Dames» introduit certaines difficultés d'interprétation, issues du fait que l'auteur omet le deuxième élément du syntagme «Dame de Christ» (élément marqué par le signe □), c'est-à-dire «nonne», «religieuse». Même cas pour l'exemple qui suit:

(36) «Avec les années, sa nature en même temps sentimentale, et ardente s'accrut, décelant des inclinations qui firent, petit à petit, sombrer l'espoir d'abord caressé par le curé de voir Michel entrer dans les *Ordres* □» (p. 14).

Le nom propre «Ordre» a besoin d'être concrétiser à travers le qualificatif «Monastique» pour être interprété.

1.3.2.2. Difficultés de la démarche II: contenu → expression

Les difficultés de la démarche II sont liées essentiellement au choix de la variante de traduction en roumain:

1) des *régionalismes lexicaux québécois*,

a) issus des archaïsmes hexagonaux conservés encore au Canada. Ainsi, dans l'exemple (18), le verbe «bienvenir» crée certaines difficultés de traduction en roumain. Nous croyons qu'on peut le traduire en roumain à travers le verbe «a primi»:

³³²En anglais, le glossème «site» signifie «lieu». Dans la phrase citée, il a la signification de «lieu public».

³³³En anglais, «land» signifie «terre», «terrain agricole», «pays», «contrée». Dans la phrase citée, il signifie «côte».

(18) «Bunică-sa, mai cu seamă, își spusese că-l va *primi* ca pe fiica ei, pe care nu o văzuse de atâtea ani».

b) issus de l'emploi québécois de certaines unités hexagonales qui entraîne un changement de sens. Ainsi, dans l'exemple (23), la préposition «vers» peut être traduite en roumain par la préposition «la»:

(23) «Dar iești de-ai noștri, fiule, exclamă bunica, iești copilul Anei noastre, venit *la* noi de departe».

2) des *unités du français commun* (présents également en français québécois), à un sens figuré dans le roman mentionné,

a) issu du changement de la portée de ces unités; ainsi, dans l'exemple (24) on a le verbe «interroger» avec sa portée sur les objets et qui peut être traduit en roumain comme «a examina», «a privi întrebător», „a scruta”. Nous croyons que la variante adéquate de traduction est la dernière.

b) issu de la mise en oeuvre de l'expression sur le modèle *l'hypéronyme pour l'hyponyme*; ainsi, le nom «cap» de l'exemple (25) peut être traduit en roumain à travers plusieurs noms: «cap» (=fr. «cap»), «mal» (=fr. «rive»), «meleag» (=fr. «contrée»), «țară» (=fr. «pays»), „pământ” (=fr. «terre») etc. Nous croyons que les noms „mal” et „meleag” doivent être employés ensemble dans la traduction pour reproduire en roumain, d'une façon adéquate, le sens de la phrase française:

(25) „[...] vedea ca aieveau apele minunate ale râului Sfântul Laurențiu care spălau *malul meleagului* natal”.

c) issu d'un rapport de synonymie; ainsi, l'unité «seigneur», employée dans l'exemple (26) peut être traduite de deux façons en roumain: comme «senior» et comme «nobil». Le plus souvent, le premier élément («senior») figure comme variante de traduction du nom «seigneur», quand celui-ci est mis en apostrophe. Par conséquent, la variante adéquate de traduction est «nobil».

3) des *unités polysémiques*; ainsi, le nom «terrien» de l'exemple (29) présuppose deux variantes de traduction en roumain en dehors du contexte: «locuitor al Terei” et „muritor de rând”. Il est clair pour tout interprète familiarisé avec le contenu du roman d'A. Sénécal que la variante adéquate en roumain du nom «terrien» est la deuxième.

4) des *emprunts occasionnels à l'anglais* qui peuvent figurer ou non comme emprunts (occasionnels) en roumain aussi. Ainsi, le nom «site», nom d'origine anglaise, employé dans l'exemple (31) se rencontre en roumain aussi, mais seulement par rapport aux pages internet. On dit «găsiți această informație pe site-ul dat” (en fr. «Vous trouverez cette information sur ce site»).

Le nom „land” de l'exemple (32) n'est pas enregistré comme emprunt en roumain, c'est pourquoi il crée moins de problèmes de traduction, car l'interprète doit se rendre tout simplement compte de son origine anglaise pour chercher son équivalent en roumain via un dictionnaire anglais-roumain.

5) qui introduit:

- des unités supplémentaires,

a) suggérées par le sens; ainsi, dans l'exemple (36) la variante roumaine de l'unité „Ordres” va être complétée du mot roumain „monahal”; dans la traduction en roumain des phrases qui suivent on fait apparaître le mot „descoperire” (en fr. „découverte”), suggéré par le sens:

(38) „Elle le trouva vraiment beau [...]. Elle fut surprise, puis charmée de plus en plus” (p. 24) (en roum. „Îl găsi cu adevărat frumos. Această *descoperire*, mai întâi, o surprinsă, apoi, încetul cu încetul, o încântă chiar”).

b) qui viennent préciser le sens:

- d'un déictique par extension lexicale:

(39) «*Là-bas*, chez vous, vous trouverez l'occasion d'être secourable [...]» (p. 9).

«Là-bas» peut être traduit en roumain seulement par une extension lexicale (celle-ci est «acolo, în America»): «*Acolo*, la Dumneavoastră, *în America*, veți găsi momentul să vă faceți util [...]».

- d'un pronom à sens large comme «cela», «ceci», «le» (neutre) etc:

(40) «D'abord mécontente, elle chercha à se venger par des boutades, des allusions désobligeantes, des airs ennuyés. Rien de tout *cela* ne réussit à entamer la bonne humeur de Michel» (p. 23).

Un interprète en roumain va équivaloir le pronom «cela» au nom roumain «șiretlicuri».

- d'une unité à travers une explication détaillée:

(41) «Passionnément attaché à son *art*, le vieux docteur tentait d'en montrer la grandeur à Michel» (p. 9).

Le nom «art» nécessite une traduction en roumain par explication:

„Atașat cu pasiune *profesiei sale ce era o artă pentru el*, bătrânul medic încerca să-i facă cunoscută și lui Michel măreția ei”.

- des unités-substituts suggérées par le sens,

a) à un contour souvent hypéronymique:

(42) «[...] chaque jour, une promenade nouvelle faite à loisir, en compagnie de son grand-père, l'initiait aux sites et aux monuments dont s'enorgueillit à juste titre la *cite normande*» (p. 11).

Ainsi, l'unité «cite normande» fait référence à la capitale de la Normandie, la ville de Rouen. On traduit en roumain cette unité comme «capitala Normandiei».

b) qui viennent expliciter certaines unités allusives; ainsi, l'unité „s'était éveillée son âme d'enfant” de l'exemple qui suit fait allusion au baptême:

(43) «[...] les vieux hôtels aux pierres délicieusement fouillées par les artistes de la Renaissance ne lui faisaient pas oublier le lointain village et la modeste église où *s'était éveillée son âme d'enfant*» (p. 12).

Elle peut être traduite en roumain comme «fusesse botezat»:

„[...] hotelurile vechi, clădite de marii maeștri ai Renașterii din pietre alese cu migală, nu-i stergeau, însă, din memorie sătucul îndepărtat și biserica sărăcăcioasă în care *fusesse botezat*”.

- des unités de la même famille lexicale que les unités de la langue-cible (équivalentes directes des unités de la langue-source), mais à un autre contour morphologique; par d'autres mots, au lieu de traduire en roumain l'adjectif „beau” par l'adjectif „frumos”, on traduit l'adjectif „beau” par l'adverbe „frumos”; le nom „vieillard” par le verbe „a îmbătrâni” (=«vieillir»); le participe passé «ambré» par le syntagme «culoarea chihlimbarului» etc:

(44) «Un *beau vieillard* [...] dominait la foule de sa haute taille» (p. 7) (en roum. «Un bărbat în vârstă ce *îmbătrânea frumos* se evidențiază în mulțime prin statura sa înaltă”).

(45) „Sa figure régulière, encadrée d'abondants cheveux bruns, ses yeux noirs profonds, son teint *ambré* lui composaient une beauté qui attirait irrésistiblement les regards et faisait palpiter le coeur de mainte jolie passagère» (p. 6) (en roum. «Fața lui cu trăsături regulate, înconjurată de un păr bogat, cafeniu, ochii lui negri, adânci, tenul de *culoarea chihlimbarului* constituiau o frumusețe care atrăgea toate privirile și care făcea să palpите inima tuturor pasagerelor frumoase”).

6) des proverbes, des phrases proverbiales qui nécessitent une traduction à travers un autre proverbe ou phrase proverbiale; ainsi, la phrase proverbiale française «Aller à l'encontre de ses aptitudes c'est courir à un échec» (p. 9) peut être traduite en roumain comme «Cel ce alege după aptitudini, alege eșecul».

1.3.3. Zone grammaticale

L'appel à la zone grammaticale de la mémoire se fait par deux démarches aussi: celle dirigée de l'expression I au contenu grammatical et celle dirigée de ce contenu grammatical à l'expression II. L'appel à la zone grammaticale de la mémoire se fait encore sur deux plans: celui morphologique et celui syntaxique.

1.3.3.1. La démarche *expression I* → *contenu grammatical (morphologique)*

Cette démarche s'oriente vers les parties de discours et leurs catégories.

Le nom (la locution nominale)

Par rapport au nom et à la locution nominale, la démarche *expression I* → *contenu grammatical* a pour but d'évaluer un contenu grammatical sous une expression morphémique et/ou glossémique. Ainsi, on évalue:

- un masculin singulier à travers (a) les morphèmes grammaticaux „-eur”, „-aire”, „-er”, „-in”, „-ard” etc.; (b) les glossèmes „père”, „oncle”, „frère”, „monsieur” etc.:

(46) „Car le jeune voyageur, ainsi emporté vers la mère-patrie allait à Rouen [...]” (p. 6).

(47) „[...] le jeune voyageur [...] allait à Rouen [...] étudier la loi et se pourvoir des lettres patentes qui lui confèreraient le titre et les privilèges de notaire royal” (p. 6).

(48) „Aussitôt la poste refermée, monsieur Duval-Chesnay reprit la conversation [...]” (p. 9).

- un féminin singulier à travers (a) les morphèmes grammaticaux „-ille”, „-ie”, „-ine”, „-ance”, „-ère” etc.; (b) les glossèmes „tante”, „mère”, „grand-mère”, „petite-fille” etc.:

(49) „[...] le jeune voyageur [...] allait dans sa famille maternelle” (p. 6).

(50) „Sa figure [...] faisait palpiter le coeur de mainte jolie passagère” (p. 6).

(51) „Je voulais surtout vous embrasser, grand-mère [...]” (p. 8).

- un pluriel à travers les morphèmes grammaticaux „-s”, „-x”, „-aux” etc.:

(52) „Il pensait à son père si bon, à sa mère si tendre, à leurs baisers d'adieu, à ses frères et ses soeurs [...]” (p. 6).

(53) „Il admira les tombeaux célèbres, [...] les mausolées des cardinaux d'Amboise [...]” (p. 11).

Le verbe (la locution verbale)

Par rapport au verbe et à la locution verbale, la démarche *expression I* → *contenu grammatical* a pour but d'évaluer aussi un contenu grammatical sous une expression morphémique et/ou glossémique. Ainsi, à travers:

- certains morphèmes grammaticaux, tels que „-e”, „-es”, „-issimes”, „-issites”, „-issirent”, „-it”, „-ais”, „-ait”, „-ons”, „-ez”, „-ent”, „-s”, „-t”, „-mes”, „-ions”, „-iez”, „-aient”, „-rai”, „-ras”, „-rons”, „-ront”, „-d” etc. et certains glossèmes (par exemple, les auxiliaires „avoir” et „être” à tous les temps grammaticaux), on évalue certaines formes temporelles du verbe:

(54) „Le petit garçon grandit (verbe employé au passé simple). Le pasteur de Varennes, homme éminemment instruit et distingué, appartenait (verbe employé à l'imparfait de l'indicatif) à la remarquable phalange des fils de monsieur Olier” (p. 13).

- certains rapports temporels et certains glossèmes indicateurs, on évalue certains modes du verbe:

(55) „Il est mieux que je ne l'ai vu (verbe employé à l'indicatif [...]” (p. 21).

L'adjectif qualificatif (la locution adjectivale qualificative) et le nom de nombre

Par rapport à l'adjectif (et à la locution adjectivale) et au nom de nombre, la démarche mentionnée ci-dessus a aussi pour but d'évaluer un contenu grammatical sous une expression morphémique et glossémique. Ainsi, on évalue:

- un masculin singulier à travers les morphèmes „-el”, „-al”, „-in” etc.;

- un féminin singulier à travers les morphèmes „-elle”, „-ale”, „-ine”, „-ète”, „-euse” etc.:

(56) „Venez avec moi, chère belle [...]” (p. 9).

(57) „Oncles, tantes, cousins et cousines prodiguèrent à Michel une si affectueuse sympathie qu'il perdit [...] la sensation d'exil qui lui faisait l'âme inquiète” (p. 7).

- un degré de comparaison sur les glossèmes „aussi”+”adjectif qualificatif” +”que”, „le(la)(les) meilleur(e)(s)(es)”, „le(la)(les) pire(s)”, „moins(plus)”+”adjectif qualificatif”+”que” etc. ou les morphèmes „super”, „extra” etc.:

(58) „Elle m'a fait vivre les meilleures heures de ma vie” (p. 9).

- un ordinal à travers les morphèmes „-ier” et „-ième”:

(59) „Il vit la meilleure cathédrale avec ses tours du *quinzième* siècle” (p. 11).

L'article

Le contenu grammatical de l'article est aussi évaluable grâce à une expression glossémique. Ainsi, sur les glossèmes „le”, „la”, „les” on évalue des articles définis, sur „un”, „une”, „des” – des articles indéfinis, sur „du”, „des”, „de la”, „de l'” – des articles définis contractés et partitifs, sur „au”, „aux”, „à la”, „à l'” – des articles définis contractés:

(60) „Le dernier reflet disparaissait” (p. 6).

(61) „Michel Jofliau voguait vers *une* vie nouvelle” (p. 6).

(62) „Le coeur *du* petit-fils battit d'émotion” (p. 7).

(63) „Il songeait *aux* nuits de Varennes [...]” (p. 6).

L'adverbe (la locution adverbiale)

Le contenu grammatical de l'adverbe (de la locution adverbiale)³³⁴, est évalué sur son côté expressif qui prend en charge des morphèmes tels que „-ement”, „-emment”, „-amment”, ainsi que des glossèmes tout faits: „cependant”, „avant” etc., et des locutions du type „tout à fait”, „tout à coup” etc.:

(64) „[...] elle le salua *légèrement*” (p. 8).

(65) „[...] son grand-père [...] lui conseilla *cependant* de se reposer [...]” (p. 7).

Le pronom (la locution pronominale)

Le contenu grammatical des pronoms (des locutions pronominales)³³⁵ est exprimé à travers certains glossèmes simples ou composés: „je”, „tu”, „lui”, „lequel”, „quelque chose” etc.:

(66) „*Il* pensait à son père [...]” (p. 6).

(67) „Pensif, il [...] se demandait de quoi serait fait l'inconnu qui l'attendait sur ces côtes normandes sur *lesquelles* le navire avait mis le cap” (p. 6).

La conjonction (la locution conjonctive) et la préposition (la locution prépositionnelle)

Leur contenu relationnel prend en charge une expression glossématique, le plus souvent, à travers des unités telles que: „et”, „sur”, „mais”, „de”, „près de” etc.:

(68) „[...] il interrogeait l'horizon *et* se demandait de quoi serait fait l'inconnu” (p. 6).

(69) „[...] il songeait aux nuits *de* Varennes [...]” (p. 6).

L'interjection

Son contenu grammatical, en relation étroite avec celui pragmatique, prend en charge une expression à travers des unités telles que: „Oh!”, „Plop³³⁶”, „Quoi!”, „Tu parles³³⁷!”:

(70) „*Oh!* mon oncle [...]” (p. 25).

(71) „*Quoi!* Cette délicieuse créature aimerait le fils de René Jofliau” (p. 29).

1.3.3.2. La démarche contenu grammatical (morphologique) → expression II

Cette démarche s'oriente vers la matérialisation des sèmes grammaticaux dans les parties de discours de la langue-cible.

1. Ainsi, pour les noms du roman analysé il se pose le problème, si un pluriel (ou un singulier) français est toujours traduit par un pluriel (ou un singulier) roumain. Dans la bonne majorité des cas, on enregistre une fidélité „de nombre” entre le nom à traduire et sa variante de traduction. Analysons l'exemple suivant et sa variante de traduction:

³³⁴Il s'agit ici, par exemple, du contenu grammatical, mis en valeur par le degré de comparaison.

³³⁵Transposé, par exemple, par des catégories grammaticales telles que la personne, le nombre, le genre.

³³⁶Ce sont de véritables interjections.

³³⁷Ce sont des unités en emploi interjectionnel.

(72) „Le *coeur* lourd de *souvenirs*, il songeait aux *nuits* de Varennes alors qu’il s’endormait [...], bercé [...] par le *mugissement* du *vent* à travers la *plaine*” (p. 6) (en roumain: «Cu *inima* plină de *amintiri*, el se găndea la *noptile* petrecute în casa de la Varennes, când adormea legănat de *urletul vântului* prin *câmpile* învecinate”).

L'exemple cité et sa traduction en roumain englobe a) des noms au singulier, traduits par des noms au singulier aussi („coeur” – „inimă”, „mugissement” – „urlet”, „vent” – „vânt”) ou des noms au singulier, traduits par des noms au pluriel („plaine” – „câmpii”); b) des noms au pluriel, traduits par des noms au pluriel («souvenirs» – «amintiri», «nuits» - «nopti»). A ce que l'on voit, seulement le nom «plaine» pourrait être traduit à travers un pluriel suggéré par le contexte.

2. Par rapport aux verbes employés dans le roman, il se pose le problème de l'expression adéquate des sèmes temporels et modaux. Ainsi, la phrase:

(73) „Il *vint* ensuite quotidiennement *prendre* sa place dans le cabinet vaste et sombre où monsieur Duval-Chesnay *avait passé* sa vie de notaire» (p. 21).

renferme le verbe „venir” au passé simple et le verbe „passer” au plus-que-parfait de l'indicatif. Dans la traduction en roumain, il est bien d'employer ces verbes aux mêmes formes temporelles, si les règles de la langue roumaine nous le permet:

(en roum.) „Apoi el *veni* zilnic să stea în biroul larg, dar întunecos, în care domnul Duval-Chesnay își *petrecuse* toată viața ca notar”.

On signale, quand même, quelques cas où cette fidélité est rejetée. Premièrement, c'est le cas de la description du coucher du soleil qui agence des actions qui se réalisent chacune à la condition que l'action précédente soit déjà accomplie:

(74) „Le dernier reflet du jour *disparaissait* (imparfait de l'indicatif) au bas de l'horizon; la nuit *inondait* l'espace, *confondant* dans le noir les flots et la côte” (p. 6) (en roum. «Ultima rază de soare *dispăru* (passé simple) după orizont și întunericul *începu* (passé simple) să se lase, astfel încât *nu mai puteai distinge* apele râului de mal”.

Dans l'exemple ci-dessus, on traduit l'imparfait de l'indicatif (*disparaissait*, *inondait*) par un passé simple (*dispăru*, *începu*) et le participe présent (*confondant*) par une semi-périphrase à l'imparfait de l'indicatif (*nu puteai distinge*).

3. Pour les adjectifs, il se pose le problème de l'expression-cible adéquate des sèmes graduels. Pour les noms de nombre – des sèmes d'espèce („cardinal”/”ordinal” etc.). Dans l'expression en roumain de ces sèmes graduels à charge „adjectivale”, on reste fidèle, d'habitude, à l'équivalence lexicale:

(75) „Elle m'a fait vivre *les meilleures* heures de ma vie” (p. 9) (en roum. “M-a făcut să trăiesc *cele mai bune (frumoase)* clipe din viață”).

L'équivalence avec l'unité du texte-source est conservée par la variante roumaine des noms de nombre:

(76) „Il vit [...] la meilleure cathédrale avec ses tours *du quinzième* siècle” (p. 11) (en roum. “Văzu [...] cea mai frumoasă catedrală, cu turnuri ridicate în secolul *al XV-lea*”).

4. Pour l'expression des sèmes grammaticaux à travers un article roumain, la règle est différente dans le sens qu'assez souvent ce sème reste non exprimé:

(77) „Toutes voiles dehors, le Triomphant, depuis l'aube, filait entre les rives sauvages du Saint-Laurent” (p. 6) (en roum. “Cu toate pânzele desfăcute, corabia „Triumfătorul” plutea de cu zori □ între malurile nepopulate ale Sfântului Laurențiu”).

5. Pour l'expression en roumain des sèmes grammaticaux à charge adverbiale, contenus dans le roman „Le notaire Jofliou”, on reste fidèle, le plus souvent, à l'équivalence donnée par les dictionnaires français(québécois)-roumain, à l'exception des cas où l'on traduit un adverbe de temps par un adverbe (locution adverbiale) de manière:

(78) „Michel aimait toujours la solitude” (p. 24) (en roum. “Michel iubea cu încăpățănare singurătatea”).

6. Assez souvent, un sème grammatical à base pronominale peut rester non exprimé dans la variante roumaine du roman:

(79) „Michel Jofliou voguait vers une vie nouvelle. Pensif, il interrogeait l’horizon [...]” (p. 24) (en roum. “Michel Jofliou plutea spre o nouă viață. Îngândurat, □ scruta orizontul [...]).

7. Pour les conjonctions (les locutions conjonctives), les prépositions (les locutions prépositionnelles) et les interjections, on reste fidèle à l’équivalence lexicale des unités:

(80) „Le coeur lourd **de** souvenirs, il songeait aux nuits de Varennes” (p. 6) (en roum. “Cu inima plină de amintiri, se gândea la nopțile petrecute în casa din Varennes”).

(81) „**Oh!** mon oncle [...]» (p. 25) (en roum. “**Va!** unchiule [...]).

1.3.3.3. La démarche expression I - topique sémique

Dans la bonne majorité des cas, l’interprétation formelle des mots, des syntagmes et des phrases du roman „Le notaire Jofliou” mène à la découverte d’une certaine topique sémique de ces unités qui se prête:

1) aux règles généralement acceptées au Québec:

S + Pr + (Epithète) + (C.d.d.) + (C. de nom) + (Epithète) + (C.d.ind.) + (C. de nom) + (Epithète) + (C. circ.) + (C. de nom) + (Epithète) + etc.:

(82) „Michel Jofliou voguait vers une vie nouvelle” (p. 6) („Michel Jofliou” – S, „voguait” – Pr, „vers une vie” – C. circ., „nouvelle” - Epithète).

2) aux règles particulières qui permettent l’utilisation des structures spécifiques que sont celles intercalées, par exemple:

(83) „Vous avez hâte, **je le vois**, de faire connaissance avec votre cousin” (p. 8).

1.3.3.4. La démarche expression I - topique sémique

Assez souvent, l’expression II reste loin de la fidélité topique par rapport à l’expression I:

(84) „(1)Toutes voiles dehors, (2)le Triomphant, (3)depuis l’aube, (4)filait (5)entre les rives (6)sauvages (7)du Saint-Laurent” (p. 6) / “(1)Cu toate pânzele desfăcute, (2)corabia „Triumfătorul” (4)plutea de (3)cu zori (5)între malurile (6)nepopulate (7)ale Sfântului Laurențiu”.

(85) «(1)Vous (2)visitez (3)notre (4)intéressante (5)ville (6)de Rouen [...]» (p. 8) / “(1)□ (2)Veți vizita (6)Rouen-ul, (5)orașul (3)nostru (4)atât de interesant”.

(86) «(1)Michel (2)prenait (3)toujours (4)le repas (5)du midi (6)chez son oncle» (p. 23) / “(5)La amează, (1)Michel (2)lua (3)întotdeauna (4)masa (6)la unchiul său”.

1.3.4. La zone stylistique de la mémoire de l’interprète et son rôle dans la traduction bilingue

Premièrement, cette zone participe dans l’interprétation stylistique d’un texte à travers la comparaison de celui-ci avec l’“empreinte stylistique” y déposée.

Deuxièmement, chez l’interprète bilingue cette zone a un rôle décisif dans la comparaison de cette „empreinte” avec une autre liée à un autre code verbal.

Si l’on interprète stylistiquement le roman „Le notaire Jofliou”, il faut dire qu’il ne renferme pas absolument un monostyle. Les belles-lettres coexistent avec le familier, le style administrativo-officiel et le jargon. Comparez:

(87) (**belles-lettres**) «La paix reposante des prairies blanches où semblent étinceler des cristaux, les toits couverts de neige immaculée, les chemins durcis qui craquent sous les pas» (p. 30).

(88) (**style familier**) «Le babil d’une grand-mère avec sa petite-fille nuirait aux propos sérieux d’un vieux médecin endurci et d’un futur tabellion [...]» (p. 9).

(89) (**style administrativo-officiel**) «[...] Marguerite Dufrost apposa sa signature sur l’acte de baptême de Michel-François-René Jofliou» (p. 13).

(90) (**jargon**) «Vous êtes privilégié, Michel, de faire votre cléricature chez mon fils» (p. 10).

Troisièmement, cette zone est importante dans 1) la comparaison de différentes figures de style et tropes du texte-source avec leur „empreinte” déposée dans la mémoire de l’individu et 2) l’identification des „empreintes” parallèles liées à un autre code verbal.

Dans l’interprétation des figures de style et des tropes présents dans le roman „Le notaire Jofliou”, les difficultés sont liées surtout aux métaphores. Ainsi, la métaphore „la vie des autels” de

l'exemple (91) «[...] un monde souriant attirait le jeune homme que, par ailleurs, la beauté mystique de la vie des autels et l'âpre bonheur récolté au service des âmes émouvaient profondément» (p. 15) ne peut pas être interprétée hors d'une analyse *top-down* qui aide l'interprète à comprendre que cette métaphore signifie «la vie monastique».

Dans la quête de l'expression-cible, l'interprète doit respecter, premièrement, la fidélité par rapport au style de l'expression-source. La fidélité par rapport aux figures de style et aux tropes est facultative.

1.3.5. La zone textuelle et encyclopédique de la mémoire de l'interprète et son rôle dans la traduction bilingue

Cette zone conserve l'«empreinte» de la carcasse componentielle et formelle du texte-source et du texte-cible, ainsi que des connaissances d'ordre encyclopédique. Les dernières se manifestent comme intertexte, le plus souvent, et créent certaines difficultés de traduction. Ainsi, dans l'exemple qui suit l'unité «Messieurs de Saint-Sulpice» fait appel aux connaissances d'ordre encyclopédique qui disent que «Saint-Sulpice» est lié au monde religieux et l'unité «Messieurs de Saint-Sulpice» peut être traduite en roumain comme «fețe bisericești»:

(92) «Suivant l'exemple d'autres *Messieurs de Saint-Sulpice*, «qui se firent instituteurs des adolescents», il résolut de s'occuper de Michel» (p. 13) (en roum. “După exemplul altor fețe bisericești, „care se făcură dascălii unor adolescenți”, hotărî și el să se ocupe de educația lui Michel”).

Souvent, pour des raisons d'explicité maximale, on présente sous forme de périphrase certaines unités du texte-cible:

(93) «[...] il réagissait vite et puisait dans la pensée du coin lointain de la Nouvelle-France une plus grande ardeur pour s'instruire» (p. 21) (en roum. (*aici*) “își venea în fire cu repeziciune, alimentându-și dragostea de studii din amintirile despre îndepărtata Noua-Franță (numele vechi al Québec-ului)”).

Conclusions

1. La traduction adéquate d'un roman est possible seulement si l'interprète connaît profondément le mécanisme traductif d'un texte écrit compte tenu de son genre.
2. Les possibilités de traduction du roman québécois d'expression française sont illimitées en bonne partie.
3. Le français québécois renferme des régionalismes de toute sorte qui peuvent compliquer le processus de la traduction.
4. Le processus de la traduction du roman québécois d'expression française doit s'orienter plutôt vers la fidélité par rapport au contenu que vers la fidélité expressive.

Références

- BELL, R.-T. *Teoria și practica traducerii* (tr. în rom. de C. Gazi). Iași: Polirom, 2000 [=Bell, 2000].
DUBOIS, J. *Dictionnaire et linguistique*. Paris: Larousse, 1973 [=Dubois, 1973].

Dictionnaires

- REY, A. et alii. *Le Robert MicroPoche*. Paris: Dictionnaires Le Robert, 1994 [=Rey, 1994].

Textes

- SENECAL, A. *Le notaire Jofliou*. Montréal: Editions Albert Lévesque, 1935.

BRINGING MOLDOVAN NOVELS TO QUEBEC— POSSIBILITY OR UTOPIA?

Elena BARABOI,

BA, Specialization in Translation,
Graduate from Concordia University, Canada

Abstract

Sherry Simon, an associate professor with Concordia university, compiled a book of essays written by translators about translation and translatability. My considering bringing Ion Druță's works to Quebec has coincided with the time Sherry's book was a must-read for a paper. I answered some of my questions through those translators' opinions about literary translation, and their "methodology" of approaching Druță's works will hopefully help anyone courageous enough to translate Druță into French or English in Canada.

Rezumat

Sherry Simon, profesor asociat la Universitatea Concordia, a întocmit o culegere de eseuri scrise de traducători despre traducere și traductibilitatea textelor. Intenția mea de a-l face cunoscut pe Ion Druță în Québec, prin traduceri, a coincis în timp cu apariția acestei lucrări. În continuare, vă propun unele meditații personale atât asupra lucrării în cauză, cât și asupra «metodologiei» de traducere a lui Druță în franceză sau engleză.

My love for the French and English languages began in my teenage years, when I was listening to my teachers at school talking fluently and so beautifully. Later at university, I studied both languages assiduously and four years later, I acknowledged that I was quadrilingual and full of projects, translation and interpretation being some of them. In Moldova, I taught languages, and translation and interpretation work was scarce but very challenging. I then concluded what a great command of both the source and target languages I should have to actually have my brain switch in seconds from one language to the other. And I didn't like it as much as translation, during the process of which one has the time to look up a word in as many dictionaries as one has. Coming to Canada was actually a *carte blanche* for my translation plans, and Concordia University attracted me with the programs it offers. This essay will be an attempt to answer some of my questions about Druță's works translatability.

Last fall, I was reading some essays on Translation Studies, and Venuti's foreignization and domestication were new and fascinating ideas to me³³⁸. I swallowed all those ideas about translation that Benjamin Walter, Andre Lefevere provided with me concepts like target-oriented and source-oriented translation, cultural importance in translation, and so on³³⁹. Reading Beverly Mitchell's article "Cultural Studies and Literary Translation" I came across three questions that made me stop to think about a Moldovan novelist and his works, known all over ex-USSR, Ion Druță "How meaningful is the original text if it can be transformed into a new cultural situation without being disfigured? Is there so little in the original text that depends on its own cultural situation? Can the meaning of any text exist outside of culture?"³⁴⁰ These questions generated other ones in my mind. Ion Druță, a prolific writer who has created around 60 plays, novels and essays, and who wrote for and about Moldovan people of the Soviet period, could his novels be brought to Quebec culture? Could his novels be translated and if yes, how well would the translator be able to render the cultural differences? I set my mind to bringing this writer's works to Montreal, and the translation essays edited by Sherry Simon in the book "Culture in Transit: Translating the Literature of Quebec"³⁴¹ gave me some leads to how I should translate the

³³⁸Venuti, 1995.

³³⁹Benjamin, 1968; Lefevere, 1992.

³⁴⁰Mitchell, 1998.

³⁴¹Simon, 1995.

Moldovan novelist Ion Druță in Quebec. Besides getting very different perspectives on the translation process in general, reading those excellent translators' ideas and conclusions will help me eventually bring Druță to the Quebecois context.

Actually, when I read the book I was continuously thinking about my plan to translate Druță's novels in English here. How could I not? It is true that Canadian translation occurs mainly from French into English and English into French. Other languages are very much present in Canada but they are not translated. Wayne Grady raises the question of other languages to be translated in the Canadian context when he speaks about the Norwegian Association of Literary Translators compared to its version in Canada³⁴². I strongly agree with the idea that the multicultural facet Canada benefits from will only strengthen through translation. The Canadian translation industry will only gain from bringing Italian, Russian, Algerian, Libanese and Moldovan works to the Canadian readers.

Jane Brierley, in the context of translating a historical novel, asks a question I have also asked myself not once: "How could I do this if I were influenced, either for good or for ill, by my predecessors?"³⁴³ Indeed, knowing that someone translated the novel I am about to begin working on is very tempting because I can be easily lured by that translator's choice of tone, vocabulary, rhythm. Many of Druță's works have been translated into the main languages spoken in the ex-USSR, and only few of them (Samariteanca, Moldavian Autumn) have been translated into English in 1994 in the USA. At first, I wanted to find that 15-year-old translation and read it, but Brierley's essay made me change my mind. I think I will do my own translation first and then, I will do a comparative study of the past translations.

Each translator is a writer as well, as David Homel states in his beautifully crafted essay on tin-fluting³⁴⁴. However, I disagree with him when he claims that "outwriting the work, outdoing it, being better than the original... [this is] the duty of all translators." Translation is rendering another person's work into another language, with respect to the source and target languages. If I outdo the work, I practically create another one, and not present to my audience the text already created. Is this the aim of translation? In this case, translation is a means of becoming a better writer, and I don't think this is fair with regard to the source text. David Homel is a writer himself, so Sheila Fischman is right when she says in her interview that "affinities with the source text are significant in the case of a writer translating a writer"³⁴⁵. I am not a writer even if I like writing—this is why I want to be a translator maybe! To me, translation is more of an entering into a certain writer/poet/essayist/playwright's world and exploring it, attempting to decipher the images and metaphors created, bringing the work the person has put so much effort into into another language. I completely agree with Fischman again when she says that she feels "tremendous respect for the writer." Knowing "how he sweats and bleeds over every fragment of a sentence... encourages me to strive and strive again to come up with something that reflects what he has done." Druță has been a beloved writer of mine since school time, and he was read by almost everyone. We read his novels as part of the school curriculum; my mother was reading "Biserica Albă" ("The White Church") when I was little—I remember her, with the book on her lap on a summer Saturday night before putting us to bed. The tremendous respect mentioned above is what I feel when I read sentence after sentence Druță's works. And all I want is to "english" his novels, not to anglicize them, as Philip Stratford stated wonderfully in his essay on *stratfordizing* Antonine Maillet' *mailletois* French³⁴⁶. "On the one hand, respect the integrity of the author's text, and on the other hand, be true to your own idiom." There is a fifty-fifty attitude in Stratford's words and I go along with his view of translation completely. I think the simile he is making in his essay will be my virtual slogan when setting to translate a book: "The task of the translator is to adjust the gait, *le rythme de sa démarche*, to match the gait of the other writer"³⁴⁷.

Stratford mentions in his essay having the chance to go to Acadie, the place Maillet wrote from. Normally, a translator would be happy to have the chance to go to the place where his/her source

³⁴²Grady, 1995, p. 47 // Simon, 1995.

³⁴³Brierley, 1995, p. 163.

³⁴⁴ Homel, 1995, p. 85.

³⁴⁵Fischman, 1995, p. 148.

³⁴⁶Stratford, 1995, p. 93.

³⁴⁷Stratford worked on Antonine Maillet's novels, written in the Acadian dialect, a very colourful and sharp Canadian dialect.

text was created. But no... “Translation depends on intimate identification with one’s author, yet it depends absolutely on distance and difference too.” So true! I think if I translated Druță’s works in Moldova, the result would have been worse than my translating him here, and the reason is the distance that Stratford is talking about. Me being here can cause me to see his works differently, sure, but I think and hope that after three years of distance from Moldova, the problems reflected in Druță’s works will be better—that is more objectively—rendered in Montreal.

In Esther Allen’s report on the international situation of literary translation, “To Be Translated or Not to Be”³⁴⁸, Bowker, a primary collector of statistics on the publishing industry in the USA, stated that “the English-speaking countries remain relatively inhospitable to translations into English from other languages.” This is a situation that I would strongly want changed in the nearest future, with benefits for both the source cultures and the huge lingua franca target language—English. The Center for Book Culture gives statistics of the translated into English fiction published in the USA³⁴⁹. Moldova is not on the list. And it should be. And Ion Druță’s works are the first on the list for import to Canada and its readers.

Conclusions

1. While translating Druță’s novels, the translator has to choose whether to foreignize or domesticise his work. Producing a target-language oriented translation or a source-language oriented one is completely the task of the translator.
2. Reading previous translations of the same work is not desirable since the trace of that translator’s choice of vocabulary, register and tone could influence the present translation.
3. It is again the translator’s choice to either outdo the work to make it more appealing for the target audience, or just “English” it, rendering a foreign cultural reality into the new one.

References

- ALLEN, E. (editor) *To Be Translated or Not to Be, PEN/IRL Report on the International Situation of Literary Translation*, New York: Publisher Springer. Volume 24, Number 2/June, 2008 [=Allen, 2008].
- BENJAMIN, W. *Illuminations*, translated by Harry Zohn, edited by Hannah Arendt. New York: Harcourt Brace, 1968 [=Benjamin, 1968].
- BRIERLEY, J. *Two-and-a-half Translators in Search of a Canadian of Old*. P. 163 // SIMON, S. (editor) *Culture in Transit: Translating Literature in Quebec*. Montreal: Vehicule, 1995 [=Brierley, 1995].
- DRUȚĂ, I. *Ion Druță: scriitor, dramaturg, academician*. Academia de Științe a Moldovei, 2008. (Last consulted on June 24, 2009) <http://www.druta.asm.md> [=Druță, 2009].
- FISCHMAN, S. *Esthetic Affinities: an Interview with Sheila Fischman*, p.148, in SIMON, S. (editor) *Culture in Transit: Translating Literature in Quebec*. Montreal: Vehicule, 1995 [=Fischman, 1995].
- GRADY, W. *On Becoming a Translator*. P. 47 // SIMON, S. (editor) *Culture in Transit: Translating Literature in Quebec*. Montreal: Vehicule, 1995 [=Grady, 1995].
- HOMEL, D. *Tin-fluting It: On Translating Dany Laferrière*. P. 85 // SIMON, S. (editor) *Culture in Transit: Translating Literature in Quebec*. Montreal: Vehicule, 1995 [=Homel, 1995].
- LEFEVERE, A. (editor and translator) *Translation/History/Culture: A Sourcebook*. London and New York: Routledge, 1992 [=Lefevere, 1992].
- MITCHELL, B. *Cultural Studies and Literary Translation*. London: Routledge, 1998 [=Mitchell, 1998].
- SIMON, S. (editor) *Culture in Transit: Translating Literature in Quebec*. Montreal: Vehicule, 1995 [=Simon, 1995].
- STRATFORD, Ph. *Translating Antonine Maillet’s fiction*. P. 93 // SIMON, S. (editor) *Culture in Transit: Translating Literature in Quebec*. Montreal: Vehicule, 1995 [=Stratford, 1995].
- VENUTI, Lawrence *The translator’s invisibility: a history of translation*. New York: Routledge, 1995 [=Venuti, 1995].

³⁴⁸Allen, 2008.

³⁴⁹*ibidem*.

